

Marian Alfons Mychra

Ekskomunika

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 1/1-2, 25-182

1958

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Can. 71. — Per legem generalem revocantur privilegia in hoc Codice contenta; ad cetera quod attinet, servetur praescriptum can. 60.

Can. 72. — § 1. Privilegia cessant per renuntiationem a competente Superiore acceptatam.

§ 2. Privilegio in sui tantum favore constituto quaevis persona privata renuntiare potest.

§ 3. Concesso alicui communitati, dignitati locove renuntiare privatis personis non licet.

§ 4. Nec ipsi communitati seu coetui integrum est renuntiare privilegio sibi dato per modum legis, vel si renuntiatio cedat in Ecclesiae aliorumve praeiudicium.

Can. 73. — Resoluto iure concedentis privilegia non extinguuntur, nisi data fuerint cum clausula: *ad beneplacitum nostrum*, vel alia aequipollenti.

Can. 74. — Privilegium personale personam sequitur et cum ipsa extinguitur.

Can. 75. — Privilegia realia cessant per absolutum rei vel loci interitum; privilegia vero localia, si locus intra quinquaginta annos restituatur, reviviscunt.

Can. 76. — Per non usum vel per usum contrarium privilegia aliis

Kan. 71. — Przywileje zawarte w niniejszym Kodeksie odwołuje się przez prawo ogólne; co się tyczy innych, należy zachować przepis kan. 60.

Kan. 72. — § 1. Przywileje ustają przez rezygnację, zatwierdzoną przez właściwego przełożonego.

§ 2. Przywileju udzielonego na swoją wyłącznie korzyść może się zrzec każda osoba prywatna.

§ 3. Udzielonego jakiegokolwiek społeczności, godności lub miejscu nie wolno zrzekać się prywatnym osobom.

§ 4. Samej nawet społeczności, czy zespołowi nie wolno zrzekać się przywileju danego na sposób prawa, albo gdyby zrzeczenie się mogło przynieść ujmę Kościołowi lub innym.

Kan. 73. — Z ustaniem władzy udzielającego, przywileje nie wygasają, chyba że zawierały klauzulę: *ad beneplacitum nostrum* lub inne równoznaczne.

Kan. 74. — Przywilej osobisty jest związany z osobą i z nią wygasa.

Kan. 75. — Przywileje rzeczowe ustają z chwilą całkowitego zniszczenia rzeczy lub miejsca; przywileje miejscowe jednak odżywają, jeżeli miejsce zostanie przywrócone w ciągu lat pięćdziesięciu.

Kan. 76. — Przywileje, które nie są ciężarem dla innych, nie

haud onerosa non cessant; quae vero in aliorum gravamen cedunt, amittuntur, si accedat legitima praescriptio vel tacita renuntiatio.

Can. 77. — Cessat quoque privilegium, si temporis progressu rerum adiuncta sic, iudicio Superioris, immutentur ut noxium evaserit, aut eius usus illicitus fiat; item elapso tempore vel expleto numero casuum pro quibus privilegium fuit concessum, firmo praescripto *can. 207, § 2.*

Can. 78. — Qui abutitur potestate sibi ex privilegio permissa, privilegio ipso privari meretur; et Ordinarius Sanctam Sedem monere ne omittat, si quis privilegio ab eadem concesso graviter abutatur.

Can. 79. — Quamvis privilegia, ore tenus a Sancta Sede obtenta, ipsi petenti in foro conscientiae suffragentur, nemo tamen potest cuiusvis privilegii usum adversus quemquam in foro externo vindicare, nisi privilegium ipsum sibi concessum esse legitime evincat.

TITULUS VI.

De dispensationibus.

Can. 80. — Dispensatio, seu legis in casu speciali relaxatio, concedi potest a conditore legis, ab eius successore vel Superiori-

ustaję przez fakt niekorzystania z nich lub przez działanie przeciwnie, te natomiast, które obracaję się na niekorzyść innych, zanikaję, jeżeli nastaję prawne przedawnienie lub cicha z nich rezygnacja.

Kan. 77. — Przywilej ustaje rjwnieŹ, gdy z biegiem czasu, zdaniem przeŹoŹonego, tak się okolicznoŹci zmieniły, Źe stałyby się szkodliwe, albo jego uŹycie niegodzliwe; tak samo, nie naruszajęc przepisu *kan. 207, § 2*, po upływie czasu lub po wyczerpaniu iloŹci wypadków, na ktjre przywilej został udzielony.

Kan. 78. — Kto naduŹywa wladzy nadanej mu na mocy przywileju, zasługuje na pozbawienie samego przywileju; a ordynariusz nie omieszka powiadomić Stolicy Ap., jeŹeliby ktjś cięŹko naduŹywał przywileju przez nię udzielonego.

Kan. 79. — Jakkolwiek przywileje udzielone przez Stolicę Ap. ustnie słuŹę obdarowanemu w zakresie sumienia, nikt jednak nie moŹe z jakiegokolwiek przywileju korzystać przeciw komukolwiek w zakresie zewnętrznym, jeŹeli udzielonego sobie przywileju nie udowodni na drodze prawej.

TYTUŁ VI.

O dyspensach.

Kan. 80. — Dyspensa, czyli zwolnienie od prawa w poszczegjlnym wypadku, moŹe być udzielone przez twjrcę prawa, jego

re, nec non ab illo cui idem facultatem dispensandi concesserint

Can. 81. — A generalibus Ecclesiae legibus Ordinarii infra Romanum Pontificem dispensare nequeunt, ne in casu quidem peculiari, nisi haec potestas eisdem fuerit explicite vel implicite concessa, aut nisi difficilis sit recursus ad Sanctam Sedem et simul in mora sit periculum gravis damni, et de dispensatione agatur quae a Sede Apostolica concedi solet.

Can. 82. — Episcopi alique locorum Ordinarii dispensare valent in legibus dioecesanis, et in legibus Concilii provincialis ac plenarii ad normam can. 291, § 2, non vero in legibus quas specialiter tulerit Romanus Pontifex pro illo peculiari territorio, nisi ad normam can. 81.

Can. 83. — Parochi nec a lege generali nec a lege peculiari dispensare valent, nisi haec potestas expresse eisdem concessa sit.

Can. 84. — § 1. A lege ecclesiastica ne dispensetur sine iusta et rationabili causa, habita ratione gravitatis legis a qua dispensatur; alia dispensatio ab inferiore data illicita et invalida est.

następcę lub przełożonego, jak również przez tego, komu oni udzielili władzy dyspensowania.

Kan. 81. — Od praw ogólnych Kościoła nie mogą dyspensować, nawet w poszczególnym wypadku, przełożeni niżsi od Biskupa Rzymskiego, chyba że im ta władza była udzielona wyraźnie czy milcząco, albo jest trudny dostęp do Stolicy Ap. a zarazem grozi bezpośrednio zło wielkie i mowa o dyspensie, której Stolica Ap. zwykła udzielać.

Kan. 82. — Biskupi i inni miejscowi ordynariusze mogą dyspensować od praw diecezjalnych, a od praw synodu prowincjonalnego i plenarnego, zgodnie z kan. 291 § 2; nie mogą natomiast od praw, które Biskup Rzymski wydał specjalnie dla tego szczególnego terytorium, chyba że w ramach kan. 81.

Kan. 83. — Proboszczowie nie mogą dyspensować ani od prawa ogólnego, ani od prawa partykularnego, chyba że ta władza była im udzielona wyraźnie

Kan. 84. — § 1. Od prawa kościelnego nie wolno dyspensować bez słusznej i rozumnej przyczyny, mając na uwadze ważność prawa, od którego się dyspensuje; w przeciwnym razie dyspensacja udzielona przez niższego przełożonego jest niegodziwa i nieważna.

§ 2. *Dispensatio in dubio de sufficientia causae licite petitur et potest licite et valide concedi.*

Can. 85. — *Strictae subest interpretationi non solum dispensatio ad normam can. 50, sed ipsamet facultas dispensandi ad certum casum concessa.*

Can. 86. — *Dispensatio quae tractum habet successivum, cessat iisdem modis quibus privilegium, nec non certa ac totali cessatione causae motivae.*

§ 2. W wątpliwości, czy przyczyna jest wystarczająca, można godziwie prosić o dyspensę oraz godziwie i ważnie jej udzielać.

Kan. 85. — Nie tylko dyspensę, stosownie do kan. 50, ale i samą władzę dyspensowania do pewnego wypadku, należy tłumaczyć ściśle.

Kan. 86. — Dyspensa, która powoduje skutki ciągłe, wygasa w ten sposób, jak przywilej, a również przez pewne i całkowite ustanie przyczyny sprawczej.

ROZPRAWY I ARTYKUŁY

KS. MARIAN-ALFONS MYRCHA

EKSKOMUNIKA*

II. Prawa

Prawami, na które, w myśl Kodeksu prawa kanonicznego, wywiera wpływ ekskomunika są: prawo wybierania (*ius eligendi*), wyznaczania (*ius nominandi*) oraz prawo patronackie (*ius patronatus*). O powyższych prawach mówi prawodawca w kanonie 2265 §1, 1-o. „*Quilibet excommunicatus: Prohibetur iure eligendi, praesentandi, nominandi*”, jak też w kanonie 2256, 2-o. „*Nomine autem actuum legitimorum ecclesiasticorum significantur: suffragium ferre in electionibus ecclesiasticis; ius patronatus exercere*”.

Ekskomunikowanemu nie wolno wybierać, prezentować, nominować (kan. 2265 §1, 1-o). Przez kościelne akty prawne należy rozumieć głosowanie w wyborach kościelnych; wykonywanie prawa patronatu (kan. 2256, 2-o).

1. Prawa wyborcze i nominacji

1. Pojęcie

Wybór (*electio*) jest to zgodne z prawem kanonicznym powołanie na wakujący urząd kościelny, dokonane przez tych, którym przysługuje czynne prawo wyborcze.

* Początek rozprawy „*Polonia Sacra* r. 1957 Nr 4, 185—224; c. d. „*Polonia Sacra*” 1958, Nr 1, 81—176; c. d. „*Polonia Sacra*” 1958, Nr 2, 15—81.

Nominacja jest to wyznaczenie na podstawie przywileju apostołskiego, duchownego na wakujące beneficjum kościelne.¹

2. Przepisy prawne dotyczące ekskomunikowanych

1. *Ekskomunikowany nienotoryczny* (excommunicatus non notorius) nie może godziwie wybierać, nominować. Zasadę tę zawiera kanon 2265 §1, 1-o „*Quilibet excommunicatus: Prohibetur iure eligendi, praesentandi, nominandi*”. Od tej zasady przewiduje prawodawca wyjątek w kanonie 2232 §1. Zgodnie z powyższym kanonem czynności wyżej wymienione, a zabronione ekskomunikowanemu będą godziwe, o ile zajdzie przyczyna usprawiedliwiająca skazanego od zachowania cenzury, jaką jest grożące mu zniesławienie z podporządkowania się cenzurze „*latae sententiae*”.

2. *Ekskomunikowany faktycznie notoryczny nigdy nie może godziwie wybierać lub nominować*. Zasada ta ma tu bezwzględny charakter i nie dopuszcza żadnego wyjątku. Do ekskomunikowanych faktycznie notorycznych nie ma zastosowania przepis kanonu 2232 §1: „*...ante sententiam tamen declaratoriam a poena observanda deliquens excusatur quoties eam servare sine infamia nequit*”. Przez znany fakt zaciągnięcia ekskomunikacji przestępca jest pozbawiony dobrej sławy i wobec tego nie może mu grozić niebezpieczeństwo zniesławienia z powodu podporządkowania się karze, w tym wypadku, z racji powstrzymania się od udziału w wyborach kanonicznych lub skorzystania z prawa nominacji.

3. *Ekskomunikowany prawnie notoryczny, to jest ekskomunikowany tolerowany po wyroku skazującym lub wyjaśniającym nie może nie tylko godziwie, lecz ważnie wybierać*

¹ Por. Roberti F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 406, n. 340:

„*Electio est legitima vocatio ad officium ecclesiasticum vacans facta ab iis qui pollent iure suffragii. Nominatio est designatio clerici ad beneficium vacans facta ex privilegio apostolico*”.

Nowicki J., *Postulacja w prawie kanonicznym*, Lwów 1939, 73—87.

lub wyznaczać na urzędy i beneficja kościelne. Zasadę tę ustalił prawodawca w kanonie 2265 §2 oraz w kanonie 167 § 1, 3-o.

Kanon 2265 §2. „*Actus tamen positus contra praescriptum §1, nn. 1, 2, non est nullus, nisi positus fuerit ab excommunicato vitando vel ab alio excommunicato post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam;*”

Kanon 167 §1, 3-o. „*Nequeunt suffragium ferre: 3-o. Censura vel infamia iuris affecti, post sententiam tamen declaratoriam vel condemnatoriam.*”

4. Ekskomunikowany nietolerowany (excommunicatus vitandus) pozbawiony jest czynnego prawa wyborczego i wyznaczania na beneficja kościelne. Zakaz powyższy obowiązuje pod rygorem nieważności dokonanych czynności wbrew powyższemu zarządzeniu. Zasada wyżej wymieniona, a odnosząca się do ekskomunikowanych tolerowanych po wyroku skazującym lub wyjaśniającym, ma zastosowanie do ekskomunikowanych nietolerowanych (kan. 2265 §2).

5. Jak się przedstawia sprawa wyborów z punktu widzenia prawa kanonicznego, w których brali udział ekskomunikowani tolerowani po wyroku skazującym lub wyjaśniającym, albo nietolerowani? Na to pytanie mamy odpowiedź w kanonie 167 §2. „*Si quis ex praedictis admittatur, eius suffragium est nullum, sed electio valet, nisi constet, eo dempto, electum non retulisse requisitum suffragiorum numerum, aut nisi scienter admissus fuerit excommunicatus per sententiam declaratoriam vel condemnatoriam.*”

Zgodnie z powyższym kanonem należy odróżnić dwa wypadki: jeden, gdy nieświadomie dopuszczony został do wyborów ekskomunikowany tolerowany po wyroku skazującym lub wyjaśniającym, a tym więcej nietolerowany, drugi — gdy to uczyniono świadomie. W pierwszym wypadku prawodawca postanawia, że głos wymienionych wyżej ekskomunikowanych będzie nieważny; ważne będą jednak wybory, jeżeli, po odliczeniu głosu nieważnego, wybrany otrzymał wymaganą przez prawo ilość głosów. W drugim wypadku — wybory z mocy samego prawa są nieważne.

Jasnym jest, że wyżej omawiane prawa wyborcze oraz nominacji ważne i godziwie będą wykonywane po zwolnieniu przestępcy z kary ekskomuniki.

Ekskomunikowany nietolerowany (*vitandus*), o którym jest mowa w kanonie 2343 §1, 1-o ściąga na siebie wszystkie sankcje karne, przewidziane dla ekskomunikowanych nietolerowanych, z chwilą wydania wyroku deklaratywnego.²

3. Przepisy prawne dotyczące przełożonych

Zgodnie z kanonem 2232 §1, przełożeni nie mogą domagać się od sprawcy przestrzegania ekskomuniki, dopóki jego przestępstwo, za które zaciągnął karę „*latae sententiae*”, nie stanie się notorycznym w sensie kanonu 2197.

W myśl kanonu 2265 §2 wybory, jak i wyznaczenie osób na urzędy kościelne, dokonane przez ekskomunikowanych tolerowanych, co do których nie zapadł wyrok deklaratywny lub orzekający karę, przełożeni zobowiązani są uznać za ważne. Przeciwnie, mogą uznać wymienione czynności za nieważne, jeśli dokonane zostały przez ekskomunikowanych po wyroku orzekającym lub deklarującym karę. Racja jest

² Por. Roberti, F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 406, n. 340; Wernz F. — Vidal P., *Jus canonicum*, VII, 313, n. 285; Cappello F., *De censuris*, 148, n. 158; Berutti Ch., *Institutiones iuris canonici*, VI, 180, n. 64; Coronata M. C., *Institutiones iuris canonici*, IV, 221, n. 1780; 221, n., 1780; Hyland F., *Excommunication*, 153, 154; Eichman E., *Das Strafrecht des Codex J. C.*, 96; Sole J., *De delictis et poenis*, 164, n. 230; Jombart E., *Excommunication*, *Dictionnaire de droit canonique*, V, fasc. XXVII, col. 623.

Wyjątkiem w stosunku do zasady zawartej w kanonie 2265 §2 jest konstytucja Piusa XII „*Vacantis Apostolicae Sedis*” z dnia 8 grudnia 1945 roku, n. 34. A.A.S. XXXVIII, 65 sq., w myśl której, żaden z kardynałów nie może być pozbawiony czynnego i biernego prawa wyborczego z racji wymierzonej ekskomuniki, ponieważ skuteczność jej jest zawieszona mocą niniejszej konstytucji na czas wyborów. Odnośny tekst brzmi: „*Nullus Cardinalium, cuiuslibet excommunicationis, sus-*

w tym, że prawodawca, w kanonie 2223 §4, wydanie wyroku deklaratywnego o zaciągnięciu przez sprawcę przestępstwa ekskomunikacji „*latae sententiae*” pozostawia swobodnemu uznaniu przełożonych. Do wydania deklaracji przełożeni zobowiązani są zawsze, ilekroć domagać się tego będzie dobro ogółu. Kodeks prawa kanonicznego wyraźnie wspomina o tym obowiązku w kanonie 2223 §4, który ma następujące brzmienie: *”Poenam latae sententiae declare generatim committitur prudentiae Superioris; sed sive ad instantiam partis cuius interest, sive bono communi ita exigente, sententia declaratoria dari debet”*. Wydanie orzeczenia, czy to wyrokiem sędziego, czy też dekretem przełożonego, stwierdzającego, że przestępca zaciągnął karę „*latae sententiae*”, zależy od roztropnego uznania przełożonego. Jednakże orzeczenie takie wydać należy, jeżeli wymaga tego strona zainteresowana lub dobro publiczne (kan. 2223 §4).

Podkreślić tu należy, że wydanie wyroku, czy też dekretu deklaratywnego, nie unieważnia wyborów, jak i nominacji

pensionis, interdicti aut alius ecclesiastici impedimenti praetextu vel causa a Summi Pontificis electione activa et passiva excludi ullo modo potest; quas quidem censuras ad effectum huiusmodi electionis tantum, illis alias in suo robore permansuris, suspendimus”.

Identycznie tę kwestię regulowała Konstytucja Piusa X „*Vacante Sede Apostolica*” z dnia 25 grudnia 1904 roku w n. 29: „*Nullus Cardinalium, cuiuslibet excommunicationis, suspensionis, interdicti aut alius ecclesiastici impedimenti praetextu vel causa a Summi Pontificis electione activa et passiva excludi ullo modo potest; quas quidem censuras et excommunicationes ad effectum huiusmodi electionis tantum, illis alias in suo robore permansuris, suspendimus”*. Por. *Codex Juris Canonici, docum. I*.

Wyżej wymieniony przepis jest powtórzeniem zarządzenia wydanego przez papieża Klemensa V (1305—1314) na soborze w Wienn (1311—1312), por. c. 2 §4, I, 3 in Clem.: „... Ceterum, ut circa electionem praedictam eo magis vitentur dissensiones et schismata, quo minor eligentibus aderit dissidenti facultas: decernimus, ut nullus cardinalium cuiuslibet excommunicationis, suspensionis aut interdicti praetextu a dicta valeat electione repelli, iuribus aliis circa electionem eandem hactenus editis plene in suo robore duraturis”.

Por. Pii IV Const. „*In eligendis*”, § 29;

Greg. XV, Const. „*Aeterni Patris*”, § 22.

poprzednio dokonanych. Wyraźnie przewiduje to kanon 2265 §2: „*Actus tamen positus contra praescriptum §1, nn. 1, 2, non est nullus, nisi positus fuerit ab excommunicato vitando vel ab alio excommunicato post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam*”. Kanon ten stanowi wyjątek w stosunku do zasady zawartej w kanonie 2232 §2, w myśl której wyrok deklaracyjny cofa skutki kary „*latae sententiae*” do chwili popełnienia przestępstwa. Kanon 2232 §2. „*Sententia declaratoria poenam ad momentum commissi delicti retrahit*”.³ Kanon 2265 §2 ogranicza kanon 2232 §2.⁴

2. Patronat

1. Pojęcie

W myśl kanonu 1448 prawem patronackim określamy ogół przywilejów, połączonych z pewnymi obowiązkami, jakie przysługują fundatorom kościołów, kaplic lub beneficjów, jak również i tym, którzy to prawo posiadli od fundatorów.

Kan. 1448. „*Jus patronatus est summa privilegiorum, cum quibusdam oneribus, quae Ecclesiae concessione competunt fundatoribus catholicis ecclesiae, cappellae aut beneficii, vel etiam eis qui ab illis causam habent*”.

Z pośród praw patronackich szczególne znaczenie posiada prawo prezenty (*praesentatio*), to jest przedstawianie duchownego jako kandydata na wakujące beneficjum lub wakujący kościół. Kan. 1455, 1-o. „*Privilegia patronorum sunt: 1-o Praesentandi clericum ad ecclesiam vacantem vel beneficium vacans*”. Ponadto prawo do otrzymania dochodów z kościoła lub beneficjum w wypadku, gdy patron bez własnej winy popadnie w ubóstwo, zachowując jednocześnie dostateczne utrzymanie dla beneficjariusza. Kan. 1455, 2-o. „*Salva exse-*

³ W omawianej kwestii por. Kurczyński P., *De natura et observantia poenarum latae sententiae*, Lublin 1938, 82—92.

⁴ Por. Roberti F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 407, n. 340.

cutione onerum et honesta beneficiarii sustentatione, alimenta ex aequitate obtinendi ex ecclesiae vel beneficii redditibus, si qui supersint, quoties patronus ad inopiam nulla sua culpa redactus fuerit, etiamsi ipse iuri patronatus renuntiaverit in commodum Ecclesiae, vel pensio in limine foundationis ipsi patrone fuerit reservata, quae ad sublevandam eius inopiam non sufficiat;

Innym przywilejem patronackim jest prawo zamieszczenia w kościele herbu rodowego, posiadanie stali kolatorskiej, to jest godniejszego miejsca w kościele poza prezbiterium i bez baldachimem, jak też prawo precedencji przed wszystkimi wiernymi w czasie procesji lub innych nabożeństw. Kan. 1455, 3-o. „*Habendi, si ita ferant legitimae locorum consuetudines, in sui patronatus ecclesia stemma gentis vel familiae, praecedentiam ante ceteros laicos in processionibus vel similis functionibus, digniorem sedem in ecclesia, sed extra presbyterium et sine baldachino.*”

2. Przepisy dotyczące ekskomunikowanych

1. *Ekskomunikowany nienotoryczny*, w myśl kanonu 2265 §1, 1-o nie może korzystać z prawa prezenty. Zakaz ten obowiązuje go pod rygorem godziwości, a nie ważności, chyba że niebezpieczeństwo zniesławienia usprawiedliwiać go będzie od przestrzegania cenzury. Kan. 2265 §1, 1-o. „*Quilibet excommunicatus: 1-o Prohibetur iure ... presentandi...*”

2. *Ekskomunikowany notoryczny faktycznie nigdy nie może godziwie prezentować duchownego na wakujące beneficjum*. Do niego ma zastosowanie zasada wyrażona w kanonie 2265 §1, 1-o, na co wskazuje wyrażenie „*quilibet*”. W wypadku, gdyby wymienioną czynność wykonał wbrew powyższemu przepisowi prawnemu będzie ona ważną, co uwidoczniła prawodawca w kan. 2265 §2.

3. *Ekskomunikowany tolerowany po wyroku skazującym lub stwierdzającym*, jak też i *nietolerowany (vitandus)* nie może ważnie uzyskać personalnego prawa patronackiego. Kan. 1453 §1. „*Jus patronatus personale transmitti valide*

nequit ad infideles, publice apostatas, haereticos, schismaticos, adscriptos societatis secretis ab Ecclesia damnatis, nec ad quoslibet excommunicatos post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam". Jeżeli wyżej wymieniony ekskomunikowany nabył patronat rzeczowy lub posiadał personalny przed zaciągnięciem ekskomunikacji wówczas, w myśl kanonu 1470 §4, nie może wykonywać praw patronackich tak długo, dopóki nie uzyska absolucji z cenzury. Kan. 1470 §4. „*Censura aut infamia iuris innodati post sententiam condemnatoriam vel declaratoriam, usque dum censura vel infamia perdurant nequeunt ius patronatus exercere eiusque privilegiis uti.*” Podobnie przedstawia się sprawa, gdyby wymienionym ekskomunikowanym wypadło wykonywać prawo patronackie w imieniu osób nieletnich lub osób prawnych. W myśl kanonu 1470 §4 nie wolno im dokonać prezenty, a w wypadku przekroczenia powyższego przepisu prezenta będzie nieważna, na co wskazuje kanon 2265 §2. Podkreślić tu należy, że wyrok deklaracyjny nie unieważnia czynności prawnych, dokonanych przez ekskomunikowanych przed wydaniem tegoż wyroku. Zaznacza to wyraźnie prawodawca w kanonie 2265 §2, który jest wyjątkiem w stosunku do kanonu 2232 §2, o czym była już mowa wyżej przy omawianiu biernego i czynnego prawa wyborczego i nominowania.

Ekskomunikowany nietolerowany (*vitandus*), o którym jest mowa w kanonie 2343 §1, 1-o, ściąga na siebie wszystkie, wyżej wyszczególnione, skutki ekskomunikacji, z chwilą wydania na niego wyroku lub dekretu deklarującego zaciągnięcie kary.

3. Przepisy dotyczące przełożonych

Przełożonym nie wolno odmówić patronom wykonywania prawa patronatu tak długo, jak długo przestępstwo, za które wymierzona została kara ekskomunikacji, nie stanie się notorycznym w sensie kanonu 2197. Zasada ta jest wynikiem postanowień kanonu 2232 §1. „*...et in foro externo ab eo eiusdem poenae observantiam exigere nemo potest, nisi delictum sit notorium, firmo praescripto can. 2223 §4.*”

W myśl kanonu 2223 §4 przełożeni zobowiązani są wydać wyrok deklaracyjny stwierdzający zaciągnięcie ekskomuniki, ilekroć wymagać tego będzie dobro publiczne. Kan. 2223 §4. „...sed sive ad instantiam partis cuius interest, sive bono communi ita exigente, sententia declaratoria dari debet.”

Po wydaniu wyroku deklaracyjnego przełożeni zobowiązani są egzekwować wszystkie skutki, jakie mocą samego prawa sprowadza ekskomunika.⁵

III. Przywileje

1. Pojęcie

Słowo przywilej „*privilegium*” — przed Dekretem Gracjana używane było w różnym znaczeniu. Oznaczało ono szczególne prawa udzielane pewnym kościołom.

W tym sensie posługuje się powyższym terminem papież Leon I (440—461).¹ Papież Mikołaj II (1059—1061) rozumie pod tym słowem uprawnienia przysługujące Kościołowi Rzymskiemu z racji jego prymatu.² Określano także tym wyrażeniem nadania lub potwierdzenia praw szczególnych, wydanych przez papieży, które w stosunku do prawa powszechnego stanowiły normy „*contra vel praeter ius*”.³

Gracjan w c. 3. D. 3, przyjmując określenie podane przez Św. Izydora, wskazuje na istotne elementy przywilejów. Według Gracjana przywilej jest ustawą prywatną — normą prawną — w przeciwstawieniu do ustawy powszechnej, której właściwością jest, że udziela czegoś wbrew lub obok prawa

⁵ Por. Roberti F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 405, 406, n. 340;

Wernz F. — Vidal P., *Jus canonicum VII*, 312, n. 285;

¹ Por. c. 2, 17, C. XXV, q. 2;

² Por. c. 1, D. 22.

³ Por. Michiels G., *Normae generales*, ed. 2, Parisiis—Tornaci—Romae 1949, II, 485.

powszechnego.⁴ Czem się jednak przywilej różni od dyspensy, Gracjan nie wskazuje. Przeciwnie, uważa ją za rodzaj (species) przywileju.⁵

Dekretyści, jak *Paucapalea*, *Rolandus*, *Rufinus*, *Stephanus Tornaccnsis* nic nowego w tej materii nie wnoszą. Dekretaliści opierając się na c. 3, X, I, 4, a przede wszystkim na c. 25, X, V, 40, gdzie papież *Innocenty III* podaje określenie przywileju ustalone już przez Gracjana, przyjmują na ogół naukę Dekretystów. Według nich przywilej jest to prawo szczególne (jus singulare), które w stosunku do prawa powszechnego może być nie tylko prawem przeciwnym (contra ius), lecz także „praeter ius”.⁶ Na ogół i dekretaliści nie widzą różnicy między przywilejem a dyspensą i używają tego wyrażenia na oznaczenie obu pojęć.⁷ Ci zaś z dekretalistów, którzy uważają, że oba pojęcia należy rozdzielić nie wskazują jednakże na czym ta różnica ma polegać.⁸

Autorzy klasyczni, a za nimi i inni, określali przywilej w ten sposób: „*privata lex aliquod speciale concedens bene-*

⁴ S. Isidorus, *Liber Etymologiarum*, L. V, c. 18, n. 1 (Migne, P. L. t. 82, col. 202).

Zaznaczyć tu należy, że Gracjan nie utożsamia przywileju z prawem, którego właściwością jest, ażeby służyło ogółowi. W c. 2, D. IV czytamy: *nullo odo privato commodo, sed pro communi utilitate civium (sit) conscrip'a*”.

Por. Dictum ad c. 16, C. XXV, q. 1;”

⁵ Por. C. XXV, q. 1, 2;

⁶ Por. Bernardus Papiensis, *Summa decretalium*, ad L. V, tit. 28, ed. Laspeyres, 254: „Privilegium est concessio juris singularis alicui vel aliquibus facta extra jus commune”.

⁷ Por. Hostiensis, *Lectura*, gl. ad v. certa ratione, c. 9, X, V, 33;

Archidiaconus, *Rosarium*, gl. ad v. nisi, c. 5, C. I, q. 7;

Goffredus a Trano, *Summa*, ad tit. *De filiis presbyterum*. Cyt. Michiels G., *Normae Generales*, II, 488, dop. 7.

⁸ Por. Innocentius IV, *Commentaria in V libros Decretalium*, gl. ad v. *per concessionem*, c. 54, X, I, 6;

Hostiensis, *Lectura*, c. 27, X, I, 3;

Michiels G., *Normae generales*, II, 485—488.

ficium”, lub „*lex privata speciale aliquod beneficium aut favorem contra vel praeter jus concedens*”.⁹ Określeniem tym nie usunięto jednak wszystkich wątpliwości. Powstawały one przy rozpatrywaniu stosunku ustawy do przywileju, jak też ustalaniu różnicy między przywilejem a dyspensą. Skarży się D’Annibale,¹⁰ że liczni uczeni utożsamiają szczególnie prawa z przywilejami w ścisłym znaczeniu. Nie widzą także różnicy między przywilejem a dyspensą. Nie trudno sobie wyobrazić, jaka powstaje różnorodność opinii z takiego pomieszania pojęć.¹¹

Kodeks prawa kanonicznego nie podaje określenia przywileju. Kanoniści, uwzględniając przepisy prawne, w szczególności kanon 68, 71, 72 §2, 72 §4, 63 §1, jak też i dotychczasową naukę w tej materii, definiują przywilej w następujący sposób, zaznaczając, że przywilej, podobnie jak każda ustawa, może być rozpatrywany potrójnie: przyczynowo (*causative seu efficienter*), obiektywnie i subiektywnie.¹²

1. Z punktu widzenia obiektywnego przywilej stanowi specjalną łaskę nabytą prawnie w formie normy obiektywnej. Michiels posługuje się tutaj następującą definicją: „*favor specialis per modum normae obiectivae legitime acquisitus*”.¹³

⁹ Por. Reiffenstuel A., *Jus canonicum*, 1. V, tit. 33, n. 3; Schmalzgrueber F., *Jus ecclesiasticum*, 1. V, tit. 33, n. 2—2; Wernz F., *Jus decretalium*, I, n. 158, ad II. Suarez F., *De legibus*, 1. VIII, c. I, n. 3.

¹⁰ Por. D’Annibale I., *Summula*, I, 207, n. 3: „Multi Doctores permiscunt jura singularia cum privilegiis proprie dictis; haec interdum cum dispensationibus confundunt et vix credibile est, quanta ex hac confusione orta sit sententiarum varietas”.

¹¹ Por. Suarez F., *De leg. 1.VIII, c. 2, n. 10* uważa, że przez przywilej można rozumieć dyspensę „*quae per modum legis privatae conceditur ad operandum ordinarie et stabiliter contra aliquod jus commune...*”

Reiffenstuel A., 1. V, tit. 33, n. 3: „*privilegium varia habet nomina in jure, quae quasi synonyma sunt: quandoque enim vocatur jus singulare..., indulgentia..., exceptio..., concessio..., constitutio, personalis..., lex propria... rescriptum..., indultum...*”

¹² Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 489.

¹³ Michiels G., *Normae generales*, II, 510.

Określenie to obejmuje przywileje w znaczeniu ścisłym, jak i szerszym. W ścisłym znaczeniu dotyczy ono szczególnych przywilejów, udzielonych specjalnym aktem kompetentnego przełożonego poszczególnym osobom fizycznym lub prawnym. W szerszym znaczeniu zawiera ono ogólne przywileje, określane mianem „*generalibus seu communibus*”, a więc przywileje udzielone za pomocą ustawy powszechnej lub partykularnej całej społeczności lub jej części zdolnej do przyjęcia prawa lub też nabyte przez społeczność drogą zwyczaju. Uzasadnienie jest tu proste. W określeniu owym znajdujemy wszystkie istotne elementy przywileju. Są nimi:

a) „*Favor seu gratia ex indulgentia concedentis privilegiato facta*”. Przywilej jest łaską przynoszącą korzyść obdarowanemu, a uzyskaną na podstawie szczodroliwości przełożonego.

Warunek ten podkreślany ongiś przez Gracjana,¹⁴ papieża Innocentego III,¹⁵ jak i naukę kanoniczną¹⁶, obecnie wypuklony jest przez prawodawcę w kanonie 69 — „*nemo cogitur uti privilegio in sui dumtaxat favorem concesso*” oraz w kanonie 68 — „*ea semper adhibenda est interpretatio, ut privilegio aucti aliquam ex indulgentia concedentis videantur gratiam consecuti*”. Nikt nie jest obowiązany korzystać z przywileju przynoszącego wyłącznie jemu korzyść. Przywileje należy tak interpretować, ażeby one przynosiły jakąś korzyść uprzywilejowanemu. Nie wynika stąd, że przywilej nie może być ciężarem dla innych. Wskazuje prawodawca na tę okoliczność w kanonie 76, wyrażając ją następującymi słowami: „*in aliorum gravamen cedere*”. Co więcej, i samemu posiadaczowi przywileju przynosić on może pewne obciążenia połączone z uzyskaniem pewnych dóbr. Wyrazem tego jest kanon 1448, określający prawo patronackie: „*summa privilegiorum cum quibusdam oneribus*”.

b) Przywilej jest łaską specjalną ze względu na przedmiot, jaki jest udzielony uprzywilejowanemu, jak i podmiot.

¹⁴ c. 3, D. III.

¹⁵ c. 29, X, V, 40.

¹⁶ Michiels G., dz. c. II, 490.

1. Ze względu na *przedmiot* przywilej winien udzielać uprzywilejowanemu pewnego dobra, które czyni stan prawny uprzywilejowanego różnym od stanu prawnego, jaki mu przysługuje z prawa powszechnego, jako członkowi społeczności. Wynika to jasno z kanonu 68, 69 ponieważ to, co się komuś należy na podstawie prawa powszechnego nie może być uznane za łaskę szczególną uzyskaną ze szczodroblewości przełożonego — „*gratia aliqua ex indulgentia concedentis*”. Nie wynika koniecznie stąd, że dobro owe ma stać w sprzeczności z prawem powszechnym. Poza przywilejami przeciwnymi prawu posiadamy przywileje obok prawa — „*privilegia praeter ius*”. W myśl kanonu 66, przywilejom „*praeter ius*” przyrównane są uprawnienia habitualne — „*facultates habituales*”.¹⁷

2. Ze względu na *podmiot* przywilej dotyczyć winien osoby prywatnej, innymi słowy, osoba uprzywilejowana winna być prywatną, a więc w znaczeniu ścisłym dokładnie określona, w znaczeniu szerszym, osoba prawna, będąca częścią składową większej osoby prawnej. W pierwszym znaczeniu uprzywilejowaną będzie osoba fizyczna ściśle określona, np. Piotr, na korzyść wyłącznie którego udzielony jest przywilej. Może tu wchodzić w grę wielość osób fizycznych, a także jedna lub więcej osób prawnych, np. łaska udzielona kapitule lub przywiązana do niektórych godności w kapitule. W drugim znaczeniu przywilejem będzie zarządzenie przełożonego dotyczące np. pewnej grupy osób, stanowiących część składową większej osoby prawnej zarządzanej prawem powszechnym.

¹⁷ Por. w tej materii przede wszystkim Michiels G., *Normae generales*, wyd. 2, 1949, II, 491 — 496, który nadzwyczaj wnikliwie i szczegółowo przedstawia tę kwestię.

Suarez F., *De leg.*, 1.VIII, c. 1, n. 1, i 5;

Reiffenstuel A., *Jus can.*, 1.V, tit. 33, n. 3—8;

Schmalzgrueber F., *Jus eccl.* 1. V, tit. 33, n. 2;

Pirhing E., *Jus canonicum*, 1.V, tit. 33, n. 1—2;

Ferraris L., *Propta bibliotheca*, ad. v. *Privilegia*, art. 2, n. 27, 28;

Sanchez Th., *De matr.*, 1.VIII, disp. 1, n. 1;

Van Hove A., *Commentarium Lovaniensae*, tom. V, *De privilegiis et dispensationibus*, Mechliniae 1939, n. 35.

Takim przywilejem jest np. kanon 621 §1, dający pewne uprawnienia zakonom żebrzącym.¹⁸

Przywilejem w szerszym znaczeniu będzie także prawo szczególne (*ius singulare*)¹⁹, w odróżnieniu od prawa powszechnego, ustanowione ze względu na dobro ogólne, np. przywileje duchownych (kan. 118—123), kardynałów (kan. 239), administratorów apostołskich (kan. 314), kanoników (kan. 405).²⁰ Określano je pod wpływem prawa rzymskiego mianem: „*jura singularia*”; kononiści nazywali je: „*Privilegia communia*” lub „*privilegia intra Corpus juris clausa*”²¹, a obecnie „*privilegia in Codice contenta*”.²²

c) Przywilej jest *ustawą szczególną, nową normą prawa a obiektywnego*, która dla uprzywilejowanego zastępuje prawo powszechne. Uwidacznia się to w wyraźny sposób w przywilejach ogólnych (*privilegium generale*), to jest w przywilejach udzielonych ustawą powszechną lub partykularną jakiejś społeczności lub nabytych przez nią drogą zwyczaju. W kwestii tej panuje zgodność poglądów wśród kanonistów, ponieważ każda ustawa, jak i zwyczaj, jest nową normą obiektywną i podmiot tych przywilejów jest bezsprzecznie osobą zdolną do przyjęcia prawa.²³

Istnieje rozbieżność opinii, czy przywilej, w ścisłym znaczeniu (*privilegium stricto sensu privatum*), udzielony ściśle określonej jednej lub wielu osobom fizycznym lub prawnym, jest obiektywną normą prawną?²⁴ Wielu kanonistów, biorąc

¹⁸ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 496—498.

¹⁹ Por. L. 16, D. I, 3: „*Jus singulare est quod contra tenorem rationis (juris) propter aliquam utilitatem auctoritate constituentium introductum est*”

Van Hove A., *De priv.*, n. 64.

²⁰ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 498—501.

²¹ Por. D'Annibale J., *Summula*, I, n. 221;

Van Hove A., *De priv.*, n. 66.

²² Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 500.

²³ Por. Michiels G., *Normae generales*, II 501, 502.

²⁴ Kwestię tę w szczegółowy sposób omawia, przedstawiając stan faktyczny przed i po Kodeksie prawa kanonicznego, Van Hove A. *De privilegiis*, n. 13—32.

pod uwagę tradycyjną definicję przywileju, podaną przez Gracjana i pap. Innocentego III, jako *lex privata*, dopatruje się też tej cechy w nim. Przywilej, zdaniem ich, jest nową obiektywną normą prawną dla uprzywilejowanego, czyli ustawą w znaczeniu przynajmniej formalnym, a nie materialnym a to z braku w nim właściwości prawa, jaką jest powszechność, czyli, krótko mówiąc, ustawą prywatną.²⁵

Inni, biorąc też pod uwagę definicję wyżej podaną, mniemają, że przywilej nie jest ustawą ani w znaczeniu materialnym, ani formalnym, najwyżej przez pewną analogię może być przyrównany do ustawy. Podstawy takiego rozumowania widzą w stałości, jaką przedstawia przywilej. Jest on bowiem normą postępowania dla uprzywilejowanego, a ponadto zobowiązuje innych do nie przeszkadzania posiadaczowi tegoż do korzystania z niego.²⁶

Wreszcie pozostali uważają, że zwyczaj nigdy nie stanowi normy obiektywnej, lecz jedynie uprzywilejowanemu daje subiektywne uprawnienie, które według niektórych autorów jest zawsze pozytywnym, chociażby był to przywilej prze-

²⁵ Pogląd ten wypowiedzieli prawie wszyscy dekretyści i dekretaliści. Por.: *Hostiensis, Summa aurea*, I.V, tit. 33, n. 1—2;

Joannes Andreae, *Commentaria novella*, ad c. 16, olim V, 40, n. 10, cyt. Michiels G., *Normae generales*, II, 502, dop. 2.

Reiffenstuel A., I.I, tit. 2, 449—483; I.I, tit. 3, n. 30;

De Angelis, *Prael. juris can.*, I.V, tit. 33, t. 4, p. 324, coll. 91—92;

Van Hove A., *De priv.*, n. 13.

Także liczni komentatorowie Kodeksu nazywają przywilej ustawą prywatną. Por. Blat, I, 158, 174—175; Hilling, 59—60; Cappello, I, n. 162 i 122; Berutti Ch. *Institutiones iuris can.*, I, n. 110.

²⁶ Por. Michiels G. *Norm. gen.*, II, 502;

Van Hove A., *De priv.*, n. 22—25; Wernz-Vidal *Jus. can.*, I, n. 290 ad II; Cicognani-Staffa, II, 461—462; Rodrigo L., *De leg.* n. 847 ad 1; Coronata M., I, n. 85 i 108;

Wernz F., *Jus decretalium*, I, n. 158 ad II: „*lex dicitur privilegium, quoniam est norma quaedam objectiva, secundam quam quis concessione Superioris obtinet facultatem ordinarie et stabiliter operandi contra vel praeter jus commune, et insuper omnibus aliis vera imponitur obligatio non turbandi privilegium in usu favoris concessi*”.

ciwny prawu; negatywnym będzie tylko w wypadku uzyskania dyspensy.²⁷

Co sądzić o owych opiniach? Zdaniem moim, słusznie twierdzi Michiels,²⁸ że przywilej nie może być uznany za obiektywną normę prawną w znaczeniu materialnym. Przemawia za tym ten wzgląd, że przywilej udzielony poszczególnej osobie z natury swej zmierza do dobra jednostki, a nie dobra ogólnego; do jego ogłoszenia nie jest konieczna promulgacja, a ponadto podmiot, któremu jest udzielony, jest niezdolny do przyjęcia prawa.

Niemniej jednak nic nie stoi na przeszkodzie, ażeby w przywileju, który został udzielony szczególnym aktem przełożonego ściśle określonej osobie, dopatrzeć się cech ustawy w znaczeniu formalnym, czyli uznać go za prawdziwą obiektywną normę prawną. I w rzeczywistości, w świetle przepisów Kodeksu prawa kanonicznego jest on obiektywną normą prawną. Zaliczyć go coprawda nie można do norm prawnych zabraniających lub nakazujących pewne zachowanie, ponieważ przywilej nie nakłada żadnego obowiązku posiadaczowi jego, chyba że ten obowiązek będzie powstawał z innego źródła. Wyraźnie na tę okoliczność wskazuje kanon 69: „*nemo cogitur uti privilegio in sui dumtaxat favore concessio, nisi alio ex capite exurgat obligatio*”.

Dopatrzeć się w nim można cech norm zezwalających (*leges permitentes*). Tego rodzaju normy aczkolwiek nie nakładają żadnego obowiązku, ani zabraniają pewnych czynności osobie, której są udzielone, a korzystanie z dobrodziejstwa ich pozostawiają swobodnemu uznaniu osób zainteresowanych

²⁷ Tego zdania są: Schmalzgrueber F., I.V, tit. 33, n. 3: *dicitur lex, scilicet per analogiam et improprie, quia dum durat, aliis necessitatem imponit, ne privilegiato usum ejus impediatur.*”

Pichler V., I.V, tit. 33, n. 2—5;

Zech F., *Praecognita juris can.*, n. 347;

Pirhing E., I.I, tit. 3, n. 2 i 1. V, tit. 33, n. 2—5;

Por. Michiels G., II, 502, 503;

Van Hove A., *De priv.*, n. 16.

²⁸ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 503—508.

i z tej racji nie mogą być nazwane normami zobowiązującymi (*normae obligatoriae*), niemniej jednak charakter obligatoryjny uwypukla się w tych normach w stosunku do innych osób. Zobowiązują one inne osoby do nieprzeszkadzania uprzywilejowanemu w korzystaniu z uprawnień przysługujących mu na podstawie uzyskanego przywileju.²⁹ Przy czym zobowiązanie to ma nie tylko charakter moralny, oparty na prawie naturalnym, nakazującym uszanować wszystkie prawa, nawet subiektywne, ale prawny zawarty w samym przywileju. Czy źródłem tych zobowiązań prawnych jest sam przywilej, jak uczy wielu kanonistów, czy z nowu prawo naturalne nakazujące podporządkować się jurysdykcji przełożonych, jak to widzi Michiels oraz Rodrigo,³⁰ dla nas w tej materii jest rzeczą obojętną. Ważnem jest, że przywilej jest obiektywną normą prawną.

Co należy sądzić o szczegółowym przywileju nabytym zgodnie z kanonem 63 §1 przez przedawnienie? Czy jest on także obiektywną normą prawną? W odpowiedzi na to pytanie zdania kanonistów są podzielone, a przyczyną tego podziału jest fakt, który już podkreślił Suarez,³¹ że przedawnienie wywołuje tylko uprawnienie korzystania z jakiejś rzeczy, a nie jest jednym ze sposobów wprowadzania norm obiektywnych. Pod wpływem tej nauki wielu autorów mniema, że przywilej szczególny nabyty przez przedawnienie, nie stanowi obiektywnej normy prawnej.³² Jako rację autorzy ci wysuwają argument, że obowiązek ściśle złączony z takim przywilejem nie wypływa z samego przywileju, czyli innymi słowami

²⁹ Por. Michiels G., *Normae generales*, I, 300—304.

³⁰ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 504;

Rodrigo L., *De legibus*, n. 864, b(.

³¹ Por. Suarez F., *De legib.*, I.VII, c. 1, n. 11—12;

Van Hove A., *De priv.*, n. 79—84, 87, n. 90—92;

Pichler V., I.V, tit. 33, n. 10;

Boeckn P., I. V, tit. 33, n. 1;

Schulte P., I, 153—155;

Hinschius P., III, 810;

Rodrigo L., *De legib.*, n. 849, ad 3;

³² Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 508.

wy, źródłem jego nie jest sam przywilej, lecz ustawa kościelna, zawarta w kanonie 1509, 1510. Konsekwencją powyższego jest, że tu nie mamy do czynienia z przywilejem w ścisłym słowa znaczeniu, lecz jedynie przez analogię można tu mówić o przywileju, gdyż prawodawca w kanonie 63 §1 przyznaje tego rodzaju uprawnieniom prerogatywy przywileju.³³

Michiels, jak też i wielu innych kanonistów,³⁴ w uprawnieniu specjalnym (*favor specialis*) nabytym przez przedawnienie, dopatruje się obiektywnej normy prawnej. Właściwie między uprawnieniem nabytym drogą przedawnienia a uzyskanym na podstawie specjalnego aktu przełożonego nie ma istotnej różnicy. W obu wypadkach bezpośrednim źródłem uprawnienia jest specjalny akt kompetentnego przełożonego tylko wyrażony w innej formie. Z tej racji nie ma żadnych podstaw, ażeby do przywileju nabytego przez przedawnienie stosować inne normy, niż do przywileju uzyskanego na podstawie specjalnego aktu przełożonego. Prowadzi to do wniosku, że i przywilej nabyty przez przedawnienie jest obiektywną normą prawną.

Pogląd wyżej przedstawiony, moim zdaniem, uznać należy za słuszny. Dodać tylko tu można, że rozważania powyższe nie mają znaczenia praktycznego, ale tylko teoretyczne. Podczas, gdy przy rozpatrywaniu przywilejów nabytych przez

³³ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 509, 510.

³⁴ Por. Schmalzgrueber F., I.V, tit. 33, n. 94—95;

Reiffenstuel A., I. V, tit. 33, n. 39;

Engel L., I. V, tit. 33, n. 13;

Ferraris L., *Prompta bibliotheca*, ad. v. Privilegium, art. 19, n. 20;

Leitner M., *Prael. Jur. Can.*, I. V, tit. 33, n. 9;

Wernz F., *Jus decr.*, I, n. 160, dop. 37;

Wernz-Vidal, *Jus. can.*, I, n. 293, do 47;

Cappello F., *Summa juris canonici*, I, n. 168;

Vermeersch-Creusen, *Epitome*, wyd. 5, I, n. 180;

Ojetti B., *Commentarium in Codicem J. C.*, I, 281—282;

Cicognani-Staffa, *Commentarium ad librum I Codicis J.C.*, II, 485;

Matulewicz R., *Communication a source of privilege*, Washington 1943, 56—57, cyt. Michiels G., II, 509, dop. 1.

specjalny akt przełożonego ważną rolę odgrywa zagadnienie, czy one stanowią obiektywną normę prawną, czy tylko są subiektywnym uprawnieniem (*jus mere subiectivum*), a to w celu dokładnego odróżnienia przywileju „*contra legem*” od dyspensy od tejże ustawy, ponieważ inne zasady obowiązują przy ustalaniu wygaśnięcia tychże, to powyższe zagadnienie nie występuje przy uprawnieniach nabytych drogą przedawnienia. Są one zawsze przywilejem, gdyż dyspensy nie można osiągnąć przez przedawnienie.³⁵

2. Z punktu widzenia subiektywnego przywilej jest to uprawnienie moralne, oparte na obiektywnej normie udzielonej z łaskawości przełożonego, do specjalnego działania lub zaniechania — „*facultas moralis aliquid spacialiter agendi, propter jus obiectivum sibi in gratiam concessum*”.

3. Z punktu widzenia *przyczynowego* (*causative spectatum*) przywilej jest to udzielenie specjalnej łaski komuś dokonane w formie normy obiektywnej — „*concessio favoris specialis, alicui per modum normae obiectivae legitime facta*”.³⁶

Konsekwencją stwierdzenia, że przywilej jest obiektywną normą prawną jest to, że udzielić go może tylko ten przełożony, który posiada jurysdykcję w Kościele, a ściślej mówiąc, któremu przysługuje władza prawodawcza, oczywiście nie przekraczając zakresu tej władzy.³⁷

Na zakończenie powyższych rozważań dodać należy, że w kwestii, jakie skutki wywiera ekskomunika na przywileje, rozumiemy przez nie przywileje w znaczeniu obiektywnym. Ponadto przywilej pojęty jest tu w znaczeniu ścisłym, a nie szerszym. Może on być „*contra vel praeter ius*”. Z tej racji prawa szczególne (*iura singularia*) nie są przedmiotem ekskomuniki. Konsekwencją powyższego stwierdzenia jest uświadomo-

³⁵ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 510.

³⁶ Określenia wyżej przytoczone podaje Michiels G., *Normae generales*, II, 511.

³⁷ Por. Michiels, *Normae generales*, II, 511;

Wernz F., *Jus decretalium*, I, n. 159, ad I;

Suarez F., *De leg.*, I.VIII, c. 8, n 1 sq.

mienie sobie faktu, że duchowni ekskomunikowani nie tracą przywilejów duchownych, co wyraźnie podkreśla prawodawca w kanonie 123. „*Memoratis privilegiis clericus renuntiare nequit; sed eadem amittit, si ad statum laicalem reducatur aut privatione perpetua iuris deferendi habitum ecclesiasticum plectatur, ad normam can. 313 §1, 2304; recuperat vero, si haec poena remittatur aut ipse rursus inter clericos admittatur*”.

Nie wchodzi tu także uprawnienia (facultates), które są delegowaną władzą, udzieloną ze względu na dobro ogólne (kan. 66 §1), ponieważ w ścisłym znaczeniu nie są one przywilejami, a ponadto udzielone zostały ze względu na dobro ogólne i publiczne. Niemniej jednak owe uprawnienia (facultates) ustać mogą z powodu utraty jurysdykcji, co ma miejsce w wypadku wydania wyroku skazującego lub wyjaśniającego zaciągnięcie ekskomuniki przez sprawcę przestępstwa (kan. 2264), ponadto na skutek zakazu administrowania sakramentów św. (kan. 2261) lub sprawowania obrzędów religijnych (kan. 2259 §2).³⁸

2. Przepisy prawne dotyczące ekskomunikowanych

1) *Ekskomunikowany nienotoryczny*. W kanonie 2263 prawodawca ustala zasadę, że każdy ekskomunikowany, a więc także i nienotoryczny, nie może godziwie korzystać z udzielonych mu przywilejów. Kan. 2263. „...*concessisque antea ab Ecclesia privilegiis frui*”.

Dla ekskomunikowanych nienotorycznych przewiduje prawodawca wyjątek. Jest nim przepis kanonu 2232, w myśl którego sprawca ze względu na grożące mu zniesławienie, zwolniony będzie z obowiązku przestrzegania cenzury.

2) *Ekskomunikowany faktycznie notoryczny* (notorius de facto) nigdy nie może godziwie korzystać z przysługujących mu przywilejów. Wyjątek przewidziany w kanonie 2232 §1

³⁸ Por. Roberti F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 407, n. 341

nie ma do niego zastosowania. Zasada kanonu 2263 ma tu bezwzględny charakter.

3. *Ekskomunikowany prawnie notoryczny*, to jest po wyroku skazującym lub wyjaśniającym, a także *ekskomunikowany nietolerowany* (vitandus) nigdy nie może godziwie korzystać z posiadanych przywilejów. W kanonie 2263 używa prawodawca wyrażenia „excommunicatus”, a więc zasada zawarta w tym kanonie dotyczy wszystkich ekskomunikowanych. Skoro prawodawca odmawia godziwego korzystania z posiadanych przywilejów „contra vel praeter ius” ekskomunikowanym nienotorycznym, to tym więcej przepis ten dotyczy ekskomunikowanych tolerowanych notorycznych, a w większej jeszcze mierze nietolerowanych.

Zauważyć jednak należy, że prawodawca nie pozbawia przywilejów już nabytych ekskomunikowanych po wyroku skazującym lub wyjaśniającym, a także i nietolerowanych. Wynika stąd, że w wypadku niezachowania przepisów kanonu 2263 przez ekskomunikowanych po wyroku skazującym lub wyjaśniającym, jak też i nietolerowanych, działanie ich będzie ważne, ale zawsze niegodziwe, jak to już wyżej było zaznaczone, ponieważ każdy ekskomunikowany nie może godziwie korzystać z przywilejów. Ze względu na to, że często korzystanie z przywilejów złączone jest z wykonywaniem jurysdykcji, to zgodnie z kanonem 2264 ekskomunikowany po wyroku skazującym lub wyjaśniającym, a także i nietolerowany, tracąc jurysdykcję, traci również i przywileje. Jest to jednak utrata pośrednia. Bezpośredniej utraty przywilejów przez omawianych ekskomunikowanych, jako sankcji karnej ekskomunikacji, Kodeks nie zna. Po wymierzeniu ekskomunikacji zasadniczo nie udziela się przywilejów, na co wskazuje kan. 2265 §2, o czym będzie mowa niżej.

3. Przepisy dotyczące przełożonych

Zgodnie z kanonem 2232 §1 przełożeni nie mogą domagać się od sprawcy przestępstwa, ażeby nie korzystał z posiadanych przywilejów tak długo, jak długo przestępstwo, za które

została wymierzona ekskomunika, nie jest notorycznym w sensie kanonu 2197, 2-o, 3-o. Wydanie wyroku, czy też dekretu deklaratywnego, w zasadzie pozostawia prawodawca swobodnemu uznaniu przełożonych. W wypadku, gdy dobro publiczne będzie się tego domagać, wyrok deklaratywny winien być wydany (kan. 2223 §4).³⁹

IV. Łaski i dyspensy

1. Łaski i dyspensy Stolicy Apostolskiej

A. Dawne prawo

Według prawa dekretalowego niezdolnymi byli (inhabiles) do przyjęcia łask i dyspens od Stolicy Apostolskiej wszyscy wierni, ukarani ekskomuniką większą. Nie miała tu żadnego znaczenia okoliczność, czy ekskomunikowani byli tolerowani, czy nietolerowani, jak też czy przestępstwo, za które wymierzona została ekskomunika, było tajne, czy przeciwnie — publiczne. Następstwem wspomnianej niezdolności ekskomunikowanych było pozbawienie tychże prawa proszenia Stolicy

³⁹ Por. Roberti F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 407, 408, n. 341;

Coronata M. C., *Institutiones iuris canonici*, IV, 216, n. 1776: „...privilegia obtenta non amittuntur ab excommunicato, sed tantum eorum usus licitus excluditur sub gravi vel sub levi pro ratione materiae et a aliarum circumstantiarum. Nec post obtentam absolutionem necessaria est Superioris ratihabitio ad hoc ut eorum usus licitus iterum evadat. Privilegia quod attinet nihil refert utrum ea a Romano Pontifice an ab alio Praelato concessa sint.”

Cappello F., *De censuris*, 142, n. 152: „b) Ob censuram privilegia non amittuntur, cum, nisi aliud constet, censenda sint perpetua (cfr. can. 70); sed tantum vetatur et quidem sub gravi vel sub levi pro diversitate rei de qua agitur, eorundem exercitium”.

Vermeersch-Creusen, *Epitome*, wyd. 6, III, 282, n. 465: „Notandum videtur excommunicatum privilegiis iam concessis non spoliari, sed usu seu fructu privilegiorum prohiberi”.

Apostolskiej o udzielenie im reskryptów zawierających łaski lub dyspensy i to pod rygorem nieważności mocą samego prawa.¹ W kwestii tej mamy wyraźny przepis papieża Grzegorza IX (1227—1241), wydany prawdopodobnie w 1230 r., w myśl którego reskrypt lub proces uznać należy za nieważny, jeżeli uzyskał go ekskomunikowany w innej sprawie, niż badanie ważności wymiaru samej ekskomuniki lub apelacji od wymiaru tejże kary.² Zgodnie z wyjaśnieniem Grzegorza IX, co należy rozumieć pod słowem „excommunico”³ sądzić należy, że niezdolność powyższa dotyczyła wszystkich ekskomunikowanych, a więc karanych ekskomuniką większą, jak i mniejszą. Po wydaniu konstytucji „Ad evitanda”⁴ przez papieża Marcina V, na soborze w Konstancji w roku 1418, ograniczyć ją należy do obłożonych wyłącznie ekskomuniką większą.

Zasada powyższa dopuszczała wyjątki. Ważnym był reskrypt uzyskany przez ekskomunikowanego, jeśli dotyczył sprawy ekskomuniki, np. celem ponownego i w innym składzie sędziowskim, zbadania, czy ekskomunika wymierzona została słusznie, czy też nie, oraz w sprawie apelacji od ekskomuniki.⁵

¹ Kwestie powyższą w sposób nadzwyczaj wnikliwy i szczegółowo rozpatruje Michiels G., *Normae generales*, wyd. 2, 1949, II, 295—298.

² c. 1, I, 3 in VI-o: „Ipso iure rescriptum vel processus per ipsum habitus non valeat, si ab excommunicato, super alio quam excommunicationis vel appellationis articulo, fuerit impetratum”.

³ Por. c. 59, X, V, 39: „Si quem sub forma verborum, „illum excommunico” vel simili, a iudice suo excommunicari contigat, dicendum est, eum non tantum minori, quae a perceptione sacramentorum, sed etiam maiori excommunicatione, quae a communione fidelium separat, esse ligatum”.

⁴ Por. Gasparri P., *C.J.C.*, *Fontes*, 58, n. 45; Mansi J., *Collectio Conciliorum*, 27, col. 1192—1193.

⁵ Por. c. 1, I, 3 in VI-o: „...super alio quam excommunicationis vel appellationis articulo...”

c. 26, X, I, 3: „...iidem presbyteri super restitutione sua nostras ad te in communi forma literas impetrarunt, de amotionis suae causa et excommunicationis, qua tenentur adstricti, nullam facientes penitus mentionem... Nos igitur in hoc tuam prudentiam commedantes frater-

Ze ścisłego stosowania tej surowej dyscypliny kościelnej powstawały dość duże niedogodności. Celem przeszkodzenia im w Kurii Rzymskiej ustalili się zwyczaj — „stylus Curiae”, — zgodnie z którym, w reskryptach papieskich zamieszczano często absolucję od cenzur dla uniknięcia nieważności tychże. Określano ją mianem: „absolutio a censuris ad effectum seu ad cautalam”.⁶

Odnośnie powyższej absolucji „ad cautalam” zauważyć należy:⁷

a) Dotyczyła ona wyłącznie skutków związanych z nabyciem łask, o których była mowa w reskrypcie. Innymi słowy, uchylała ona niezdolność ekskomunikowanego tylko i wyłącznie w kwestii uzyskania łask, przewidzianych w reskrypcie; nie znosiła ona ekskomuniki odnośnie innych spraw. I tak, np. jeśli ekskomunikowany przyjął beneficjum na podstawie reskryptu zaopatrzonego w klauzulę „Absolutio ad cautalam”,

nitati tuae per apostolica scripta mandamus, quatenus, si est ita, literas ipsas, tanquam per veri suppressionem obtentas, viribus carere decernas,...

Ferraris L., *Prompta bibliotheca*, ad v. Excommunicatio, a. VI, n. 20:

Reiffenstuel A., *Jus canonicum*, 1. I, tit. 3, n. 41, 43, 44.

c. 41, X, I, 3: „Ab excommunicato, qui contra statuta concilii generalis asserit se ligatum, literis ad excommunicatorem obtentis, ut, si est ita, sine difficultate absolvat eundem, et aliis deputatis iudicibus, qui eo non parente, mandatum apostolicum exsequantur, non excommunicatori, qui de facto suo certus esse debet, licet in hoc deferatur eidem, sed illis cognitio demandatur”.

⁶ Absolucja udzielona „in forma gratiosa” miała następujące brzmienie: „Nos igitur eundem N.N. a quibusvis excommunicationibus, suspensionibus et interdictis, allisque ecclesiasticis sententiis, censuris et poenis a jure vel ab homine, quavis occasione vel causa latis, si quibus quomodolibet innodatus existit, ad effectum dumtaxat praesentium consequendum, harum serie absolventes et absolutum fore censentes...”. cyt. Michiels G., *Normae generales*, II, 296, dop. 6.

Por. Reiffenstuel A., *Jus can.*, lib. I, tit. 3, n. 53

⁷ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 296;

Villien A., *Absolution*, w *Dictionnaire de droit canonique*, Paris 1935, I, col. 122;

Van Hove A., *De rescriptis*, Mechliniae 1936, n. 95.

to nadanie beneficjum było ważne, albowiem dotyczyło tej samej kwestii. Ekskomunika pozostawała w mocy odnośnie innych spraw, w związku z czem będący w ekskomunice nie mógł, bez uzyskania nowej absolicji, czerpać dochodów z uzyskanego beneficjum, odprawiać i uczestniczyć w nabożeństwach (*divinis interesse*), przyjąć święceń, uzyskać nowe beneficjum.⁸

b) Na podstawie 66 Reguły Kancelarii Apostolskiej Klementa XIV, tego rodzaju absolicja i klauzula nie dotyczyła następujących osób — innymi słowy, spod dobrodziejstwa powyższej klauzuli wyjęte były osoby: nieuznające wyroków sądów kościelnych, podpalacze, rabusie kościołów, fałszerze pism papieskich i ich pomocnicy, korzystający świadomie z pism fałszywych, gwałciciele wolności kościelnej, sprzeciwiający się rozkazom Stolicy Apostolskiej, przeszkadzający w wykonywaniu czynności związanych z ich urzędem nuncjuszom i egzekutorom Stolicy Apostolskiej, pozostający świadomie od 4 miesięcy w ekskomunice za przestępstwa wyżej wymienione i niestarájący się o zwolnienie z niej, a w ogólności będący w upornym trwaniu w ekskomunice przez cały rok, zaciągniętej „*ipso iure*”, czy wymierzonej przez zwierzchników za jakiegokolwiek przestępstwo.⁹ Liczba więc osób wyjętych spod dobrodziejstwa wzmiankowanej absolicji była liczna.

⁸ Por. Riganti I., *Commentarium in regulas constitutiones. et ordinationes Cancellariae Apostolicae, Coloniae All., 1751. Reg. Cancellariae 66, n. 11:* „... dum excommunicatus per clausulam in litteris apostolicis adjectam absolutus, in alio non relevetur, nisi ut gratia ei elargita, non obstante excommunicatione, sustineatur, hinc est, quod nequeat ipso vigore absolutionis praefatae fructus beneficij, de quo provisus fuit, suos facere, celebrare, *divinis interesse*, ad sacros promoveri, ac aliud beneficium obtinere, nisi de novo absolutionem ad huiusmodi effectum obtineat”.

⁹ Por. Riganti I., l. c., n. 16: „non parentibus rei iudicatae, incendiariis, violatoribus ecclesiarum, falsicatoribus et falsicarii procurrantibus litteras et supplicationes Apostolicas, et illis utentibus, receptatoribus et fautoribus eorum, ac res venditas ad infideles deferentibus, violatoribus ecclesiasticae libertatis, via facti auro temerario Apostolicis mandatis non obtemperantibus, et Nuntios et executores Apostolicae Sedis et eius officiales ejus commissa exequentes, impe-

Pod koniec XIX stulecia z wolna zaczęto wprowadzać łagodniejszą dyscyplinę. Praktykę powyższą rozpoczął pap. Pius IX konst. „*Apostolicae Sedis*”, z 12 października 1869 r.¹⁰ W myśl powyższej konstytucji dość znaczna liczba osób nie zaciągała ekskomuniki l. s., poprzednio obowiązującej, a wymienionych w Reg. Canc. Apost. 66, w myśl której to reguły wyjęte one były spod dobrodziejstwa wzmiankowanej absolucji „*ad cautelam*”. Przez konstytucję powyższą w znacznej mierze została zmniejszona liczba nieważnych reskryptów.¹¹ W związku z tą konstytucją przyjęła się w Kościele łagodniejsza praktyka, która znalazła potwierdzenie w odpowiedzi św. Penitencjarii, z dnia 9 września 1898 r. W myśl orzeczenia wymienionej wyżej Kongregacji, ekskomunikowani (*occulti*), których kara nie była znaną, mogli dla zakresu wewnętrznego (*pro foro interno*) ważne uzyskać reskrypty, zawierające łaski mniejszego znaczenia, jak np. dyspensę od postu, uprawnienie błogosławienia różańców, pozwolenie na czytanie książek zakazanych.¹² Wreszcie Pius X w normach, dołączonych do Konstytucji „*Sapienti consilio*”, z dnia 18 września 1908 r., postanowił, że wszystkie łaski i dyspensy udzielone przez Stolicę Apostolską, nawet będącym w cenzurze, są ważne i godziwe. Wyjątek stanowią osoby imienne ekskomunikowane, albo imienne (*nominatim*) ukarane karą suspensy „*a divinis*” przez Stolicę Apostolską.¹³

dientibus, qui propter praemissa vel aliquod eorum excommunicati a jure vel ab homine, per quatuor menses scienter excommunicationis sententiam huiusmodi sustenuerint. Et generaliter quibuscumque aliis, qui censuris aliquibus, etiam alias quam ut praefertur, quomodolibet ligati, in illis per annum continuum insorduerint”.

¹⁰ Por. Gasparri P., *C.J.C. Fontes*, I, 58, n. 45.

¹¹ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 296, 297.

¹² Por. Michiels G. l. c. 297;

Wernz F., *Jus decretalium*, I, n. 151, ad II, strona 185, dop. 30.

¹³ Por. A.A.S., I (1909), 64, c. 2, art. 1, n. 6: „*gratiae et dispensationes omne genus a Sancta Sede concessae etiam censuris irretitis, ratae sint ac legitimae, nisi de iis agatur qui nominatim excommunicati sint, aut a Sancta Sede nominatim pariter poena suspensionis a divinis multati*”.

c) *Heretycy i schizmatycy*. Co się tyczy heretyków i schizmatyków, to już w dekrete Gracjana znajdujemy tekst św. Cypriana, pozbawiający heretyków wszelkiej władzy i praw. „*Didicimus omnes omnino hereticos et schismaticos nihil habere potestatis vel iuris*”.¹⁴ Sobór Lateraneński IV orzekł w r. 1215, że wszyscy heretycy są ekskomunikowani.¹⁵ Ekskomunikowani, jak to wyżej widzieliśmy, uznani zostali przez Grzegorza IX (1230) za niezdolnych (inhabiles) do osiągnięcia łask i dyspens papieskich. Aleksander IV (1254—1261) ponadto pozbawia godności i beneficjów wszystkich duchownych, którzy otrzymali je na skutek prośby heretyków, ich zwolenników, obrońców i popleczników.¹⁶ Nic więc dziwnego, że autorzy, mając na uwadze powyższe dokumenty, jak też zarządzenia cesarzy rzymskich, wykluczające heretyków od ważnego uzyskania reskryptów cesarskich,¹⁷ jednogłośnie nauce, że heretycy i schizmatycy są niezdolni (inhabiles) do uzyskania łask i reskryptów papieskich. Niezdolność tych ostatnich jest bezwzględna, tak, że niema tu żadnego znaczenia prawnego dołączana zwykle do reskryptów absolucja

¹⁴ c. 31, C. XXIV, q. 1.

¹⁵ Por. c. 13, X, V, 7: „*Excommunicamus itaque et anathematizamus omnem haerisim, extollentem se adversus hanc sanctam, orthodoxam et catholicam fidem, quam superius exposuimus, condemnantes haereticos universos, quibuscunque nominibus censeantur, facies quidem diversas habentes, sed caudas an invicem colligatis, quia de vanitate conveniunt in id ipsum.*”

¹⁶ Por. c. 2, V, 2 in VI-0: „*..... §3 Ad haec quoscunque viros ecclesiasticos, qui ad preces huiusmodi pestilentium personarum dignitates personatus et quaecunque alia ecclesiastica beneficia sunt adepti, ex nunc privamus taliter acquisitis, volentes, quod tales et habitis careant perpetuo, et, si receperunt illa scienter, ad alia vel similia nequaquam in posterum admittantur.*”

¹⁷ Por. c. 1, I, 2: „*Sciunt omnes, etiamsi quid speciali quomolibet rescripto per fraudem elicitum ab huiusmodi hominum genere (i. e. ab haereticis) impetratum sit, non valere.*”

„ad effectum”, albowiem nie można udzielić abszolucji temu, kto trwa w herezji lub schizmie.¹⁸

Co się tyczy dyspens, w szczególności małżeńskich,¹⁹ to jak świadczy Benedykt XIV,²⁰ w owym czasie nie zwykło się udzielać dyspens nupturientom wyznającym herezję, bez uprzedniego wyrzeczenia się błędów heretyckich; jeśli zatajone zostało, że jedna albo obie strony są heretykami, wykonanie reskryptu winno być zawieszona, a sprawę należy przedstawić Stolicy Apost. Św. Kongregacja Rozkrzewienia Wiary w dniu 24 listopada 1802 r. oświadczyła, że ordynariusze W. Brytanii nie mogą dyspensować od przeszkód pokrewieństwa i powinowactwa w wypadku, gdy jedna strona jest katolicka, a druga niekatolicka.²¹ Panuje rozbieżność w poglądach autorów na kwestię, czy w wypadku udzielenia dyspensy przez ordynariusza „dyspensa jest ważna, czy nieważna.”²²

B. Kodeks prawa kanonicznego

W myśl obowiązującego prawa ekskomunikowani po wyroku skazującym lub wyjaśniającym nie mogą uzyskać żadnej łaski papieskiej, chyba, że o ekskomunice będzie wzmianka w reskrypcie. Wyraźnie to stwierdza kan. 36 §2

¹⁸ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 297, 298;

Schmalzgrueber F., *Jus eccl.*, lib. I, tit. 3, n. 4;

Garcias N., *De beneficis*, P. VII, c. 13, n. 67;

De Justis A., *De dispensationibus matrim.*, 1, I, c. 6, n. 210;

Wernz F., *Jus decretalium*, I, n. 151, ad II, dop. 31.

¹⁹ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 298;

Van Hove A., *De rescriptis*, n. 102.

²⁰ Por. Benedictus XIV, *Const. Magnae nobis 29 Junii 1748*, §§ 1, 3, 7, 8. *Fontes C.J.C.* II, 146, n. 387.

²¹ Por. *Collectanea*, wyd. 2, I, n. 664.

²² Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 298;

Van Hove A., *De rescriptis*, n. 96—100;

Cicognani-Staffa, *Commentarium ad librum I Codicis Juris Canonici*, II, 285—292.

Rodrigo L., *Tractatus de legibus*, Santander 1944, n. 757—766.

łącznie z kan. 2265 §2, 1-o.²³ Przedmiotem kary przewidzianej w kan. 2265 §2 jest niezdolność (inhabilitas) ekskomunikowanych po wyroku skazującym lub wyjaśniającym do ważnego uzyskania łaski papieskiej.²⁴

a) Sankcja niezdolności, ustanowiona przez prawodawcę w wyżej wymienionych kanonach, utożsamia się z niezdolnością do uzyskania reskryptu, mocą którego udzielana jest łaska. Stąd wszelki reskrypt uzyskany przez ekskomunikowanych po wyroku skazującym lub stwierdzającym będzie nieważny (invalidum), bez względu na to, czy reskrypt wydany będzie „*in forma gratiosa*”, czy „*in forma commissoria*”.

b). Zasada powyższa pojęta jest jako wyjątek w stosunku do zasady zawartej w pierwszej części kan. 36 §2. Oba więc principia, t. j. zasada i wyjątek muszą być rozpatrywane pod tym samym kątem widzenia. Odnośnie więc obłożonych cenzurami ustala prawodawca w kan. 36 §2, jako zasadę ogólną i naczelną, że łaski papieskie, a więc także i reskrypty, udzielone wszystkim, nawet będącym w ekskomunice (cenzurach), są ważne, jeśli udzielenie nastąpiło przed wydaniem wyroku skazującego lub deklaratywnego. Wyjątkowo, gdy to nadanie miało miejsce po wyroku skazującym czy wyjaśniającym wówczas będzie nieważne.

c) Niezdolność (inhabilitas) przewidziana w kan. 36 §2 i 2265 §2 dotyczy wszelkich łask papieskich, a także i reskryptów, zawierających te łaski. W szczególności obejmuje ona nie tylko łaski, które różnią się od dyspens i przywilejów, na co wyraźnie wskazuje kan. 36 §2 i kan. 62, lecz jakąkolwiek łaskę pojętą w sensie ogólnym, która w myśl kanonów ty-

²³ Por. kan. 36 §2. „*Gratiae et dispensationes omne genus a Sede Apostolica concessae etiam censura irretitis validae sunt, salvo praescripto can. 2265 §2, 2275, n. 3, 2283*”.

Kan. 2265 §2. „*Actus tamen positus contra praescriptum §1, nn. 1, 2, non est nullus, nisi positus fuerit ab excommunicato vitando vel ab alio excommunicato post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam; quod si haec sententia lata fuerit, excommunicatus nequit praeterea gratiam ullam pontificiam valide consequi, nisi in pontificio rescripto mentio de excommunicatione fiat*”.

²⁴ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 298, 299.

tułu IV, księgi pierwszej, stanowi przedmiot zwykły czy nadzwyczajny reskryptu papieskiego, nie wyłączając, rzecz prosta, specjalnej łaski lub dyspensy. Jest to opinia ogólnie przyjęta wśród kanonistów.²⁵ Z tej racji zarówno *zasada*, jak i *wyjątek* obejmują nietylko reskrypty „*gratiae*”, lecz także i reskrypty „*iustitiae*”, albowiem i przez reskrypty „*iustitiae*” udzielana jest też pewna łaska. Ponad to obejmuje ona nie tylko reskrypty zwykłe, udzielone na prośbę petenta, lecz także i reskrypty uzyskane „*ex motu proprio*”. Dla tego rodzaju ekskomunikowanych, t.j. będących po wyroku skazującym, czy wyjaśniającym, nie ma żadnego znaczenia w jakiej formie reskrypt był wydany, czy w formie zwykłej, czy „*ex motu proprio*”, jest on zawsze nieważny, chyba że w nim będzie wzmianka o ekskomunice.²⁶

Przyczyną niezdolności ekskomunikowanych jest kara ekskomuniki, co do której zapadł wyrok skazujący lub wyjaśniający.

Co się tyczy wyroku, to zauważyć należy, że Kodeks nieco inaczej reguluje kwestię nieważności łask, otrzymanych przez ekskomunikowanych w porównaniu z dawnym prawem. Zgodnie z „*Ordinem servandum*” z 1908 r. niezdolność do uzyskania łask ograniczona była do imiennie ekskomunikowanych (*nominatim excommunicatos*), lub imiennie obłożonych interdyktem personalnym, lub suspensą „*a divinis*”. Obecnie wymaga się, ażeby ekskomunika, interdikt personalny lub suspensa, wymierzone zostały wyrokiem skazującym przez jakąkolwiek władzę, tj. przez Stolicę Apostolską, lub przez ordynariusza, działającego osobiście, czy też przez delegata, przy zachowaniu norm prawnych, lub gdy chodzi o kary „*latae sententiae*”

²⁵ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 300, 301; Hyland E., *Excommunication*, Washington 1928, 163; Conran E., *The Interdict*, Washington 1930, 129—130; Rainer E., *Suspension of clerics*, Washington 1937, 64; Rodrigo L., *De legibus*, n. 760, ad 1, a.

²⁶ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 301; Van Hove A., *De rescriptis*, n. 96; Cicognani - Staffa, II, 286.

stwierdzone zostało wyrokiem wyjaśniającym, iż one zaciągnięte zostały z chwilą popełnienia przestępstwa. Koniecznym jest w myśl Kodeksu, wydanie zawsze wyroku skazującego czy wyjaśniającego, ażeby uczynić ekskomunikowanego niezdolnym do uzyskania łask papieskich.²⁷

Ekskomunikowanym po wyroku przyrównani są ekskomunikowani „*vitandi*”, albowiem zgodnie z kan. 2258 §2, nikt nie jest „*vitandus*”, jeśli nie był imiennie ekskomunikowany przez Stolicę Apostolską; ekskomunika nie była publicznie ogłoszona i w dekreście lub wyroku nie było wyraźnie zaznaczone, że tegoż należy unikać — „*nisi fuerit nominatim a Sede Apostolica excommunicatus, excommunicatio fuerit publice denuntiata et in decreto vel sententia expresse dicatur ipsum vitari debere*”. (kan. 2258, §2).

To samo należy powiedzieć o ekskomunikowanym „*ipso facto vitando*”, o którym jest mowa w kan. 2343 §1. Jest on zdolny do osiągnięcia łask papieskich, dopóki nie zostanie wydany wyrok deklaracyjny o zaciągniętej ekskomunice.²⁸ Racja jest w tym, że kan. 2265 §2 do zaciągnięcia niezdolności wymaga wyroku, a ustawy tego rodzaju (*leges inhabilitantes*) podlegają ścisłej interpretacji. Jasnym jest, że w praktyce nie do pomwślenia jest wypadek, ażeby ekskomunikowany „*ipso facto vitandus*”, o którym jest mowa w kan. 2343 §1, prosił o reskrypt papieski, ponieważ nie śmiałby o niego zwracać się, choćby z racji szybkiego wykrycia przestępstwa, w następstwie czego, żadna łaska papieska nie mogłaby mu być udzielona. Stąd należy wnosić, że w praktyce zwrócenie się ekskomunikowanego, o którym mówi kan. 2343 §1, o udzielenie łaski i uzyskanie reskryptu papieskiego przed wydaniem wyroku deklaracyjnego jest niemożliwe. Zresztą, znieważający czynnie (*percussor*) osobę papieża jest, w myśl kan. 2243 §2 „*infamis infamia iuris*” i z tej racji, zgodnie z kan. 2294 §1, jest niezdolny (*inhabilis*) do uzyskania pewnych łask wymie-

²⁷ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 303.

²⁸ Por. Roberti F., *De delictis et poenitis*, I, pars II, 408, n. 341, II.

nionych w tym kanonie, jak też do wykonywania prawa (ad exercitium iuris).

Uzasadnienie prawne, dlaczego prawodawca wymaga do niezdolności, o której jest mowa wyżej, wyroku, a przed wydaniem wyroku uważa osobę za zdolną do nabycia łask, jest proste. Każda kara wymierzona jest: albo przez przełożonego (ab homine) przy zachowaniu przepisów prawnych, określa się ją mianem „*poena ferendae sententiae*”, albo mocą samego prawa (ipso iure), wówczas jest karą „*latae sententiae*”. Oczywiście jest, że pierwszego rodzaju kara nie obowiązuje przestępcy i nie powoduje żadnego skutku, zanim nie zostanie wymierzona wyrokiem sądowym. Druga kara, zgodnie z kan. 2232 §1: „*deliquentem, qui delicti sibi sit conscius, ipso facto in utroque foro tenet*”, obowiązuje sprawcę przestępstwa w obu zakresach z chwilą popełnienia przestępstwa, niemniej jednakże, przed wydaniem wyroku deklaratywnego, przestępca jest usprawiedliwiony w jej niezachowywaniu, o ile przestrzeganie jej połączone jest z niebezpieczeństwem zniesławienia się sprawcy. Ponadto w zakresie zewnętrznym nikt nie może domagać się przestrzegania kary, o ile przestępstwo nie jest notoryczne, w myśl przepisów kan. 2197, n. 2 i 3. Wymogiem tego rodzaju postanowień prawnych jest dobro publiczne. To ostatnie domaga się, ażeby uznane były skutki szczególnie tylko kar publicznych, które mogą rozciągać się także i na innych wiernych, ażeby w wypadku, gdy karany jest przestępca, nie ponosili szkody także i niewinni.²⁹

Istnieje dyskusja między kanonistami na temat, czy do niezdolności, o której mowa wyżej, wymaga się zawsze wyroku skazującego lub wyjaśniającego, w ścisłym tego słowa znaczeniu, t. j. wyroku wydanego przez sędziego, po przeprowadzeniu postępowania dowodowego, według norm przewidzianych w procesie kanonicznym, czy wystarczy zastosowanie tu postępowania administracyjnego, tj. wymierzenie lub wyjaśnia-

²⁹ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 304;
Cicognani-Staffa, II, 287;
Cappello F., *Summa juris canonici*, I, 142, ad 4;

nie kary pozasądowe, za pomocą dekretu przełożonego. Pierwszą opinię wyraża Biat, O'Neill, Cappello, Rodrigo.³⁰ Drugą — Michiels, Wernz-Vidal, Van Hove, Cicognani-Staffa.³¹

Należy uznać za słuszną drugą opinię, a to z tej racji, że w Kodeksie prawa kan. oba sposoby wymierzania lub deklarowania kar są w zasadzie sobie przyrównane i powodują jednakowe skutki; na co wskazują kan. 2217 §1 n. 2, 2225, 2258 §2, 1933 §4.³² Potwierdza to w sposób wyraźny kan. 2258 §2, w którym prawodawca, jeśli chodzi o skutki publicznego ogłoszenia ekskomunikowanym nietolerowanym (*vitanus*), na równi stawia wyrok sądowy z dekretem administracyjnym. „*Ordo servandus*” z r. 1908 wymagał tylko, ażeby proszący o łaski imiennie (*nominatim*) był ukarany karą ekskomunikacji lub suspensy, niezależnie od sposobu, w jaki ta kara została wymierzona lub wyjaśniona.

Nie zbija tego poglądu fakt, że w kan. 2265 §2, do którego to niejednokrotnie będzie odsyłał prawodawca, jest mowa tylko o wyroku skazującym lub wyjaśniającym. Jest rzeczą bowiem pewną i przyjętą, jako zasada interpretacyjna, że zakres prawa obejmuje to wszystko, co w tej ustawie nie jest w sposób wyraźny wymienione przez prawodawcę, ale co w innej ustawie prawodawca wyraźnie wskazuje i co stawia na równej płaszczyźnie prawnej.³³

3. Niezdolność (*inhabilitas*) do uzyskania łask rozpoczyna się z chwilą wydania wyroku (k. 2265 §2). Powyższe stwier-

³⁰ Biat A., *Commentarium textus Codicis juris canonici*, Liber I, *Normae generales*, Romae 1921; ed. 3, 1938, I, 128—129;

O'Neill W. H., *Pepal Rescripts of Favor*, Washington 1930, 78;

Cappello F., w *Periodica...*, 19, 1930, 38;

Rodrigo L., *De leg.*, n. 759.

³¹ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 304, 305;

Wernz-Vidal, *Jus canonicum*, I, n. 258, ad c);

Van Hove A., *Commentarium Lovaniense*, vol. I, tomus IV, *De rescriptis*, Mechliniae 1936, n. 97;

Cicognani-Staffa, II, 288.

³² Por. Myrcha M., *Administracyjny wymiar kar w Kościele*, w „*Polonia Sacra*” 1956, zeszyt 1—2, 125—149

³³ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 304, 305; I, 545—552.

dzenie ma zastosowanie nie tylko do wyroku skazującego przy karach „*ferendae sententiae*”, ale także i wyroku wyjaśniającego przy karach „*latae sententiae*”. W związku z czym udzielenie łask za pomocą reskryptu po popełnieniu przestępstwa, lecz przed wydaniem wyroku wyjaśniającego, będzie ważne. Poglądu powyższego nie obala przepis kan. 2332 §1. W myśl powyższego kanonu, aczkolwiek natura wyroku wyjaśniającego ma to do siebie, że cofa skutki kary do chwili popełnienia przestępstwa „*poenam ad momentum commissi delicti rotrotrahat* (kan. 2232 §2), tutaj jednak specjalny skutek kary nie działa wstecz, ponieważ wyraźnie w kan. 2265 wskazane jest, iż powstaje on dopiero po wyroku deklaratywnym. Kan. 2265 §2 stanowi wyjątek w odniesieniu do zasady wyrażonej w kan. 2232 §2.³⁴

Z powyższych uwag wynika, że niezdolnym (*inhabilis*) do uzyskania łask papieskich i dyspens staje się ekskomunikowany, jeśli wydany został wyrok skazujący lub wyjaśniający i kara ta obowiązywała w czasie, kiedy wydany był reskrypt, to jest podpisany przez udzielającego, bez względu na to, w jakim czasie, w myśl kan. 38, reskrypt osiągnie skutki. Wynika to z natury niezdolności, o której mowa była wyżej, jak też z wyraźnego przepisu kan. 2265 §2, w którym jest wskazane, że niezdolność ta trwa, chyba że w reskrypcie papieskim będzie wzmianka o ekskomunice. Wzmianka ta wskazuje, że kara udzielającemu reskrypt jest znaną i że istniała w chwili udzielania reskryptu. Powyższe ma zastosowanie nie tylko do reskryptów udzielonych „*in forma gratiosa*”, w których moment efektywnego osiągnięcia łaski zbiega się w praktyce, w myśl kan. 38, z chwilą udzielenia reskryptu, lecz także

³⁴ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 305;

Van Hove A., *De rescriptis*, n. 98;

Rodrigo L., *De legib.*, n. 759, ad 2;

Coronata M., *Institutiones iuris canonici*, ed. 4, 1950, I, n. 61;

O'Neill W., *Papal rescriptis of favor*, 78;

Cappello F., *Summa juris canonici*, I, n. 142;

Kurczyński P., *De natura et observantia poenarum latae sententiae*, Lublin 1938, 85—122.

i do reskryptów udzielonych „*in forma commissoria*”, w którym efektywne osiągnięcie łaski, zgodnie z kan. 38, nie zbiega się z chwilą wydania reskryptu, lecz z momentem jego wykonania.³⁵

Biorąc pod uwagę to, co było wyżej powiedziane, należy dojść do wniosku, że ważnemu uzyskaniu reskryptu, a w związku z tym i łaski, nie stoi na przeszkodzie kara ekskomuniki, wymierzona wyrokiem skazującym lub stwierdzona wyrokiem wyjaśniającym, która wiązała sprawcę w chwili, gdy zwracał się z prośbą o udzielenie łaski, lecz w chwili, gdy reskrypt był udzielany. Jeśli w czasie udzielania reskryptu, kara prawnie była mu odpuszczona, wówczas uzyskanie łask jest ważne. Nie ma także znaczenia ekskomunika, wymierzona czy deklarowana wyrokiem po uzyskaniu reskryptu udzielającego łask. W myśl bowiem kan. 2296 §2, nie traci się praw poprzednio nabytych na skutek późniejszej utraty zdolności (ob inhabilitatem supervenientem), chyba że do zaciągniętej niezdolności dodana jest kara pozbawienia praw. Jeśli chodzi o reskrypt uzyskany „*in forma commissoria*”, a wyrok skazujący czy wyjaśniający zapadł przed wykonaniem reskryptu, wykonanie reskryptu po wyroku jest nieważne. Racja jest w tym, że aczkolwiek udzielenie takiego reskryptu było ważne, jednakże reskrypt wywołuje swoje skutki dopiero z chwilą wykonania go. Skutków tych wywołać reskrypt nie może, albowiem powstała w tym czasie niezdolność ze strony proszącego do skutecznego uzyskania łask. Przeciwnie — gdy w chwili udzielania reskryptu „*in forma commissoria*”, wydany był wyrok skazujący czy wyjaśniający, wówczas nieważny jest reskrypt, a w związku z tym nieważne jest udzielenie łask. Nie usunie nieważności reskryptu i łask późniejsze odpuszczenie kary, chociażby dokonane było jeszcze przed wykonaniem reskryptu.³⁶

4. Niezdolność powyższa powstaje z samego prawa (*ipso iure*) i dotyczy obu zakresów (*utroque foro*). Wyraźnie wska-

³⁵ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 305, 306.

³⁶ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 306, 307.

zuje na to kan. 2265 §2. W kanonie tym prawodawca zaznacza, że ekskomunikowany nie może w tym wypadku ważnie używać żadnej łaski, w związku z czym nie ważne będą udzielone reskrypty, zawierające te łaski. Ważność udzielonych łask i reskryptów zwalczana tu może być wprost, a nie tylko ubocznie, za pomocą ekscpepcji. W tym wypadku nie tylko będzie miała zastosowanie zasada, zawarta w kan. 1654 §1, mocą której ekskomunikowani po wyroku skazującym, czy wyjaśniającym, w każdej instancji i w każdym stadium procesu mogą być za pomocą ekscpepcji usunięci od działania w sądzie, lecz nominacja sędziego delegowanego reskryptem papieskim jest nieważna, co powoduje, że proces wobec niego przeprowadzony jest pozbawiony wszelkiego znaczenia prawnego. Wyjątek stanowi wypadek, jeśli sędzia delegowany był do rozpatrzenia sprawy, czy prawnie (słusznie — *legitime*) wymierzona była kara ekskomuniki. W tym wypadku reskrypt jest ważny, albowiem w nim jest wzmianka wyraźna o ekskomunice.³⁷

Uzasadnić, że niezdolność powstaje z samego prawa i dotyczy obu zakresów łatwo można na podstawie kan. 2265 §2, w którym nie ma żadnego zastrzeżenia, że niezdolność powyższa dotyczy tylko zakresu zewnętrznego. Każda kara, zgodnie z kan. 2232 §1, wywołuje skutki w obu zakresach.³⁸

5. Niezdolność powyższa ma charakter ogólny i dotyczy wszystkich reskryptów zawierających łaski, chociażby były udzielone „*Motu proprio*”. Mocą wyraźnego przepisu kan. 2265 niezdolność (*inhabilitas*) zostaje usunięta w wypadku, gdy w reskrypcie papieskim jest wzmianka o ekskomunice — „*si in pontificio rescripto mentio de excommunicatione fiat*”. Powyższa wzmianka o ekskomunice wskazuje, że kara została odpuszczona wogóle, bądź jedynie „*ad effectum*”, jak się zwykło mówić, tj. do uzyskania łask zawieszona została niezdolność

³⁷ Por. Van Hove A., *De rescriptis*, n. 99;

Cigognani-Staffa, II, 291, dop. 3;

Reiffenstuel A., *Jus can.*, 1. I, tit. 3, n. 46;

Pirhing E., *Jus can.*, 1. I, tit. 3, n. 2.

³⁸ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 307.

wypływająca z kary tak, że mimo istnienia ekskomuniki ważne będą nabyte łaski, o których jest mowa w reskrypcie; nie usuniętą została niezdolność odnośnie innych skutków, to jest łask nie wyszczególnionych w reskrypcie.

Prawo Dekretalów³⁹ wyraźnie przewidywało, że niezdolność ekskomunikowanych do ważnego osiągnięcia reskryptu papieskiego nie dotyczyła reskryptu — „*super ipsius excommunicationis articulo*”. Kodeks powyższego wyjątku nie zna. I słusznie, gdyż w myśl kan. 1654 §1, ekskomunikowanym nietolerowanym i tolerowanym po wyroku skazującym czy wyjaśniającym, dozwolone jest działanie osobiste do dochodzenia sprawiedliwości i legalności samej ekskomuniki. Z tej racji inaczej, jak w prawie Dekretalów, nawet w reskrypcie papieskim „*super articulo appellationis*” konieczna jest wzmianka o ekskomunice dla ważności reskryptu, albowiem, w myśl kan. 1654 §1, ekskomunikowanym nie odbiera Kodeks prawa apelacji od wyroku wymierzającego tę karę.⁴⁰

6. Według prawa Dekretalów przy udzielaniu lub wykonywaniu reskryptów papieskich zwykło się udzielać naprzód absolucji od cenzur „*ad effectum et ad cautelam*”. Nowa dyscyplina w tej materii wprowadzona została konstytucją „*Sapienti consilio*”, która w zasadzie potwierdzona została przez Kodeks prawa kanonicznego. W związku z tym powstaje obecnie pytanie, czy w myśl Kodeksu prawa kan. potrzebne jest uprzednie udzielenie absolucji od ekskomuniki „*ad effectum*” lub „*ad cautelam*”? W odpowiedzi na to pytanie zdania autorów są podzielone. De Smet⁴¹ mniema, że w wypadkach przewidzianych w kan. 2265 §2, 2275, n. 3, 2283 to jest, jeśli chodzi o ekskomunikowanych obłożonych interdyktem i sus-

³⁹ Por. c. 1, I, 3, in VI-o.

⁴⁰ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 307, 308.

⁴¹ Por. De Smet A., *Tractatus theologico-canonicus de Sponsalibus et Matrimonio*, wyd. 4, Brugis 1927, n. 878, ad 2; tenże w *Ephem. Theol. Lovan.*, 2, 1925, 65.

Ten sam pogląd wypowiada Gounard, *Tractatus de matrimonio, Mechliniae* 1931, 515, cyt. Michiels G., *Normae generales*, II 308, dop. 5.

pensą, po wyroku skazującym czy stwierdzającym, należy jej udzielić i to pod rygorem nieważności (*ad validitatem*). W innych wypadkach wymaga się jej „*ad liceitatem*”, podobnie jak do godziwości udziela się jej uprzednio przed rozgrzeszeniem z grzechów. Jako uzasadnienie wskazuje tenże autor na argumenty zaczerpnięte z norm ogólnych, przestrzeganych przy udzielaniu reskryptów (k. 63 §3). Co prawda, w nowych formułach Św. Kongr. Sakramentów nie znajdujemy wzmianki o udzielaniu absencji „*ad effectum*”, jak to zwykła dotychczas czynić Stolica Apostolska w reskryptach Datarii i św. Penitencjarii dla zakresu zewnętrznego, niemniej jednak nakaz powyższy zawiera się „*implicite*” w ogólnej formule: „*De servandis canonicis praescriptionibus in fulminatione*”. Pogląd powyższy popiera kan. 66 §3, gdzie stwierdzonym jest, że we władzy dyspensowania zawarta jest władza udzielania absencji od kar „*ad effectum*”.

Opinię przeciwną wyraża Michiels⁴² i inni autorzy. Według tych autorów absencja „*ad cautelam*”, w myśl Kodeksu, nie jest potrzebna ani do ważności, ani do godziwości reskryptów papieskich. Jako uzasadnienie podaje Michiels, że Dikasteria Kurii Rzymskiej w reskryptach przez nie wydanych „*in forma graticosa*” w zasadzie nie udzielają powyższej absencji, ani nie nakładają obowiązku uprzedniego jej udzielania wykonawcom reskryptów „*in forma commissoria*”. Praktyka Kurii Rzymskiej potwierdza więc powyższy pogląd. Ponadto, ażeby uznać konieczność powyższej absencji, należy stwierdzić potrzebę jej czy to z natury rzeczy, czy z wyraźnego nakazu prawnego. W obu wypadkach nie zachodzi jej potrzeba. Z natury rzeczy jest ona zbyteczna w reskryptach papieskich udzielonych przed wyrokiem skazującym lub wyjaśniającym, ponieważ wydanie reskryptów papieskich w tych wypadkach jest ważne (k. 36 §2, 2265 §2). Niepotrzebna jest także i w reskryptach udzielonych po wyroku skazującym czy wyjaśniającym, albowiem, o ile jest w nim wzmianka o ekskomunice, reskrypt jest ważny i udzielenie absencji „*ad cautelam*” jest

⁴² Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 309, 310.

w tym wypadku zbyteczne; albo w reskrypcie niema wzmianki o cenzurze — wówczas reskrypt jest nieważny; udzielona absolucja „*ad cautelam*” przez niższego przełożonego nie wywołuje żadnego skutku, a więc nie czyni reskryptu ważnym. Stąd nie zachodzi potrzeba udzielania jej.

Nie uzasadniają potrzeby jej przepisy prawne. Dowolnym jest twierdzenie De Smeta, że zawiera się ona „*implicite*” w ogólnej formule — „*De servandis canonicis praescriptionibus in fulminatione*”. Trzebaby to udowodnić, a tego nie czyni wyżej wymieniony autor. Ponadto nie ostoł się także argument, powołujący się na kan. 66 §3. W kanonie tym nie ma mowy o wykonywaniu reskryptów, udzielanych przez samą Stolicę Apostolską, ale o udzielaniu reskryptów przez prałatów w imieniu Stolicy Apostolskiej, na podstawie delegowanej im władzy przez Stolicę Apostolską „*habitualiter*”. Nic więc dziwnego, że odnośnie owych reskryptów, niższym przełożonym przyznana została władza absolucji „*ad cautelam et ad effectum*”. Przemawia za tym ten wzgląd, że owych reskryptów, w zasadzie udzielonych przez Stolicę Apostolską, kolatorem faktycznie jest ordynariusz, wypada więc, ażeby on posiadał władzę do zniesienia niezdolności, którąby uchyliła Stolica Apostolska przez samą wzmiankę w reskrypcie, gdyby bezpośrednio ich udzielała.⁴³

Pogląd powyższy należy uznać za słuszny dla racji wyżej przytoczonych i stwierdzić wobec tego, że uprzednie udzielenie absolucji „*ad effectum*”, w myśl Kodeksu prawa kan., nie jest potrzebne ani do ważności ani do godziwości uzyskania łask papieskich.⁴⁴

⁴³ Por. Van Hove A., *De resc.*, n. 109, 111; Cicognani-Staffa, II, 301—302; Rodrigo L., *De Leg.*, n. 766.

⁴⁴ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 312, 313; Van Hove A., *De rescriptis*, 103—105; Cicognani-Staffa, II, 293—297; Rodrigo, *De legibus*, n. 752—756; O'Neil W., *Papal rescripts of favor*, 79—84;

7. *Heretycy i schizmatycy.*⁴⁴ Odnośnie heretyków i schizmatyków, o których jest mowa w kan. 1325 §2, należy mieć na uwadze następujące postanowienia Kodeksu:

a). W myśl kan. 2314 §1, n. 1 wszyscy apostości od wiary chrześcijańskiej oraz wszyscy i poszczególni heretycy i schizmatycy zaciągają „*ipso facto*” ekskomunikę w specjalny sposób zastrzeżoną Stolicy Apostolskiej. Wszyscy więc wyżej wymienieni, w myśl kan. 2265 §2 i kan. 36 §2, uważani są za niezdolnych do osiągnięcia łask i reskryptów papieskich, a to z racji zaciągniętej kary, o ile, co do tej ostatniej, zapadnie wyrok skazujący lub wyjaśniający. Niezdolność (*incapacitas*) jest następstwem kary, dotyczy więc ich pośrednio (*indirecte*) poprzez karę ekskomuniki.

Przy rozpatrywaniu niezdolności heretyków i schizmatyków do osiągnięcia łask i reskryptów papieskich należy mieć na uwadze, poza przepisami regulującymi niezdolność do osiągnięcia reskryptów, także przepisy ogólne dotyczące poczytania (winy) i odpowiedzialności karnej, zawarte w księdze V Kodeksu, a w szczególności w kan. 2199 i nast., 2218 §2, 2229 i nast. Zgodnie więc z ogólnymi zasadami prawa karnego, nie podlegają niezdolności karnej wszyscy, których wina w popełnieniu przestępstwa herezji, czy schizmy, nie jest duża (*qui a gravi imputabilitate excusantur*). Do nich zaliczyć należy przede wszystkim wyznających herezję w dobrej wierze (*bona fide*), co często zdarzać się będzie u tych, którzy narodzili się i wychowali w herezji lub schizmie.

W myśl szczególnych zasad, przewidzianych w kan. 2265 §2, odnośnie niezdolności ekskomunikowanych, niezdolności karnej nie będą podlegać także i ci, którzy w sekcie heretyckiej czy schizmatycznej narodzili się i wychowali, chociażby do tej herezji przynależność ich była formalna, tj. zawiniona. W stosunku do nich Kościół faktycznie powstrzymuje się od wydania wyroku skazującego czy wyjaśniającego, a ten ostatni jest konieczny do zaciągnięcia niezdolności do uzyskania reskryptów i łask.

Pogląd powyższy, moim zdaniem słuszny, wypowiada Michiels.⁴⁵ Nie obala go twierdzenie niektórych autorów, jak Chelodi i Ojetti,⁴⁶ w myśl których wszyscy heretycy i schizmatycy niezdolni są do osiągnięcia reskryptów, więc także i łask papieskich, albowiem w zakresie zewnętrznym istnieje domniemanie prawne ich winy — „*in foro externo omnes rei praesumuntur*”. Do zaciągnięcia bowiem niezdolności, o której jest mowa w kan. 2265 §2, nie wystarczy wina, którą w tym wypadku Kodeks domniemywa, lecz koniecznym jest jeszcze potwierdzenie tej winy przez wyrok, czego w tym wypadku brak. Także niesłuszne jest twierdzenie tychże autorów, że w kan. 2232 §1 notoryczność przestępstwa (notorietas delicti), która w tym wypadku ma miejsce, jest przyrównana wyrokowi wyjaśniającemu. Fałszywym jest, jak to słusznie stwierdza Michiels⁴⁷ oraz inni autorzy, notoryczność przestępstwa utożsamiać z wyrokiem wyjaśniającym, jeśli chodzi o skutki wpływające z wydania tegoż wyroku. Przyrównać je można tylko w kwestii zachowywania kary (observantiae poenae). Nie można więc utożsamiać skutków niezdolności, czy nieważności, z obowiązkiem przestrzegania kary.

b). Zgodnie z kan. 2314 §1, n. 3 wszyscy apostaci, heretycy i schizmatycy, którzy zapisali się do sekty lub publicznie do niej przystali „*qui sectae acatolicae nomen dederit vel publice adhererint*” są „*ipso facto*” znieśliwieni.⁴⁸ (infames). Dotknięci karą infamii prawnej, w myśl kan. 2294 §1, „*eo ipso*”, tj. przed wyrokiem deklaratywnym, są niezdolni (inhabiles): do osiąg-

⁴⁵ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 312.

Cappello F., *De censuris*, n. 209.

⁴⁶ Por. Chelodi-Bertagnolli, *Jus de personis*, n. 76;

Ojetti B., *Normae generales*, 210.

⁴⁷ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 313;

Cappello F., *Summa juris canonici*, I, 125, n. 143, dop. 8;

Van Hove A., *De rescriptis*, n. 104;

Cicognani-Staffa, *Commentarium ad librum primum Codicis Juris Canonici*, II, 294;

⁴⁸ Zgodnie z orzeczeniem Komisji autentycznej interpretacji Kodeksu z dnia 30 lipca 1934 roku, jeśli chodzi o skutki prawne, heretykom są przyrównani ateści. AAS, 26, 1934, 494.

nięcia beneficjów, pensji, urzędów i godności kościelnych, do sprawowania aktów prawnych kościelnych, do wykonania praw i obowiązków kościelnych. Wynika stąd, że pośrednio (indirecte) z racji kary „*infamii iuris*”, są mocą prawa powszechnego niezdolni do osiągnięcia reskryptów papieskich w przedmiocie wyżej podanym, a o którym jest mowa w kan. 2294 §1.⁴⁹

c). Panuje rozbieżność poglądów wśród kanonistów odnośnie kwestii, czy apostaci, heretycy i schizmatycy, jako tacy, tj. ze względu wyłącznie na herezję, schizmę czy apostazję pozbawieni są zdolności do osiągnięcia reskryptów i łask papieskich, czy dopiero pośrednio poprzez karę ekskomuniki, jaką w tym wypadku zaciągają?

Jedni utrzymują,⁵⁰ że wszyscy heretycy i schizmatycy bez względu na to czy przynależność ich do herezji, czy schizmy będzie formalna, czy tylko materialna, są niezdolni do osiągnięcia łask i reskryptów papieskich. Inni⁵¹ ograniczają niezdolność do uzyskania łask papieskich i reskryptów heretyków czy schizmatyków wyłącznie do dorosłych i wyznających herezję, czy schizmę dobrowolnie i publicznie (voluntarie et notorie profitentium). Wszystkie więc reskrypty przez nich uzyskane są nieważne, o ile nie ma w nich wyraźnej wzmianki o herezji lub schizmie. Jako uzasadnienie powołują się ci autorzy na prawo obecnie obowiązujące i dawne oraz na praktykę Kurii Rzymskiej — *stylus, et praxis Curiae Romanae*. Niezdolność heretyków i schizmatyków wynika z kan. 87 i 36 §1. W myśl kan. 87 wszyscy heretycy i schizmatycy, jako niebędący w łączności z Kościołem, wykluczeni są od uczest-

⁴⁹ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 313.

⁵⁰ Do nich zalicza się: Ojetti, *Normae generales*, 210;

O'Neill W., *Papal rescripts of favor*, 80—84;

Cicognani-Staffa, *Commentarium in librum I CJC.*, II, 294—296.

⁵¹ Tego zdania są: Cappello F., *Summa juris canonici*, I, n. 143, ad c):

Wernz-Vidal, *Jus canonicum*, I, n. 159;

Rodrigo L., *De legibus*, n. 755;

nictwa w prawach przynależnych ochrzczonego w Kościele, a wskutek tego muszą być włączeni, zgodnie z kan. 36 §1, do tych, którym prawodawca wyraźnie odmawia zdolności uzyskania reskryptów i łask. Innymi słowy, nie mieszczą się oni w ramach słowa „*omnes*”, użytego w kan. 36 §1, mocą którego uznaje prawodawca zdolność do uzyskania łask i reskryptów.⁵² Łatwo da się uzasadnić niezdolność heretyków i schizmatyków na podstawie dawnego prawa, w myśl którego wszyscy heretycy i schizmatycy niezdolni byli do uzyskania reskryptów i łask papieskich. Wedle kan. 6, n. 4 przy zaistnieniu wątpliwości, czy obecne prawo jest zgodne z dawnym prawem, od dawnego prawa nie należy odstępować. Potwierdza także powyższe twierdzenie praktyka Kurii Rzymskiej (*stilus et praxis Curiae Romanae*). Kuria Rzymska faktycznie nie zwykła udzielać łask i reskryptów heretykom i schizmatykom.⁵³ Co więcej, z orzeczenia św. Kongregacji św. Officium z dnia 27 stycznia 1928 r. wynika, że na podstawie kan. 87 wszyscy heretycy i schizmatycy pozbawieni są prawa zaskarżenia małżeństw, czyli prawa działania w sprawach małżeńskich w charakterze powoda.⁵⁴

Opinię przeciwną wyraża Michiels i Van Hove.⁵⁵ Wedle tych autorów heretycy i schizmatycy, jako tacy, nie mogą być uznani za niezdolnych do osiągnięcia łask i reskryptów papieskich, albowiem niezdolność ich nie wynika z prawa pozytywnego, ani z natury rzeczy. Nie przewiduje jej prawo pozytywne. Powoływanie się na kan. 87 jest niesłuszne, albowiem z kanonu tego nie wynika, że wszyscy heretycy i schizmatycy, ogólnie z tej racji, że przynależą do schizmy czy he-

⁵² Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 313, 314;

Cicognani-Staffa, II, 295;

O'Neill W., op cit. 81—82;

Rodrigo L., De leg., n. 753, ad a).

⁵³ Por. Ojetti B., *Normae generales*, 210;

Cicognani-Staffa, II, 294, dop. 6;

Cappello F., *Summa juris canonici*, I, n. 143.

⁵⁴ Por. AAS., 20, 1928, 75.

⁵⁵ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 314, 315, 316.

Van Hove A., *De rescriptis*, n. 105.

rezji są wykluczeni od wszelkich łask i reskryptów. Takiego pozbawienia szukać by należało w innych kanonach specjalnie regulujących tę sprawę. Jednakże w żadnym kanonie nie znajdujemy wyraźnego przepisu, stwierdzającego, że wszyscy heretycy i schizmatycy, jako tacy, są wykluczeni od uprawnień, jakie przyznaje kan. 36 §1 wszystkim (omnibus), którzy wyraźnie nie są wykluczeni. Co więcej, z kan. 36 §2 wynika, że wszyscy heretycy i schizmatycy nie są pozbawieni zdolności ubiegania się o reskrypty papieskie, ponieważ w tym kanonie wyraźnie stwierdza prawodawca, że zdolni są do uzyskania łask i reskryptów papieskich, będący w cenzurach kościelnych. Prawodawca tych, którzy są w cenzurach kościelnych, traktuje na równi z heretykami i schizmatykami. Nie obala powyższego poglądu twierdzenie, że będący w cenzurach posiadają zdolność do uzyskania reskryptów dlatego, że wyraźnie prawodawca przyznaje im tę zdolność w kan. 36 §2, podczas gdy odnośnie heretyków i schizmatyków takiego wyraźnego przepisu nie posiadamy. Z braku więc przepisu szczegółowego, w grę wchodzi ogólna zasada, wyrażona w kan. 87, w myśl której wszyscy heretycy i schizmatycy są niezdolni do osiągnięcia reskryptów. Racją wyraźnego stwierdzenia przez prawodawcę w kan. 36 §2, że wszyscy dotknięci cenzurami mogą ubiegać się o reskrypty papieskie przed wydaniem wyroku deklaratywnego lub skazującego, jest nie wprowadzenie jakiegoś wyjątku odnośnie kan. 87, ale potwierdzenie w prawie Kodeksowym zmiany dyscypliny Dekretalów.⁵⁶ Co więcej, gdy nawet i w prawie przedkodeksowym wszyscy heretycy i schizmatycy prawdopodobnie (probabiliter) byli niezdolni do osiągnięcia reskryptów z racji zaciągnięcia ekskomuniki,⁵⁷ nie zachodziła więc potrzeba wyraźnego stwierdzenia ich zdolności w kan. 36 §2. Nie słusznie się powołują, zdaniem tychże

⁵⁶ Por. Michiels G., *Principia generalia de personis in Ecclesia*, Lublin 1932, 15—16.

⁵⁷ Por. Wernz F., *Jus decretalium*, I, n. 151, ad II;

Reiffenstuel A., *Jus can.*, I, I, tit. 4, n. 38;

Ferraris L., *Prompta bibliotheca*, ad. v. Rescriptum, n. 9.

autorów, przeciwnicy na styl i praktykę Kurii Rzymskiej, która nie zwykła udzielać reskryptów heretykom i schizmatykom. Nieudzielanie reskryptów i łask nie przesądza o niezdolności heretyków i schizmatyków do ich osiągnięcia. Nikt bowiem nie ma prawa do uzyskania łask i reskryptów od Stolicy Apostolskiej i do niej należy stwierdzenie, czy wypada udzielać tychże heretykom i schizmatykom.⁵⁸ Co się zaś tyczy deklaracji św. Oficjum z dn. 27 stycznia 1928 r., to orzeczenie to winno być ograniczone do wypadku tam wymienionego i nie może być rozciągnięte na inne wypadki wyraźnie niewymienione.⁵⁹ Nie uzasadnione jest powoływanie się autorów na dawne prawo, albowiem wielu komentatorów dawnego prawa utrzymywało, że niezdolność heretyków i schizmatyków do uzyskania łask i reskryptów, pochodzi wyłącznie z ekskomuniki zaciągniętej za przestępstwo herezji, czy schizmy. Niezdolność ta obecnie zniesiona została mocą kan. 36 §2 poza wyjątkiem, w którym wydany został wyrok deklaracyjny, czy skazujący. Stąd niesłuszne jest powoływanie się na kan. 6, n. 2—4.

Niezdolność heretyków i schizmatyków do uzyskania reskryptów papieskich nie da się uzasadnić istotą formalnego zerwania z Kościołem. Przez przyjęty chrzest pozostają w dalszym ciągu podwładnymi Kościoła i z tej racji posiadają zdolność do uzyskania przynajmniej niektórych łask i reskryptów. Udzielenie im pewnych łask może być niegodziwe (*illiterate*), jako naruszające zasady sprawiedliwości rozdzielczej i legalnej (*legalis*), niemniej jednakże będzie ważne.⁶⁰ Pogląd powyższy dla racji przytoczonych należy uznać za słuszny.

⁵⁸ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 315, 316.

Van Hove A., *De rescrip.*, n. 105;

Rodrigo L., *De legibus*, n. 755, ad 2.

⁵⁹ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 316;

Van Hove, *De rescr.*, 105.

⁶⁰ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 316.

2. Łaski i reskrypty udzielane przez ordynariuszów

A. Łaski udzielane przez ordynariuszów „*ex potestate ordinaria*”.⁶¹

Z mocy prawa powszechnego ekskomunikowany, suspendowany, jak i obłożony interdyktem personalnym, posiada zdolność do ważnego uzyskania łask i reskryptów udzielanych przez ordynariuszy, na podstawie władzy zwykłej (*ex potestate ordinaria*). Zasadę powyższą łatwo ustalić na podstawie kan. 2265 §2 i kan. 36 §2, gdzie niezdolność (*inhabilitas*), jako sankcja karna, jest wyraźnie przewidziana odnośnie reskryptów i łask udzielanych przez Stolicę Apostolską. Stąd należy wyciągnąć wniosek, że z mocy prawa powszechnego reskrypt udzielony przez ordynariusza osobie będącej w cenzurze (ekskomunice) będzie zawsze ważny i ta ważność dotyczyć będzie nie tylko wypadku, gdy ordynariusz posiada władzę zwolnienia z cenzury,⁶² ale gdy jej nie posiada.⁶³ W pierwszym wypadku domniemywa się, że ordynariusz udzielił absolucji od ekskomuniki, przynajmniej do ważnego uzyskania reskryptu (*ad effectum*), albowiem trudno przypuścić, ażeby w czasie, gdy udzielał łaski, nie wiedział o zaciągnięciu przez petenta ekskomuniki. Ważność ta dotyczyć będzie także i wypadku, gdy ordynariusz udzielił reskryptu, w którym nie było

⁶¹ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 317—319;
Van Hove A., *De rescriptis*, n. 106—107;
Cicognani-Staffa, *Commentarium i I librum CJC.*, II, 297—299.

⁶² Pogląd powyższy wypowiadają: Coronata M., *Institutiones iuris canonici*, I, n. 61, ad 2, b);
Vermeersch-Creusen, *Epitome*, wyd. 5, n. 154;
Toso A., *Commentaria minora*, I, 121—122.

⁶³ Tak sądzi Michiels G., *Normae generales*, II, 318;
Van Hove A., *De resc.*, n. 106;
Cicognani-Staffa, o. c. II, 297—298;
Rodrigo L., *De leg.*, n. 760, ad b).

żadnej wzmianki o cenzurze, a cenzura była tego rodzaju, że ordynariusz nie miał prawa zwolnić z niej. Pogląd powyższy wypowiedział Michiels⁶⁴, moim zdaniem słuszny, albowiem ważnemu udzieleniu łask i reskryptów przez ordynariusza nie stoi na przeszkodzie żadna cenzura ze strony petenta. Stąd nie wymaga się zniesienia cenzury, a w związku z tym — władzy do udzielenia abszolucji od tej cenzury, ani wzmianki o tejże cenzurze w reskrypcie. Wyjątek więc, przewidziany w kan. 2265 §2 łącznie z kan. 36 §2 odnośnie reskryptów papieskich, nie ma zastosowania do reskryptów udzielanych przez ordynariuszy. Stolica Apostolska może nie wiedzieć i faktycznie często nie zna racji, dla których ktoś został ukarany ekskomuniką, czy też inną cenzurą. Ordynariusz natomiast doskonale zdaje sobie sprawę z powodów wymierzenia ekskomuniki i wskutek tego może osądzić, czy wypada udzielić łaski proszającemu, czy mu odmówić.⁶⁵

Z powyższych uwag wynika, że także heretycy i schizmatycy nie mogą być uznani za niezdolnych do ważnego uzyska-

⁶⁴ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 317, 318;

⁶⁵ Cappello F., *Summa iuris canonici*, I, n. 134 i 142, ad 2 mniema, że ekskomunikowany nietolerowany (*vitandus*) nie posiada zdolności uzyskania łask i reskryptów od ordynariusza działającego „*ex potestate ordinaria*”.

Pogląd powyższy zbija Michiels G., *Normae generales*, II, 318, dop. 1, zdaniem moim słusznie. Nie ma w Kodeksie prawa kanonicznego żadnego specjalnego przepisu, wskazującego na tego rodzaju niezdolność ekskomunikowanych nietolerowanych poza ogólnym zarządzeniem, zawartym w kanonie 2265 §1, n. 2, a dotyczącym wszystkich ekskomunikowanych: „*Quilibet excommunicatus: nequit consequi dignitates, officia, beneficia, pensiones ecclesiasticas aliudve munus in Ecclesia*”. Konsekwencją powyższego jest, że ordynariusz udzielając łask ekskomunikowanym nietolerowanym „*ex potestate ordinaria*” będzie działał niegodziwie, gdyż tej czynności zabrania mu kan. 2265 §1, n. 2, uznając ekskomunikowanych nietolerowanych za bezwzględnie niegodnych do udzielania im łask, ale nie można powiedzieć, że jego działanie nie będzie miało żadnego znaczenia prawnego, czyli innymi słowy będzie nieważne.

Por. także Van Hove A., *De rescr.*, 97, n. 106, dop. 2.

nia łask od ordynariusza z racji zaciągniętej ekskomuniki.⁶⁶ Niezdolność ich nie może być uzasadniona samym faktem odejścia od Kościoła, czyli samym przestępstwem herezji, czy schizmy. Nie wynika ona z kan. 87, ponieważ kanon ten, jak to wyżej było, wykazane, nie stwierdza w żaden sposób ogólnej niezdolności tychże, jeśli chodzi o prawa w Kościele. Niezdolności heretyków, czy schizmatyków, nie uzasadnia także praktyka Kurii Rzymskiej, wykluczająca ich od ważnego udzielania im reskryptów papieskich. Przyjąwszy nawet, że reskrypty udzielone przez Stolicę Apostolską heretykom, według praktyki Kurii Rzymskiej, uznać należy za nieważne, nie wynika stąd, że muszą być nieważne także reskrypty udzielone heretykom przez ordynariuszy na podstawie ich zwykłej władzy. Praktyka Kurii Rzymskiej nie obowiązuje ordynariuszów w przedmiocie podległym ich władzy zwykłej, podobnie jak i ustawa papieska ustalająca niezdolność ekskomunikowanych po wyroku skazującym, czy stwierdzającym, do ważnego uzyskania łask papieskich nie przeszkadza do ważnego udzielenia reskryptów tym ostatnim przez ordynariusza.⁶⁷

⁶⁶ Pogląd powyższy wypowiada Michiels G., *Normae generales*, II, 318, 319.

Por. także Van Hove A., *De rescr.*, n. 107.

Odmiennego zdania są: Cicognani-Staffa, II, 293—297; Rodrigo, *De leg.* 752—756; Ojetti B., I, 204—210; O'Neill W., *Papal rescripts of favor*, 79—84; Vermeersch-Creusen, *Epitome*, wyd. 5, I, n. 154. Autorzy wymienieni uważają, że heretycy i schizmatycy nie posiadają prawa uzyskania jakiegokolwiek reskryptu, a więc także i papieskiego, o czym była mowa wyżej.

⁶⁷ Czy nieochrzczeni mogą zabiegać o uzyskanie reskryptów zawierających łaski papieskie lub łaski udzielone przez ordynariusza ex potestate ordinaria? Odpowiedzi na to pytanie udziela nam prawodawca w kan. 87. „Baptismate homo constituitur in Ecclesia Christi persona cum omnibus christianorum iuribus et officiis, nisi, ad iura quod attinet, obstet obex, ecclesiasticae communionis vinculum impediens, vel lata ab Ecclesia censura”.

W myśl więc kanonu 87 nieochrzczeni nie posiadają żadnego prawa proszenia o reskrypt, którego przedmiotem jest łaska kościelna udzielana wyłącznie osobom ochrzczonym. Racja jest w tym, że nieochrzczeni nie należą do Kościoła, a więc nie są podmiotem praw kościelnych. Por. w tej materii Michiels G., *Normae generales*, I, 346—360. Kon-

Na zakończenie dodać należy, że w kwestii udzielania łask przez ordynariuszów „*ex potestate ordinaria*” ekskomunikowanym Kodeks prawa kanonicznego zgodny jest z nauką kanonistów przedkodeksowych. Zasada, że ekskomunikowani zdolni są do przyjęcia łask od ordynariuszów działających na podstawie władzy zwykłej była ogólnie przyjęta przez kanonistów. Wystarczy przytoczyć w tej materii Sureza,⁶⁸ który

sekwencją powyższego twierdzenia jest konkluzja, że pod wyrażeniem „*omnibus*” zawartym w kanonie 36 §1, a przynajmniej zdolność prawną zabiegania o reskrypty Stolicy Apostolskiej lub ordynariuszy, nie można rozumieć nieochrzczonych. „*Omnēs*” znaczy „*Christifideles*”, jak to wyraźnie zaznaczone było w „*Ordine servando in Romana Curia*”, z dnia 29 czerwca 1908 roku (AAS, I, 1909, 53).

Aczkolwiek nieochrzczonym nie przysługuje prawo, to niemniej zwierzchnicy kościelni, kierując się czy to dobrem Kościoła, czy to powodując się wyłącznie łaskawością (*benevolentia*) mogą także i nieochrzczonym udzielić łask, do których przyjęcia z natury rzeczy zdolni są także i niewierni, jakimi są np. odznaczenia kościelne lub pensja kościelna. Por. w tej sprawie Michiels G., *Normae generales*, II, 311, 312; Rodrigo L., *De legib.*, n. 750.

Słusznie zaznacza w tej sprawie Michiels G., *Normae generales*, II, 311, dop. 4. oraz Rodrigo L., *De legibus*, n. 751, ad a), że przedmiotem reskryptów udzielonym nieochrzczonym mogą być „*favores praeter jus ecclesiasticum*”. Podkreślam „*praeter ius*”, albowiem udzielenie łask „*contra*” vel *secundum jus*”, suponuje, że uzyskujący reskrypt jest podmiotem prawa kościelnego, z którego obowiązków zostaje zwolniony, a więc jest ochrzczony.

⁶⁸ Por. Suarez F., *De censuris*, disp. XVII, sect., n. 2: „...*Navarrus resolvit hunc effectum non habere locum in rescriptis... ab inferioribus praelatis concessis suis inferioribus, nam valida sunt, etiamsi illi quibus conceduntur, sint excommunicati tempore concessionis: quia rescriptum simpliciter dictum in iure non comprehendit nisi rescripta supremorum Principum:... Quibus solum addo materiam esse odiosam: ideoque restrigendam, quantum usus verborum patitur. Accedit, communem interpretationem, atque etiam consuetudinem huic parti favere*”

Por. Garcias N., *Tractatus de beneficiis*, Parte 7, c. 13, n. 21;

Laurenus P., *Forum ecclesiasticum*, I, I, tit. 3, q. 260, n. 3;

Laymann P., *Jus canonicum*, Dilingae 1663, I, I, tit. 3, in c. 1, de rescriptis in VI;

Michiels G., *Normae generales*, II, 317.

zastanawia się, czy przepis dekretu, zawartego w c. 1, I, 3 in VI-o: „*Ipsa iure rescriptum vel processus per ipsum habitus non valeat, si ab excommunicato, super alio quam excommunicationis vel appellacionis articulo, fuerit impetratum*” dotyczy także i przełożonych niższych od papieża? Odpowiedź posiada charakter negatywny. Z tej racji reskrypt udzielony przez ordynariusza ekskomunikowanym jest ważny. W uzasadnieniu Suarez powołuje się na Navarrusa, który wyznawał ten sam pogląd i zapożycza od niego jeden z dowodów mianowicie, że w prawie kanonicznym pod wyrażeniem „*rescriptum*” należy rozumieć reskrypt wyłącznie pochodzący od papieża. Ze swej strony dodaje, że przepis powyższy zalicza się do ustaw karnych, które podlegają ścisłej interpretacji. Za tego rodzaju rozumowaniem przemawia ogólna opinia autorów oraz zwyczaj.

W myśl Kodeksu prawa kanonicznego, a więc prawa aktualnego, nie mogą uzyskać żadnej łaski od ordynariusza działającego na podstawie władzy zwykłej ci wszyscy, których prawo powszechne pozbawia zdolności uzyskania jakiegokolwiek łaski od przełożonych w Kościele. Taki skutek wywołuje sankcja karna przewidziana w kanonie 2291, n. 9. Jest nią kara odwetowa (poena vindicativa) określona mianem niezdolności do uzyskania łask kościelnych — „*Inhabilitas ad gratias ecclesiasticas*”. Pośrednio wywołuje tenże sam skutek kara infamii. Kan. 2294 §1. „*Qui infamia iuris laborat, non solum est irregularis ad normam can. 984, n. 5, sed insuper est inhabilitis ad obtinenda beneficia, pensiones, officia, et dignitates ecclesiasticas, ad actus legitimos ecclesiasticos perficiendos, ad exercitium iuris aut muneris ecclesiastici, et tandem arceri debet a ministerio in sacris functionibus exercendo*”. Ukarany infamią prawną nie tylko zaciąga nieprawidłowość zgodnie z kan. 984, n. 5, lecz ponadto staje się niezdolnym do otrzymania beneficjum, pensji, urzędów i godności kościelnych, wykonywania kościelnych aktów prawnych, praw lub obowiązków kościelnych; prócz tego nie należy go dopuszczać do spełniania funkcji religijnych.

Niezdolność (inhabilitas), o której jest mowa wyżej, ma zasadniczo charakter bezwzględny i zasięg powszechny. Przepis kanonu 2291, n. 9 oraz kan. 2294 §1 obowiązuje ordynariusza. Nie może on więc udzielić łaski skazanemu na powyższe kary, chyba że posiada prawo uwolnienia z kar, których następstwem jest niezdolność do uzyskania łask kościelnych.⁶⁹

B. *Łaski udzielane przez ordynariuszów na podstawie władzy im delegowanej przez Stolicę Apostolską — „ex potestate a S. Sede delegata”.*

Do osiągnięcia łask i reskryptów od ordynariusza, działającego na podstawie władzy delegowanej przez Stolicę Apostolską, uprawnieni (habiles) są ci wszyscy, którzy posiadają zdolność do uzyskania łask i reskryptów papieskich. Jest to zasada i ma ona właściwe praktyczne znaczenie odnośnie ekskomunikowanych po wyroku skazującym lub stwierdzającym.

a). Zasada powyższa nie nastęrcza żadnych trudności w wypadku, gdy ordynariusz nie jest, w ścisłym tego słowa znaczeniu, ofiarodawcą łask (collator), lecz jedynie wykonawcą (executor) czy to koniecznym (necessarius), czy dowolnym (voluntarius), reskryptów papieskich.

b). Powstaje natomiast wątpliwość odnośnie reskryptów udzielanych przez ordynariuszów na podstawie władzy uzyskanej przez indult lub ze specjalnych uprawnień — „*vi potestatis rescribendi ipsi per facultatem Apostolicam vel indultum competentis*”. Wydawać się może, że w tym wypadku i ci, co do których zapadł wyrok skazujący czy wyjaśniający, zdolni są do uzyskania łask, chociażby w reskrypcie nie było wzmianki o ekskomunice. Racja jest w tym, że niezdolność (inhabilitas) jest materią „*odiosa*” i z tego powodu podlega ścisłej interpretacji. Tym więcej, że zachodzi zasadnicza różnica między udzieleniem łaski przez papieża i przez ordynariusza, który zna swych podwładnych i może dość łatwo odróżnić godnych od niegodnych do uzyskania łask. Niemniej

⁶⁹ Por. Michiels G., *Normae generales*, II, 317.

jednakże trzeba dojść do przeciwnego wniosku. Ordynariusz, gdy działa na podstawie uprawnień (*vi facultatis*), czy to partykularnych, czy habitualnych, delegowanych mu przez Stolicę Apostolską, działa zawsze w imieniu Stolicy Apostolskiej. Z tej racji winien zachować wszystkie reguły, jakie są stosowane przez Stolicę Apostolską. Dlatego też zgodnie z kan. 2265 §2, jeśli wydany był wyrok, ekskomunikowany (obłożony interdyktem personalnym lub suspendowany) nie może ważne uzyskać żadnej łaski, czy reskryptu od Stolicy Apostolskiej, chociażby faktycznie reskrypt na podstawie indultu udzielony był przez ordynariusza, chyba że w reskrypcie, udzielonym mocą indultu papieskiego, będzie wyraźna wzmianka o ekskomunice. W tym ostatnim wypadku reskrypt będzie ważny, albowiem wzmianka wskazuje, że ordynariusz udzielił absolucji od ekskomuniki przynajmniej w zakresie do ważnego uzyskania łask (*ad effectum*). Uprawnienie ordynariusza do udzielenia, w tym wypadku, absolucji od ekskomuniki uzasadniać można kan. 66 §3, w myśl którego, udzielona władza (*facultas*) pociąga za sobą nadanie wszelkiej innej władzy, bez której uprawnienie nie mogłoby być wykonane. Z tej racji we władzy dyspensowania zawiera się także władza zwalniania z kar kościelnych, jeśli one stałyby na przeszkodzie ważnemu wykorzystaniu uprawnień, lecz jedynie w zakresie efektywnego uzyskania dyspensy.⁷⁰

c). Co należy powiedzieć, jeżeli udzielony reskrypt dotyczy większej ilości osób, z których jedne są zdolne do uzyskania łask, inne natomiast niezdolne? W odpowiedzi na to pytanie należy rozróżnić: czy łaska, o której jest mowa w reskrypcie, udzielona została poszczególnym petentom, jako jednostkom. Wówczas reskrypt zachowuje moc prawną odnośnie tych osób,

⁷⁰ Michiels G., *Normae generales*, II, 319, 320;

Van Hove A., *De rescr.* n. 106; Cicognani - Staffa, II, 298—299;

Rodrigo L., *De leg.* n. 760, ad 2, n. 746.

które posiadają zdolność do uzyskania łask. Przeciwnie natomiast, jeśli łaska, o której jest mowa w reskrypcie, czy to z natury rzeczy, czy z pozytywnej dyspozycji prawa udzielona została wszystkim albo nikomu, np. dyspensa małżeńska od przeszkody pokrewieństwa. Wówczas należy rozróżnić: w wypadku zaistnienia niezdolności jednego z petentów, od której to udzielający reskryptu nie ma władzy dyspensowania, reskrypt jest nieważny. Niezdolność jednego szkodzi innym i z tej racji reskrypt nie ma znaczenia prawnego. W wypadku natomiast, gdy udzielający ma władzę dyspensowania, reskrypt będzie ważny i z łask mogą skorzystać wszystkie osoby, dla których one zostały udzielone. Racja jest w niedopuszczeniu, by osoby posiadające zdolność do uzyskania łask, nie poniosły szkody przez osoby nie posiadające tych zdolności. W tym wypadku przypuszcza się, że łaska osobom niezdolnym udzielona została pośrednio, ażeby nie unicestwione zostało dobrodziejstwo przełożonego udzielającego reskrypt w rzeczy możliwej.⁷¹

V. Prawo skargi

1. Uwagi ogólne

Dalszym skutkiem ekskomuniki, przewidzianym w kanonie 2263, jest utrata prawa skargi. Wyraża go prawodawca następującymi słowami: „... *excommunicatus... Nequit in causis ecclesiasticis agere, nisi ad normam can. 1654*”.

Zanim omówimy powyższy skutek z punktu widzenia dawnego i obecnie obowiązującego prawa kanonicznego odnośnie ekskomunikowanych, poświęcić należy kilka uwag pojęciu skargi i różnicy, jaka zachodzi między skargą a prawem.

⁷¹ Michiels G., *Normae generales*, II, 320.

1. Pojęcie skargi.¹

Skarga (*actio*) w znaczeniu materialnym (prawa materialnego) jest to uprawnienie, względnie możność dochodzenia w drodze sądowej swoich praw względem pewnej osoby lub rzeczy. W znaczeniu procesowym (prawa formalnego) skarga jest czynnością procesową, za pomocą której strona domaga się przed sądem obrony swych praw, czyli faktycznie, zwrócenie się do sądu o obronę sądową. Kodeks prawa kan. w kan. 1667 ustala, że każdemu uprawnieniu przysługuje skarga (*actio*), chyba, że inaczej prawo postanawia — „*omne ius actione munitur, nisi aliter cautum sit.*” Ze względu na dobro ogólne w pewnych wypadkach prawodawca odmawia skargi. Odmowa ta ma często charakter sankcji karnej, jak to ma miejsce odnośnie ekskomunikowanych, o czym niżej będzie mowa.

Skargi (*actio*) nie należy utożsamiać z zaskarżeniem (*accusatio*), ani też z prośbą sądową (*petitio*). Zachodzi między tymi pojęciami zasadnicza różnica. Przez skargę rozumie się ogół uprawnień, przysługujących podmiotowi prawa, w celu ochrony należnych mu praw. Zaskarżenie, czy prośba sądowa, stanowi jedno z tych uprawnień, zmierzających do wszczęcia procesu. Proces natomiast służy do realizacji skargi. Można więc powiedzieć, że zaskarżenie, czy też prośba sądowa, zmierza także do realizacji skargi.

Często spotykamy się z pomieszaniem pojęć skargi i zaskarżenia (*actio et accusatio*). Powodem utożsamiania tych dwu pojęć jest to, że proces jest środkiem za pomocą którego skarga może być realizowana, a proces może być rozpoczęty tylko przez zaskarżenie. Pomieszczenie tych pojęć spotykamy nie tylko w literaturze kanonicznej, ale także i w Kodeksie prawa kanonicznego. Przykładem tu jest kanon 1934, w myśl którego skarga i zaskarżenie oznacza to samo. Wskazuje na

¹ Por. Roberti F., *De conditione processuali promotoris iustitiae, defensoris vinculi et coniugum in causis matrimonialibus*, Apollinaris 1938, nr 4, 576; *De Processibus*, ed. 2, Romae 1941, I, 54, n. 20: „*Actio definitur a Justiniano ius petendi iudicio quod sibi debetur.*”

to słowo „*seu*”; „*actio seu accusatio criminalis uni promotori iustitiae ... reservetur*”. W rzeczywistości zastrzeżone są promotorowi sprawiedliwości w sprawach karnych zarówno skarga (*actio*), jak i zaskarżenie (*accusatio*). Z tego względu wyrażenie w Kodeksie „*seu*” jest niewłaściwe i winno być zastąpione przez słowo „*et*”. Do promotora sprawiedliwości należy spowodowanie wymiaru kary w konkretnym wypadku. Aplikacja kary może być dokonana tylko przez skargę (*actio*), stąd skarga przysługuje promotorowi. Skarga może być zrealizowana przez proces; proces karny może być wszczęty tylko przez zaskarżenie. Przysługuje więc promotorowi także i zaskarżenie (*accusatio*). Mając powyższe na uwadze należy dojść do wniosku, że w kan. 1934 winno być powiedziane: promotorowi są zastrzeżone skarga i zaskarżenie — „*actio et accusatio uni promotori reservetur*”.

Skargi nie należy utożsamiać z zaskarżeniem, czy prośbą sądową, widać także i z tego, że skarga (*actio*) ma swój własny żywot, niezależny od procesu, a więc i zaskarżenia (*accusatio*). Przerwanie procesu, czy zrzeczenie się drogi procesowej, czy nie wszczynanie procesu przez zaskarżenie, nie wpływa ujemnie na dalsze trwanie skargi. Skarga trwa dalej. Wygasa dopiero z chwilą upływu czasu, przewidzianego przez Kodeks do przedawnienia skargi. Wygaśnięcie skargi jest to utrata prawa do wytoczenia procesu drugiej osobie w ściśle określonej sprawie (*extinctio actionis*). Utrata prawa do działania w danym procesie zowie się umorzeniem instancji (*peremptio instantiae*). Z tej racji, że skarga ma odrębny żywot od procesu, inni mogą prowadzić proces dopóki sprawa nie przejdzie w stan rzeczy prawnie osądzonej.

Każdą skargę (*actio*) można realizować za pomocą zaskarżenia (*accusatio*), lub prośby sądowej (*petitio iudicialis*). Ściśle mówiąc, tyle jest prośb lub zaskarżeń, ile ich przewiduje prawo do ochrony roszczeń. I odwrotnie. Zaskarżenia, prośby sądowej, nie może wnieść ten, komu nie przysługuje prawo skargi. Kto więc jest pozbawiony prawa skargi, ten nie może wszcząć procesu, nie może się go zrzec, nie może zgłaszać środków prawnych od wyroków zapadłych, chyba, że prawo

wyraźnie inaczej będzie postanawiać, jak np. w kan. 1654 §1 odnośnie ekskomunikowanych w sprawie zwalczania przez nich kary ekskomuniki.

Odmowa skargi. Ze względu na dobro ogółu prawodawca w pewnych wypadkach odmawia skargi. Odmowa ta ma najczęściej charakter sankcji karnej, jak to ma miejsce odnośnie ekskomunikowanych (k. 2263, 1654), aczkolwiek nie jest wykluczony jej charakter cywilny, np. przy pozbawieniu małżonków prawa skargi, jak chcą niektórzy autorzy (1971 §1).

Komu przysługuje prawo skargi, ten je wykonuje we własnym imieniu. Kto drugiego zastępuje przy realizowaniu skargi, ten wykonuje prawo skargi w imieniu tego, kogo zastępuje, np. w imieniu małoletniego, obłąkanego, osób prawnych itp. W tym wypadku osoba, której przysługuje prawo skargi, jest reprezentowana przez pełnomocnika.

Prawodawca udzielać może skargi jednej osobie lub wielu osobom dla ochrony przysługujących komuś praw. Dawniej w prawie karnym obowiązywały t. zw. „*actiones populares*”, w myśl których każdy był uprawniony do zaskarżenia. Obecnie wniesienie skargi w sprawach karnych zastrzeżone jest wyłącznie promotorowi sprawiedliwości (k. 1934). Niegdyś w sprawach małżeńskich zezwalał Kościół, by w pewnych wypadkach mogli wystąpić ze skargą także i krewni. W myśl obowiązującego prawa skarga w sprawach małżeńskich, zgodnie z kan. 1971, zastrzeżona jest wyłącznie małżonkom i promotorowi sprawiedliwości.²

2). *Różnica między skargą a prawem.*³ Skarga służy do ochrony prawa, ale nie stanowi ona samego prawa. Skarga różni się od prawa (*actio sit distincta a iure*). Skoro skarga różni się od prawa, to teoretycznie rzecz biorąc, nie jest koniecznym, by podmiot skargi był jednocześnie podmiotem praw. Prawo do karania przestępców przysługuje Kościołowi

² Por. Roberti F., *De processibus*, ed. 2, Romae 1941, 64—68, n. 22 — *De propria actionis natura*.

³ Por. Roberti F., *De processibus*, I, 55—64, n. 22 — *De relatione inter actionem et ius*; Wernz-Vidal, *Jus canonicum*, ed. 2, Romae 1949, VI, 224—237, n. 243—248.

lub państwu, podczas gdy skargę realizuje promotor sprawiedliwości, czy prokurator. Podobnie rzecz się ma i w sprawach małżeńskich. Podmiotem praw wypływających z małżeństwa są małżonkowie, podczas gdy skarga (*actio*) przysługuje obecnie obok małżonków także i promotorowi sprawiedliwości, niekiedy innym osobom, a dawniej przysługiwała także i krewnym. Wynika stąd, że skarga przysługuje temu, komu prawo jej udziela do ochrony pewnych stosunków prawnych. Prawodawca dla pewnych racji może odmówić komuś skargi, nie pozbawiając go jednocześnie praw.

3). *Prawo zaskarżenia*.⁴ Proces dąży do realizowania prawa materialnego. Do wszczęcia procesu koniecznym jest, jak to wyżej było powiedziane, wniesienie skargi. Skarga zmierza do ochrony prawa naruszonego, czy też zagrożonego, przez działanie lub zaniechanie innej osoby. Jest więc wykonywaniem przynależnych praw. Wynika stąd, że aby ktoś mógł bronić swych praw za pomocą skargi, musi posiadać pewne kwalifikacje prawne. Sprowadza się je do dwu warunków, którymi są: posiadanie zdolności procesowej oraz legitymacji rzeczowej (*legitimatatio ad causam*).

a). *Zdolność procesowa*. Ze względu na to, że skarga (*actio*) służy do ochrony praw, to tego ostatniego domagać się może jedynie ten, kto jest podmiotem prawa, czyli posiada osobowość prawną. Kto nie posiada osobowości prawnej, ten za pomocą procesu nie może dochodzić swoich praw. Zdolność występowania w sądzie, o ile ona się schodzi ze zdolnością prawną, nazywamy zdolnością sądową (*capacitas iudicialis*). Zdolność sądowa odpowiada w prawie cywilnym zdolności prawnej. Polega ona na tem, że ktoś w procesie może być stroną czynną, czy bierną, powodem lub pozwany.

Może się jednak zdarzyć, że ktoś chociaż posiada zdolność sądową, to jednak nie będzie mógł przed trybunałem kościelnym dochodzić swych praw, albowiem prawo pozytywne odmawia mu wykonywania tej zdolności. I odwrotnie. Prawo

⁴ Por. Roberti F., *De processibus*, I, 634, 639, n. 231; 548—550, n. 199. 542, n. 197;

Wernz-Vidal, *Jus canonicum*, VI, 180, n. 205.

pozytywne może zezwalać, aby ktoś mógł sądownie dochodzić swych praw pod innym względem nieprzyznanych mu przez ustawę. Z tej też racji, aby ktoś mógł występować w sądzie, jako strona, czy to w charakterze powoda, czy pozwanego, koniecznym jest, aby oprócz zdolności sądowej, posiadał *zdolność procesową* (*capacitas processualis*). *Zdolność procesowa jest to uprawnienie dokonywania czynności (aktów) procesowych we własnym imieniu*. Zdolność procesowa polega na tym, że ktoś może samodzielnie, niezależnie od drugich, występować w sądzie jako strona, wykonywać ważne czynności procesowe czynne lub bierne „stać przed sądem” — *habet legitimam personam standi in iudicio*”. Zdolność sądowa jest koniecznym warunkiem (*conditio sine qua non*) zdolności procesowej. Kto posiada zdolność procesową, ten także posiada i zdolność sądową, ale nie zawsze odwrotnie. Zdolność procesowa jest więc jednym z przejawów (funkcji) zdolności do działań prawnych — zdolności swobodnego dysponowania swoimi prawami.

b). *Legitymacja rzeczowa*. Jednakże, ażeby ktoś mógł być stroną w procesie konkretnym, oprócz zdolności procesowej „in abstracto” w znaczeniu abstrakcyjnym, wymaga się jeszcze u niego legitymacji rzeczowej „in concreto” (*legitimatio ad causam*). Legitymacja rzeczowa do sprawy powstaje z konkretnego stosunku prawnego, jaki zachodzi między stronami. Stanowi ona uprawnienie przysługujące podmiotowi prawa na podstawie prawa naturalnego czy pozytywnego, do wezwania ochrony prawnej Kościoła, w celu ratowania naruszonego, czy też zagrożonego, uprawnienia przez działanie, czy też zaniechanie innej osoby, w tym konkretnym wypadku.

Legitymacja do sprawy jest dwojakiego rodzaju: legitymacja czynna (*activa*) i bierna (*passiva*). Pierwsza polega na tym, że w konkretnym procesie, ten, komu ona przysługuje, może być powodem (*actor*). Właściwością drugiej, biernej (*passiva*) jest to, że ten, a nie kto inny, może być przez powoda pozwany (*reus*). Innymi słowy, legitymacja czynna jest to zdolność wezwania ochrony prawnej dla ratowania własnego prawa naruszonego, czy też zagrożonego. Legitymacja bierna jest

to zdolność stania się przedmiotem ochrony prawnej, wykonywanej przez inną osobę.

W myśl kan. 1646 każdy może występować w charakterze powoda przed sądem duchownym, chyba, że przez prawo kan. zdolności tej zostanie pozbawiony. Pozwany zaś prawnie wezwany winien odpowiadać. Zgodnie więc z powyższym kanonem każdy, kto posiada osobowość prawną w Kościele, może być powodem, chyba, że prawo mu tej zdolności w sposób wyraźny odmawia, jak to ma miejsce np. z ekskomunikowanymi (k. 2263). Także każdy, jeśli nawet nie posiada osobowości prawnej w Kościele, może być stroną pozwaną, czyli korzystać ze zdolności sądowej biernej (*privilegium odiosum*).

2. Przepisy prawne

A. Dawne prawo

W prawie dekretałowym posiadamy następujące przepisy w kwestii udziału ekskomunikowanych w sądownictwie kościelnym i świeckim. Papież Aleksander IV (1254—1261) nakazuje sędziom świeckim usunąć od działań sądowych wszystkich ekskomunikowanych. Wykonanie powyższego przepisu poparte było sankcją cenzury wymierzanej przez sędziów kościelnych po uprzednim upomnieniu naruszających ten nakaz.¹

Papież Innocenty III (1198—1216) zaznacza, że wyrok wydany przez sędziów, z których jeden był ekskomunikowany za przestępstwo publiczne, jest nieważny. Przyczyną tej nieważności jest brak jurysdykcji.²

¹ Por. c. 8, V, 11 in VI-o: „Decernimus, ut iudices saeculares per censuram ecclesiasticam ab ecclesiasticis iudiciis, canonica monitione praemissa, *repelle excommunicatos ab agendo*, patrocinando et testificando in suis curiis et iudiciis compellantur”.

² Por. c. 24, X, II, 27: „...ut, si pro eo, quod unus ex delegatis iudiciis, qui eandem sententiam protulerunt, excommunicationis vinculo esset publice innodatus, quando sententia lata fuit, ... ipsa cassata de ipsius electione custodis iterum cognoscatis, ...”

Papież Aleksander III (1159—1181) postanawia, że ekskomunikowany nie może być powodem, ani wnieść rekonwencji, winien jednak stawić się przed sądem jako pozwany; w przeciwnym bowiem razie przestępca odniósłby korzyść z popełnionego przestępstwa.³ Przysługiwało mu zawsze prawo obrony za pośrednictwem wyznaczonego pełnomocnika.⁴ Wyraźny przepis w tej materii mamy wydany przez pap. Innocentego III.

Papież Grzegorz IX (1227—1241), celem wykluczenia ekskomunikowanych z sądownictwa kościelnego, ustanowił ekscepcję, z którą mógł wystąpić zainteresowany w każdym stadium procesu, a w wypadku gdy ekskomunika była publiczną, sędzia z urzędu powinien usunąć ekskomunikowanego.⁵

Papież Innocenty IV (1243—1254) na soborze Liońskim ponowił zarządzenie Grzegorza IX zezwalające na wniesienie ekscepcji przeciwko karanym ekskomuniką większą, a ponadto zobowiązał sędziów do działania z urzędu w tym kierunku,

³ Por. c. 7, X, II, 1: „... Unde quia postulasti a nobis, utrum excommunicatus in iudicio stare possit, respondemus, quod conveniri potest, et debet per alium in iudicio respondere, ne videatur de sua malitia commodum reportare, si ex ea fuerit ab eorum impetitione securus”.

⁴ Por. c. 5, X, II, 25: „...quod praedicto nobili legitima defensio in iudicio reservatur, et maxime iudicis recusatio... Porro quum excommunicato, quando in causa absolutionis existit, non sit iusta de neganda sententia, nec interdici debet eidem appellationis remedium, si contra iustitiam condemnetur, qua ratione in eodemque negotio ipsi alia legitima subtrahatur suffragia, non videmus. Ceterum non sic in reconventionem sentimus, ne quod in defensionis remedium sustinetur ad impugnationis materiam extendatur”.

c. 2, X, I, 38.

⁵ Por. c. 12, X, II, 25: „Exceptionem excommunicationis in dilatoriis proponendis reus scienter omittens; in qualibet parte litis opponere minime prohibetur, quod est in hac exceptione specialiter observandum, ne quisquam in periculum animae suae excommunicato communicare cogatur, qui si eam omiserit, ut actor laboribus et sumptibus fatigetur, in expensis est legitimis condemnandus. Excommunicatus autem publice, etsi huiusmodi exceptio non opponitur, nihilominus est officio iudicis repellendus”.

jeśli ekskomunika była publiczną. Jako uzupełnienie powyższego zarządzenia dodaje tenże papież, że w wypadku wniesienia ekscepcji przez oskarżonego przeciwko powodowi, oskarżony zobowiązany jest dokładnie określić rodzaj ekskomuniki oraz w ciągu ośmiu dni dowieść faktu wymiaru tejże kary. Jeżeli oskarżony tego nie dokonał, istniało domniemanie prawne, że złośliwie założył ekscepcję w celu powstrzymania postępowania sądowego lub jego odroczenia. Sędzia winien skazać go na zapłacenie kosztów, powstałych wskutek nieuzasadnionego zarzutu, a proces, mimo ekscepcji, winien toczyć się dalej. W wypadku, gdy fakt ekskomuniki został stwierdzony, postępowanie sądowe powinno być wstrzymane, chociażby ekskomunikowany dowodził, że wymierzona mu ekskomunika jest nieważna lub niesprawiedliwa, ponieważ domniemanie prawne przemawia za ważnością ekskomuniki, dopóki przeciwne zdanie nie zostanie stwierdzone. Założona ekscepcja ekskomuniki po wydaniu wyroku nie uchylała jego ważności, lecz jedynie zawieszała wykonanie tegoż.⁶

⁶ Por. c. 1, II, 12 in VI-o: „Pia consideratione statuit mater ecclesia, quod maioris excommunicationis exceptio, in quacunque parte iudiciorum opposita, lites differat, et repellat agentes, ut ex hoc magis censura ecclesiastica timeatur, communionis periculum evitetur contumaciae vitium reprimatur, et excommunicati, dum a communibus actibus excluduntur, rubore suffusi ad humilitatis gratiam et reconciliationis affectum facilius inclinentur. Sed hominum sucrescente malitia quod provisum est ad remedium tendit ad noxam. Dum enim causis ecclesiasticis frequentius haec exceptio per malitiam opponitur, contigit interdum differri negotia, et partes fatigari laboribus et expensis. Proinde, quia morbus iste quasi communis irrepsit, dignum duximus communem adhibere medalam. Si quis igitur excommunicationem opponit, speciem illius et nomen excommunicatoris exprimat, sciturus eam rem se deferre debere in publicam notionem quam infra octo dierum spatium, (die, in quo proponitur, minime computato), probare valeat apertissimis documentis. Quod si non probaverit, iudex in causa procedere non omittat, reum in expensis, quas actor ab hoc diebus illis se fecisse docuerit, praehabita taxatione condemnans. Si vero post modum, instantia durante iudicii et probationis copia succedente, de eadem excommunicatione vel alia excipiat iterum et probetur: actor in sequentibus excludatur, donec meruerit absolutionis gratiam obtinere, iis, quae praecesserunt, nihilominus in suo robore

Innocenty IV powyższym przepisem stara się zapobiec licznym nadużyciom zgłaszania ekscypcji ekskomuniki lekko-myślnie, a nawet złośliwie. Ten środek prawny ma służyć do rychlejszego opamiętania się ekskomunikowanego i jego nawrócenia się, poprzez pozbawienie go prawa występowania w sądzie i ma wykazać jednocześnie, jak ciężką jest kara ekskomuniki. Prawo do założenia ekscypcji ekskomuniki wynika także z zasady, że ani ekskomunikowany z wiernymi, ani wierni z nim nie powinni obcować w sprawach kościelnych.

Dalszym skutkiem ekskomuniki był zakaz występowania ekskomunikowanym w sądzie w charakterze świadka. Wynika on z ogólnego zarządzenia wydanego przez papieża Aleksandra IV,⁷ o czym była mowa wyżej.

2. Po wprowadzeniu podziału ekskomunikowanych na tolerowanych i nietolerowanych, konst. ad „Evitanda”, przez pap. Marcina V, zakaz składania zeznań dotyczył ekskomunikowanych nietolerowanych. „Vitandi” na mocy samego prawa wykluczeni byli od składania zeznań w charakterze świadka. Tych sędzia musiał z urzędu odsunąć. Jeżeli byli „tolerati” sędzia mógł ich usunąć, lecz nie musiał, chyba, po uprzednim umotywowaniu, na żądanie strony.⁸

duraturis; proviso, quod ultra duas vices haec non opponatur exceptio, praeterquam si excommunicatio nova emergerit, vel evidens et prompta probatio supervenerit de antiqua. Sed si post rem iudicatam talis exceptio proponatur, executionem impedit; sed sententia, quae processit, non minus robur debitum obtinebit, eo tamen salvo, ut. si actor excommunicatus sit publice, et hoc iudex noverit, quandocunque, etsi de hoc reus non excipiat, iudex ex officio suo actorem reppellere non postponat”.

⁷ Por. c. 8, V, 11 in VI-o.

⁸ Por. Tancredus V., *Ordo Judiciarius*, Lugduni 1515, Pars III, De test. 8;

Farinacius G., Osnabrugi 1677; *De testibus*, quest, 56, n. 240 sq., 256;

Mascardus G., *De probationibus*, Franfurt 1607, 2. concl. 705, n. 2, 4, 9, 10; 3 concl. 1356;

Pirhing E., *Jus canonicum*, 1. II, tit. 20, sect. 1, § 2, n. 31;

Schulte J., *Darstellung des Prozesses vor Katholischen Geistlichen Ehegerichten*, 1858, 168.

Jeżeli strona chciała wyłączyć świadka, jako ekskomunikowanego, a ekskomunika nie była notoryczna, wtedy musiała w ciągu 8 dni poprzeć swoje twierdzenie dokumentami. Jeżeli mimo przedstawionych dokumentów pozostawała wątpliwość, należało świadka usunąć, o ile byli inni świadkowie zdadni (idonei). W przeciwnym razie należało przesłuchać świadka.⁹ Jeżeli ekskomunikowany nietolerowany, który powinien był być usunięty z urzędu, jednak faktycznie nie został wyłączony przez sędziego i złożył zeznanie, rodziło się pytanie, czy jego zeznanie przedstawia jakąś wartość, czy przeciwnie, na mocy samego prawa należy uznać je za nieważne? Zdania autorów były podzielone. Jedni uważali zeznania za nieważne, gdyż ekskomunikowani „vitandi” byli zrównani z infamisami „ex iure”, a tych zeznania na mocy samego prawa były uznane za nieważne.¹⁰ Inni autorzy, jak np. Schmalzgrueber¹¹ i cytowani przez niego: Suarez, Paludanus, Vistemer, Schmier, uważali zeznania w tym wypadku za ważne, gdyż zdaniem ich „vitandi” o tyle tylko są przyrównani infamisom „infamia iuris”, iż nie wolno im składać zeznań i jeżeli je jednak przypadkowo złożyli, — zeznania ich będą ważne.¹²

Wyjątkiem od tej ogólnej zasady był przepis papieża Aleksandra IV (1254—1261) zezwalający na słuchanie ekskomunikowanych, a po wydaniu konst. „*Ad evitanda*” nawet nietolerowanych, w charakterze świadka w procesach przeciwko heretykom i ich zwolennikom, pod warunkiem, że zeznania ich będą wiarogodne,¹³ i brak jest innych dowodów.

⁹ Por. Schmalzgrueber F., *Jus eccl.*, 1.II, tit. 20, n. 26.

¹⁰ Por. Pirhing E., *Jus canonicum*, 1.II, tit. 20, sect. 1, n. 16.

¹¹ Por. Schmalzgrueber F., *Jus eccl.*, 1.II, tit. 20, n. 27.

¹² Por. Myrcha M., *Dowód ze świadków w procesie kanonicznym*, Lublin 1936, 66, 67.

Suarez F., *De censuris*, disp. XVI, sect. 6.

¹³ Por. c. 5, V, II in VI-o: „In fidei favorem concedimus, ut in negotio inquisitionis haereticae pravitatis excommunicati et participes vel socii criminis ad testimonium admittantur, praesertim in probationum aliarum defectum, contra haereticos, credentes, fautores, re-

Przepisy wyżej omówione po wydaniu konst. „Ad evitauda”, wprowadzającej podział ekskomunikowanych na nietolerowanych i tolerowanych, z całą ścisłością stosowaną do ekskomunikowanych nietolerowanych.

Ekskomunikowany nietolerowany (excommunicatus vitandus) pozbawiony był współuczestnictwa sądowego (privatur communicatione forensi). W związku z tym nie miał prawa ważnego wykonywania wszelkich czynności, należących do sądów kościelnych, a także w zasadzie (per se) i sądów świeckich.¹⁴ Nie mógł więc ważnie spełniać funkcji sędziego,¹⁵ notariusza, adwokata, świadka¹⁶. Nie mógł być także powodem w sądach kościelnych.¹⁷ Nie posiadał więc czynnej legitymacji rzeczono-

ceptatores et defensores eorum, si ex verisimilibus coniecturis, et ex numero testium aut personarum tam deponentium, quam eorum, contra quos deponitur, qualitate ac aliis circumstantiis sic testificantes falsa non dicere praesumantur”.

Suarez F. *De censuris*, disp. XVI, sect. 6, n. 2 — 6.

¹⁴ Por. Suarez F., *De censuris*, disp. XV proem., disp. XVI, sect. 1;

Wernz F., *Jus decretalium*, VI, 203, n. 195;

Hilarius a Sexten, *De censuris*, 60, 62;

Schmalzgrueber F., *Jus eccl.*, 1.V, tit. 39, n. 167 sq.;

Reiffenstuel A., *Jus can.*, 1.V, tit. 39, n. 71, 72;

Hollweck J., *Kie Kirchlichen Strafgesetze*, § 48.

Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 239, n. 163;

D'Annibale J., *Summula*, I, n. 361.

¹⁵ Por. c. 8, VI-o; c. 24, X, II, 27;

c. 12, X, II, 25;

Suarez F., *De censuris*, disp. XVI, sect. 1, zastanawiał się, czy ekskomunikowany może być sędzią w sądach świeckich? Na ogół kaniści wypowiedali się, że jest pozbawiony jurysdykcji. Suares nie zgadza się z powyższym poglądem, oświadczając, że ogólny zakaz występowania w sądzie nie pozbawia sędziego jurysdykcji w sądach świeckich, jednakże ze względu na ogólną opinię kanonistów przychyliła się do opinii odmawiającej ekskomunikowanym jurysdykcji w sądach świeckich. Pogląd ten zdaniem Suareza da się uzasadnić jedynie na podstawie zwyczaju.

¹⁶ Por. c. 8, V, 11, in VI-o;

¹⁷ Suarez F., *De censuris*, disp. XVI, sect. 2, sect. 3;

wej (*legitimatío ad causam*). Z tej racji nie mógł zwrócić się o ratowanie naruszonego, czy zagrożonego prawa, przez działanie lub zaniechanie innej osoby. Uzasadnienie przepisu, pozbawiającego ekskomunikowanego nietolerowanego (*vitandus*) wszelkiego uczestnictwa w sądownictwie kościelnym, dopatrywać się należy w zakazie obcowania wiernych z nim, w rzeczach kościelnych. Występując w sądach kościelnych wchodziłby w bezpośrednie stosunki z wiernymi.¹⁸

W wypadku, gdyby „*vitandus*” występował jako sędzia, wówczas wszystkie jego akty i wyroki są nieważne, bo Kościół pozbawił go jurysdykcji.¹⁹ Podobnie nieważnie będzie spełniał funkcję notariusza.²⁰

Jeżeli „*vitandus*” zamierzał wystąpić ze skargą w sprawach cywilnych lub jako oskarżyciel — w sprawach karnych, skarga jego z urzędu winna być odrzucona przez sędziego.²¹ W wypadku, gdyby sędzia duchowny bądź z nieświadomości, bądź ze złej woli, przyjął skargę ekskomunikowanego nietolerowanego, a pozwany nie podniósł ekscpekcji ekskomuniki, postępowanie sądowe było ważne i wyrok prawomocny. Uzasadnienia tego należy dopatrywać się w tym, że Kościół zabraniał „*vitando*” występować w roli powoda. Ten zakaz nie był tego rodzaju, ażeby wniesienie skargi przez niego było „*ipso facto*” nieważne. Zarzut ekskomuniki podniesiony po wyroku, nie obala wyroku, lecz zawiesza jego wykonanie.²²

¹⁸ Por. Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 240, n. 163;

¹⁹ Por. c. 24, X, II, 27;

²⁰ Por. c. 6, C. III, q. 4: „*Nullus anathomatizatarum suscipiatur, nec a quoquam credantur, quae ab eis dicuntur vel conscribuntur*”; Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 242, n. 163.

²¹ Por. c. 1, II, 12 in VI-o;

c. 12, X, II, 25.

²² Por. Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 241, n. 163; Suarez F., *De censuris*, disp. XVI, sect. 3.

Ekskomunikowanemu nietolerowanemu przysługiwało zawsze prawo obrony. Nie przysługiwało mu natomiast prawo rekonwencji, bo rekonwencja nie jest środkiem obrony, ale wchodzi w zakres zaskarżenia.²³

Wezwany przed sądy kościelne jako oskarżony ekskomunikowany „vitandus” winien się stawić, w myśl zasady „ne videatur de sua malitia commodum reportare”. Przysługiwało mu natomiast prawo obrony.²⁴

3. *Ekskomunikowani tolerowani* (excommunicati tolerati) posiadali zdolność procesową. Mogli więc ważnie dokonywać czynności procesowych we własnym imieniu oraz ważnie wykonywać czynności sądowe (actus iudiciales).²⁵ Te ostatnie spełniali godziwie, jeśli wykonania ich domagali się wierni²⁶. Wyjątek stanowiła tu ekscpepcja ekskomunikacji, założona bądź to przez sędziego z urzędu, bądź to przez przeciwnika; wówczas ich czynności procesowe i sądowe były nieważne.²⁷

²³ Por. c. 5, X, II, 25;

²⁴ Por. c. 7, X, II, 1;

Suarez F., *De censuris*, disp. XVI, sect. 4.

²⁵ Por. c. 1, II, 12 in VI-o;

Suarez F., *De censuris*, disp. XVI, sect., n. 5, 9;

Wernz F., *Jus decretalium*, VI, 203, n. 195;

²⁶ Por. Schmalzgrueber F., *Jus eccl.*, I.V, tit. 39, n. 168;

Kober F., *D. Kirchenbann*, 418 sq.;

²⁷ Por. c. 1, II, 12 in VI-o;

Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 243, n. 164.

²⁸ Por. kan. 2263. „Removeatur excommunicatus ab actibus legitimis ecclesiasticis infra fines suis in locis iure definitos; nequit in causis ecclesiasticis agere nisi ad normam can. 1654; „,.....”

kan. 1654 §1. „Excommunicatis vitandis aut toleratis post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam permittitur ut per se ipsi agant tantummodo ad impugnandam iustitiam aut legitimitatem ipsius excommunicationis; per procuratorem, ad aliud quodvis animae suae praeiudicium avertendum; in reliquis ab agendo repelluntur”.

B. Kodeks prawa kanonicznego

Kodeks prawa kanonicznego, jako jeden ze skutków ekskomunikacji, przewiduje w kan. 2263 utratę prawa skargi.²⁸ W zasadzie wszyscy ekskomunikowani są pozbawieni prawa skargi. Nie pozbawia natomiast prawodawca ekskomunikowanych praw. Te ostatnie pozostawia nietknięte, lecz odmawia ekskomunikowanym prawa obrony tych praw przed sądami kościelnymi. Ta odmowa prawa obrony, inaczej mówiąc, zakaz wnoszenia skarg przed sądy kościelne, w niejednakowym występuje stopniu u wszystkich ekskomunikowanych i niejednakowe powoduje skutki. Niekiedy ten zakaz ujmuje prawodawca w formie bezwzględnej (absoluta prohibitio). Dotyczy to wypadków, gdy ekskomunikowani pozbawieni będą legitymacji rzeczowej (legitimatio ad causam). Niekiedy natomiast w formie względnej (prohibitio relativa), to jest, gdy prawodawca odmawia legitymacji do procesu (legitimatio ad processum).²⁹

Przy rozważaniu powyższego skutku ekskomunikacji należy mieć na uwadze podział ekskomunikowanych na tolerowanych: przed i po wyroku skazującym lub stwierdzającym i ekskomunikowanych nietolerowanych (vitandos).

W zasadzie zdolność procesową posiadają wszyscy wierni, chyba, że będą jej pozbawieni z natury rzeczy lub przez prawo pozytywne. Zasada powyższa ma zastosowanie przede wszystkim do czynnej zdolności procesowej, albowiem pozwany prawnie wezwany winien odpowiadać (k. 1646).³⁰

²⁸ Por. Roberti F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 408, n. 342; Roberti F., *De processibus*, ed 2, Romae 1941, I, 634—638, n. 231. Roberti F., *De reali distinctione inter actionem et ius*, w Apollinaris, 7, (1934), 46—53.

³⁰ Por. kan. 1646. „Quilibet potest in iudicio agere, nisi a sacris canonibus prohibeatur; reus autem legitime conventus respondere debet”.

1. Przepisy dotyczące ekskomunikowanych

1. *Ekskomunikowani przed wyrokiem orzekającym lub stwierdzającym.* W związku z ogólną powyższą zasadą ustala prawodawca zasadę odnośnie ekskomunikowanych w kan. 1654 §2, w myśl której wszyscy ekskomunikowani przed wyrokiem w zasadzie (*generatim*) posiadają zdolność procesową,³¹ dopóki nie pozbawieni jej zostaną za pomocą ekscpcji (1628 §3).³² W myśl kan. 1628 §3 przeciwko nim, jak też i przeciwko ekskomunikowanym po wyroku skazującym czy wyjaśniającym, a tym więcej nietolerowanym, może być założona ekscpcja w każdym stadium procesu i instancji, byleby tylko przed wyrokiem stanowczym (*ante sententiam definitivam*).

Ekscpcję można założyć w wypadku, gdy przestępstwo stało się publiczne (k. 1933 §1), tym więcej, jeśli jest notoryczne (k. 2232 §1). Nie można natomiast założyć ekscpcji, gdy przestępstwo jest tajne (k. 2232 §1).³³

2. *Ekskomunikowani nietolerowani i tolerowani po wyroku skazującym lub stwierdzającym.* Ekskomunikowany po wyroku skazującym lub stwierdzającym, a tym więcej ekskomunikowany ogłoszony jako „*vitandus*”, a także ekskomunikowany, o którym jest mowa w kan. 2343 §1, 1-o, pozbawieni są zdolności procesowej. Nie mają więc także i czynnej legitymacji do sprawy; stąd nie mogą występować w sądach kościelnych w charakterze powoda. Jasnym jest, że w charakterze oskarżonego (*reus*) mogą i winni być wezwani przed sądy

³¹ Por. kan 1654 §2. „*Alli excommunicati generatim stare in iudicio queunt.*”

³² Por. kan. 1628 §3. „*Pariter exceptio excommunicationis opponi potest in quolibet iudicii statu et gradu, dummodo ante sententiam definitivam; immo si agatur de excommunicatis vitandis, aut toleratis contra quos sententia condemnatoria vel declaratoria lata fuerit, ii ex officio semper excludi debent.*”

³³ Por. Roberti F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 408, n. 342;

kościelne. W przeciwnym bowiem razie odnieśliby korzyść z przestępstwa, za które zostali ukarani ekskomuniką.

Od powyższej zasady wprowadza prawodawca wyjątek, przyznając ekskomunikowanym nietolerowanym i tolerowanym po wyroku skazującym czy stwierdzającym zdolność procesową w niektórych wypadkach, przyczym zdolność ta jest różną, zależnie od tego czy chodzi o działania czynne, czy bierne ekskomunikowanych.

Co się tyczy działania czynnego wymienionych ekskomunikowanych w sądach kościelnych, to ekskomunikowani *nietolerowani* (vitandi) i *tolerowani po wyroku skazującym czy stwierdzającym* mogą działać w dwu wypadkach: a) w wypadku *dochodzenia sprawiedliwości lub legalności samej ekskomuniki*, np. wykazując, że w czynie ich brak było elementów przestępstwa, że ekskomunika wymierzona została przez przełożonego niekompetentnego; b). w wypadku *odwrócenia od siebie szkód duchowych*, np. w sprawie o nieważność własnego małżeństwa. W pierwszym wypadku przywraca prawodawca pełną zdolność procesową ekskomunikowanym. Mogą więc osobiście prowadzić proces celem wykazania, że ich ekskomunika, bądź z braku podstaw prawnych i faktycznych jest niesprawiedliwa, bądź też z powodu naruszenia istotnych przepisów postępowania jest nieważna. Przywraca więc im prawodawca legitymację rzeczową do sprawy (*legitimatío ad causam*) i legitymację procesową (*legitimatío ad processum*). W drugim przywrócenie jest częściowe; przywraca im prawodawca legitymację rzeczową (*legitimatío ad causam*), nie przywraca natomiast legitymacji procesowej (*legitimatío ad processum*); z tej racji nie mogą działać osobiście w sądzie, lecz przez zastępcę.

Ze względu na to, że ekskomunikowani pozbawieni są zdolności procesowej, nie mogą działać osobiście (*nequeunt agere*), nie mogą być powodem, nie mogą także wnieść skargi wzajemnej (*reconvenire*). *Rekonwencja* jest skargą, jaką pozwany wnosi przed tego samego sędziego i w tym samym czasie przeciw powodowi, celem zniweczenia lub zmniejszenia jego żądania. Wyjątek stanowi „*conexio causarum*”, gdzie dopusz-

czalna jest, moim zdaniem, rekonwencja ze strony ekskomunikowanego. Pogląd powyższy podziela Roberti.³⁴

Ekskomunikowani pozwani przed sąd kościelny zobowiązani są udzielać odpowiedzi osobiście, a nie przez pełnomocnika, jak tę kwestię regulowało dawne prawo.³⁵ Wyraźnie zaznacza to prawodawca w kanonie 1646: „*reus autem legitime conventus respondere debet*”.

W prawie kodeksowym *ekskomunikowani po wyroku skazującym lub stwierdzającym*, choćby byli „tolerati”, są na równi traktowani pod wieloma względami z *nietolerowanymi*. W szczególności Kodeks wyklucza ich zasadniczo, jako podejrzanych od składania zeznań w sądzie kościelnym (kan. 1757 §2, 1-o). Podkreślam zasadniczo, w szczególnych bowiem wypadkach, na skutek specjalnego zarządzenia sędziego, mogą być przesłuchani, jednak zeznanie ich przedstawia wartość tylko poszlak i podpory dowodu.³⁶

Dodać należy, że nigdy ekskomunikowany nie jest pozbawiony prawa obrony, w wypadku, gdy jest pozwany przez sądy kościelne. Zasada ta wypływa z kan. 1654 §1, 2 i kan. 2263. Ze względu na specjalny przepis kan. 2267 ekskomunikowany *nietolerowany* (*vitandus*) winien działać przez pełnomocnika.³⁷

³⁴ Por. Roberti F., *De delictis et poenis*, I, pars. II, 408, n. 342: „Cum excommunicati nequeunt agere, ne reconvenire quidem possunt, excepta tamen, ni fallimur, connexione causarum”.

Roberti F., *De processibus*, I, 213, n. 76; 703—709, n. 262—264;

³⁵ Por. c. 7, X, II, 1;

³⁶ Por. Wernz-Vidal, *Jus canonicum*, VI, 403;

Roberti F., *De processibus*, II, 46;

Myrcha M., *Dowód ze świadków w procesie kanonicznym*, 67.

³⁷ Por. Wernz-Vidal. *Jus canonicum*, VII, 310, n. 283;

Berutti Ch., *Institutiones iuris canonici*, VI, 179, n. 64, V;

Coronata M. C., *Institutiones iuris canonici*, IV, 222, n. 1780: 226, n. 1781;

Cappello F., *De censuris*, 149, n. 158;

Pellé P., *Le droit pénal de l'Église*, 142, n. 90;

Vermeersch-Creusen, *Épitome*, III, 282, n. 465;

Jombart É., *Excommunication*, w *Dictionnaire de droit canonique*, V, Fascicule XVII, col. 622.

2. Przepisy dotyczące wiernych.

Wiernym, w myśl kanonu 1628 §3, przysługuje prawo założenia ekscypcji ekskomuniki przeciwko jakiemukolwiek ekskomunikowanemu, w każdej instancji i w każdym stadium procesu, byle tylko przed wyrokiem stanowczym (*ante sententiam definitivam*).

3. Przepisy dotyczące sędziów.

Sędziowie winni, zgodnie z kan. 1628 §3, wyłączyć z urzędu od działania (*ab agendo*) w jakimkolwiek stadium procesu i w jakiegokolwiek instancji ekskomunikowanych po wyroku skazującym lub stwierdzającym, a tym więcej ekskomunikowanych ogłoszonych jako „*vitandi*”. Wyjątek stanowią sprawy duchowe (*in spiritualibus*), w których winni być zastąpieni przez pełnomocników (k. 1654 §1) oraz w sprawie dochodzenia legalności, czy słuszności samej ekskomuniki im wymierzonej. W tym ostatnim wypadku mogą działać osobiście (k. 1654 §1).

Sędzia, aby mógł pozwolić pozwanemu ekskomunikowanemu nietolerowanemu (*vitandus*) na osobistą obronę (*personaliter*), a nie za pomocą pełnomocnika, wymaga się zaistnienia racjonalnej przyczyny, uchylającej przepis kan. 2267, zabraniający utrzymywania stosunków z ekskomunikowanymi nietolerowanymi. Taką przyczyną będzie np. niemożliwość znalezienia pełnomocnika, niemożliwość powierzenia obrony własnej sprawy innej osobie, ubóstwo ekskomunikowanego, w skutek tego niemożliwość wynagrodzenia pełnomocnika itp.³⁸

³⁸ Por. Roberti F. *De delictis et poenis*, I, pars II, 409, n. 342

VI. Obcowanie wiernych z ekskomunikowanymi

A. Dawne prawo

1. Obcowanie wiernych z ekskomunikowanymi w sprawach świeckich określano terminem „*communicatio civilis*”. Dotyczyło ono zasadniczo prywatnego życia¹. Czynności, w jakich się ono przejawiało ujmowano w wierszu: „*os, orare, vale, communicio, mensa*”.²

„*Os*” — oznacza rozmowy publiczne i prywatne, a w szczególności wszystkie oznaki wzajemnej życzliwości i przyjaźni.

„*Orare*” — obcowanie w prywatnych modlitwach.

„*Vale*” — pozdrowienia słowem lub uczynkiem w celu oddania czci i szacunku. Nie oznacza natomiast przypadków, w których zaniechanie pozdrowienia graniczyłoby nie tylko z pominięciem powinności, ale z wyraźnym ubliżeniem i obelgą; nie dotyczy także przypadków w których chodzi o zwykłą przyzwoitość (*urbanitas*)³.

¹ Por. Wernz F., *Jus decretalium*, VI, 204, n. 196: „*Excommunicati vitandi privantur etiam communicatione civili, quae potius ad vitam privatam et domesticam refertur et in famoso versiculo: Os (orare), vale, communicio, mensa negatur*” *accuratius circumscibitur*”.

Leg a M., *De delictis et poenis*, 229, 230, n. 165.

Suarez F., *De censuris*, Disp. XV, proem. oraz sect. 8, 9 zalicza tu także kontrakty oraz testamenty sporządzone przez ekskomunikowanych.

² Por. Suarez F., *De censuris*, Disp. XV, sect. 1;

Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 244, 245, n. 165;

Reiffenstuel A., *Jus can.*, I.V, tit. 39, n. 73;

Schmalzgrueber F., *Jus eccl.*, I.V, tit. 39, n. 177 sq.;

Kober F., *D. Kirchenbann*, 376 sq.;

Hinschius P., *Das Kirchenrecht der Katholiken u. Protestanten in Deutschland*, V, 47 sq.;

³ Św. Kongregacja Penitencjarii, w dniu 20 lutego 1867 roku, odpowiedziała na pytanie: „*Potesne Episcopus dioecesim primo ingrediens provinciae praesides constitutos invisere?* — R. „*Nihil ob stare, quominus expleantur urbanitatis officia*”. cyt. Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 245, n. 165.

„*Communio*” — obejmuje wszystkie kontrakty, ugody, testamenty⁴, spółki, towarzystwa, wspólną pracę, mieszkanie pod jednym dachem.

„*Mensa*” — oznacza wspólne uczty publiczne lub prywatne, we własnym lub obcym domu i dotyczy tych wypadków, w których udział jest rozmyślny i dobrowolny, a nie przypadkowy i jedynie zewnętrzny, np. w czasie podróży.

Do XI wieku w Kościele istniał bezwzględny zakaz utrzymywania jakichkolwiek stosunków cywilnych z wyklętymi⁵. Zakaz ten obowiązywał „*sub gravi*” i poparty był sankcją ekskomuniki większej zaciągniętej „*ipso facto*”, z której biskup mógł zwolnić tylko tych, którzy „*ex necessitate, vel ex ignorantia*” utrzymywali stosunki z wyklętymi⁶.

Surowość starożytnego prawa złagodził Grzegorz VII na synodzie rzymskim w r. 1078⁷. Jego śladami poszedł Urban II,

⁴ Por. Suarez F., *De censuris*, Disp. XV, sect. 8, 9.

⁵ Por. c. 24, C. (S. Chrys.) C. XI, q. 3. Gracjan zaznacza, że powyższy tekst ma zastosowanie do ukaranych anathema; c. 26, C. XI, q. 3; c. 2, Conc. Antioch., a. 341; c. 5, Conc. Tolet., a. 400;

⁶ Por. c. (S. Isidor?), C. XI, q. 3: „Cum excommunicato neque orare, neque loqui (nisi quae ad eandem excommunicationem pertinent) neque uesci licet. Si quis enim cum eo aut palam, aut absconse fuerit locutus, communem statim cum eo excommunicationis contrahet poenam”.

Por. także c. 29, 41, 59, X, V, 39;

c. 102, C. XI, q. 3.

Suarez F., *De censuris*, Dis. XV, sect. 1.

⁷ Por. c. 103, C. XI, q. 3: „Quoniam multos peccatis nostris exigentibus pro causa excommunicationis perire cottidie cernimus, partim ignorantia, partim nimia simplicitate, partim timore, partim etiam ex necessitate, deuicti misericordia anathematis sententiam ad tempus, prout possumus, temperamus. Apostolica itaque auctoritate ab anathematis uinculo hos subtrahamus, uidelicet uxores, filios, seruos, ancillas seu mancipia, nec non rusticos et seruientes, nec non omnes alios, qui non adeo curiales sunt, ut eorum consilio scelera perpetrentur, et eos, qui ignoranter excommunicatis communicant, siue illos, qui communicant cum illis, qui excommunicatis communicant. Quicumque autem aut orator, siue peregrinus, aut uiator in terram excommuni-

w r. 1089⁸. Gracjan oba rozporządzenia papieskie zamieścił w swoim Dekrecie. Późniejsi papieże powiększyli ten przywilej, wydając szereg dekretów, które Grzegorz IX zamieścił w swojej kompilacji. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje rozporządzenie Innocentego III⁹ i Grzegorza IX¹⁰.

Grzegorz VII, zdając sobie sprawę, iż z bezwarunkowego zakazu obcowania z ekskomunikowanymi powstawały niepo-

catorum devenerit, ubi non possit emere uel non habeat unde emat, ab excommunicatis accipiendi damus licentiam. Et si quis excommunicatis non in sustentatione superbiae, sed humanitatis causa dare aliquid uoluerit, non prohibemus”.

⁸ Por. c. 110, C. X, q. 3: „Sanctis quippe canonibus cautum constat, ut quicumque excommunicatis communicaverit excommunicetur. Ipsius tamen poenitentiae atque absolutionis modos eo moderamine decernimus, ut quicumque seu ignorantia, seu timore, seu necessitate negotii cuiusquam maximi et maxime necessarii eorum se conuictu, oratione, salutatione, osculoue contaminauerint, cum minoris penitentiae medicina societatis nostrae participium sortiantur. Eos uere, qui aut spontaneae, aut negligenter inciderint, sub ea uolumus disciplinae coercione suscipi, ut ceteris metus incutiatur”.

⁹ Pap. Innocenty III (1198—1216):

c. 31, X, V, 39: „...Nos super illo recolimus articulo respondisse, quod nullus omnino nominatim excommunicato scienter communicare tenetur, nisi quaedam personae, quae per illud Gregorii Papae capitulum: „Quoniam multos”, specialiter excusantur... Unde prudenter in praemissa consultatione respondemus, non omnes personas, sed quosdam, quae per illud Gregorii Papae capitulum specialiter excusantur, ad communionem huiusmodi praemisse modo teneri, utrum autem et illae personae propter auctoritatem facinoris severius puniendi a communione talium per excommunicationis sententiam debeant aliquando prohiberi quia quaesitum non exstitit, responsum non fuit.”

¹⁰ c. 43, X, V, 39; c. 54, X, V, 39: „Quum voluntate ac proposito maleficia distinguantur, excommunicationis sententiam non incurrit qui excommunicato in his, quae ad absolutionem vel alias ad salutem animae pertinent, in locutione participat, licet etiam alia verba incidenter, ut apud eum magis proficiat, interponat. §1. Praedicatores quoque, qui penes excommunicatos vel alios alienarum rerum detentores in praedicationibus et confessionibus quasi gerunt causam vel curam eorum, ad quos res ipsae spectare noscuntur, eleemosynas licite possunt ab illis recipere, praesertim si alias non valeant in illo loco sustentationem habere.”

koje sumienia, niezgody, rozdziwienia, zamieszania w życiu politycznym, jak prywatnym i familijnym, co w wyraźny sposób uwidoczniło się przy ekskomunikowaniu cesarza Henryka IV, złagodził na synodzie rzymskim IV w r. 1078, dawną surowość prawa. Przepis ten miał charakter czasowy (ad tempus). Grzegorz VII uchyla sankcję ekskomunikacji za utrzymywanie stosunków cywilnych z ekskomunikowanymi do następujących osób: żon, dzieci, służby, wieśniaków, urzędników, zależnych nie w tym stopniu, ażeby z ich pomocy mógł korzystać ekskomunikowany do popełnienia przestępstwa, za które mu wymierzono ekskomunikację. Ponadto zezwala tenże papież podróżnym, pątnikom, na kupienie rzeczy potrzebnych do życia od ekskomunikowanych, jeśli znajdują się na terenie należącym do ekskomunikowanego i nie mają możliwości nabycia tych rzeczy od innych osób. Pozwala także na przyjęcie podarunków od ekskomunikowanych, jeżeli będą to czynić powodowani jedynie względami humanitarnymi. Krótko mówiąc, Grzegorz VII zezwala na utrzymywanie stosunków cywilnych z ekskomunikowanymi osobom należącym do grona osób zależnych od ekskomunikowanego; w innych wypadkach — jeżeli do tego zmusza konieczność.¹¹

Urban II uznaje i potwierdza, z małymi zmianami, powyższą ustawę Grzegorza VII.¹² Innocenty III wyjaśnia, że osoby, które do współuczestnictwa z ekskomunikowanymi „ex debito” zobowiązane były, nie tylko mogą godziwie z nim się komunikować, jeśli chcą, ale są do tego zobowiązane.¹³

Po wprowadzeniu przez Marcina V podziału ekskomunikowanych na nietolerowanych i tolerowanych, zakaz utrzymy-

¹¹ Por. c. 103, C. XI, q. 3;

¹² Por. c. 110, C. XI, q. 3;

¹³ Por. c. 31, X, V, 39;

Papież Grzegorz IX zaznacza, że nie zaciąga ekskomunikacji ten, kto w celu nawrócenia ekskomunikowanego lub mając na uwadze dobro jego duszy przeprowadza z nim rozmowy, choćby one nie były ściśle związane z powyższym tematem. Wolno także kaznodziejom przyjąć jałmużnę od ekskomunikowanych. Czyn ten tym więcej jest usprawiedliwiony, jeśli zmusza do tego konieczność.

Por. c. 54, X, V, 39.

wania stosunków cywilnych przez wiernych z ekskomunikowanymi ograniczony został do ekskomunikowanych *nietolerowanych*.¹⁴ Zakaz ten odnośnie wiernych pozostał w mocy i po Konstytucji Piusa IX w r. 1869, jak to wyjaśniła św. Kongregacja św. Oficjum, w dniu 2 sierpnia 1893 r.¹⁵ Przez zniesienia ekskomuniki mniejszej za utrzymywanie stosunków cywilnych z ekskomunikowanymi imiennie i deklarowanymi jako „vitandi” nie został zniesiony sam zakaz utrzymywania z nimi stosunków cywilnych.

Wprowadzenie podziału przez Marcina V ekskomunikowanych na tolerowanych i nietolerowanych, nie zmieniło stanowiska prawnego ekskomunikowanych tolerowanych. Dla wszystkich ekskomunikowanych w dalszym ciągu istniał zakaz utrzymywania stosunków z wiernymi; przy czym zakaz ten obowiązywał „sub gravi”. Złagodzenie dyscypliny kościelnej w tej materii nastąpiło dopiero w XIX wieku i to wyłącznie do ekskomunikowanych tolerowanych.¹⁶ Św. Penitentiaria

¹⁴ Por. Suarez F., *De censuris*, Disp. XV, sect. 3;

Kober F., *D. Kirchenbann*, 387;

Wernz F., *Jus decretalium*, VI, 204, dop. 329;

Lega M., *De delictis et poenis*, 229, n. 165.

¹⁵ Por. Gasparri P., *C.JC. Fontes* IV, 482, n. 1166: „Utrum, ablata excommunicatione minori contra eos, qui communicant cum excommunicatis nominatim a Summo Pontifice, censeatur etiam ablata prohibitio.

R. Negative. — Smmus adprobavit.

Por. także *Acta S. Sedis*, XXXI, 401;

Collectanea S. C. de Prop. Fide, II, n. 1844.

¹⁶ Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 245, n. 163 w tej materii pisze: „Ekskomunikowanym toleratis nie jest dziś wzbroniona communicatio civilis, tak że we wszystkich stosunkach powszedniego zewnętrznego życia mogą z wiernymi bezwarunkowo i bez żadnego ograniczenia przestawać. Przywileju tego udzielają uczeni toleratis nie na mocy prawa kościelnego, lecz na mocy powszechnie przyjętego zwyczaju. Bo Konstytucja Marcina V, jakeśmy to już często nadmieniali, lubo przez wzgląd na wiernych nowe zaprowadziła prawo różniące vitandos et toleratos i wiernym komunikować cum toleratis pozwoiliła, to jednakowoż ani vitandis ani toleratis żadnych ustępstw nie uczyniła: „per hoc tamen huiusmodi excommunicatos, suspensos

w dniu 5 lipca 1867 r. zezwoliła ekskomunikowanym tolerowanym na utrzymywanie stosunków cywilnych z wiernymi.¹⁷ Nietolerowani winni w dalszym ciągu unikać łączności z wiernymi.¹⁸ Wprowadzono złagodzenie odnośnie wiernych; którym coprawda w dalszym ciągu nie wolno było utrzymywać stosunków cywilnych z nietolerowanymi, ale zakaz ten obowiązywał obecnie „sub levi”, a nie „sub gravi” jak dawniej.¹⁹

Od powyższej zasady dopuszczano wyjątki, które ujęto w wiersz: „*Utile, lex, humile, res ignota, necesse;*
Haec quinque solvuntur anathema, nec possit obesse.”

et interdictos, seu prohibitos, non intendimus in aliquo relevare neque eis quomodolibet suffragari”. Jeżeli zatem tolerati dzisiaj z wiernymi w rzeczach świeckich (in civilibus), choć nieproszeni, przestawać mogą, to jest to tylko skutkiem zaprowadzonego zwyczaju.”

Wernz F., *Jus decretalium*, VI, 204, n. 196: „Excommunicati autem tolerati a communicatione mere civili cum fidelibus vi censurae non amplius excluduntur, etiamsi a fidelibus non requirantur atque sponte sese ingerant commercio civili”.

Hilarius a Sexten, *De censuris*, 62.

¹⁷ Por. Wernz F., *Jus decretalium*, VI, 204, dop. 330.

¹⁸ Por. Wernz F., *Jus decretalium*, VI, 204, n. 196: „Excommunicati vitandi privantur etiam communicatione civili...”

Lega M., *De delictis et poenis*, 229, n. 165: „Excommunicatus sive clericus sive laicus, in humanis, excluditur ab his quibus constat hominum consortium”.

¹⁹ Por. c. 29, X, V, 39;

c. 55, X, V, 39: „Si concubinae publicae clericorum ecclesiasticae censurae districtione notentur, eosdem concubinariorum non est dubium sententia maioris excommunicationis involvi, qui post latam sententiam communicant in eodem crimine criminosi”.

Powyższy pogląd wypowiada *Opieliński J.*, *O cenzurach kościelnych* 246, n. 167: „Ekskomunikowany vitandus jeszcze dziś jest wykluczony od communicatio civilis, lecz prawdopodobnie tylko małego grzechu staje się winnym ten, co przekracza ten zakaz. Grzech ciężki jednak popełnia: 1. kto często albo ustawicznie, albo chcąc okazać wzdargę władzy kościelnej i jej przepisom, albo narażając siebie na niebezpieczeństwo grzechu cum vitando obcuje; 2. Kto wskutek takiego obcowania vitandum w uporze i grzechu utwierdza; 3. kto udzielaniem pomocy lub okazywaniem przychylności staje się uczestnikiem tego samego występkę (in crimine criminoso), za który ekskomunikę nało-

„*Utile*” oznacza korzyść duchową, jaką osiągnąć może „*vitandus*” albo bliźni. Z tej racji wolno kapłanowi wchodzić w stosunki cywilne z ekskomunikowanym nietolerowanym celem nawrócenia go, albo poradzenia mu sposobu pojednania się z Kościołem. Może więc kapłan głosić kazanie w jego obecności. Powodem dostatecznym była także korzyść doczesna, jaką odniosą bliźni z nawiązania stosunków z nietolerowanym. Można np. wezwać lekarza (*vitandus*) jeśli uważa się go za odpowiedniejszego, radzić się, gdy tej rady nie można zasięgnąć od innych osób.²⁰

„*Lex*” odnosi się do związku małżeńskiego, w którym żona nie tylko może, ale i powinna obcować z mężem ekskomunikowanym i odwrotnie, mąż z żoną, tak co do obowiązków małżeńskich, jak i codziennego życia.²¹ Nie zmienia stanu rzeczy, gdy oboje małżonkowie byli „*vitandi*”.²² Od tej zasady przewidywali autorzy wyjątki: 1. w wypadku, gdy małżonkowie żyją w separacji, 2. jeżeli jeden z małżonków wyklęty został z powodu herezji; 3. w wypadku, gdy ekskomunika nałożona została na jednego z małżonków za nieprawidłowe zawarcie małżeństwa. Druga strona żyjąc wspólnie ze stroną ekskomunikowaną brałaby udział w przestępstwie, za które wymierzono ekskomunikę i utwierdzałaby wyklętego w uporze. 4. Jeżeli jeden z małżonków, przed zawarciem małżeństwa był „*vitandus*”, a druga strona wiedząc o tej przeszkodzie, zawarła małżeństwo. Zakaz ten pojmowano jako

żono; np. kto po rzuconej ekskomunie za kradzież dalej przestaje z wyklętym, służąc mu radą lub pomocą, ażeby krzywdy nie wynagrodził; albo kto ponownie grzeszy z konkubiną, po rzuconej na nią klątwie”.

Suarez F., *De censuris*, Disp. XV, sect. 2.

²⁰ Por. c. 15, X, V, 39 i Glossa do v. Excommunicationis; c. 31, X, V, 39;

Wernz F., *Jus decretalium*, VI, 204, n. 196;

Lega M., *De delictis et poenis*, 229, n. 165;

Suarez F., *De censuris*, disp. XV, sect. 3, n. 9, 10.

²¹ Por. Suarez F., *De censuris*, disp. XV, sect. 4, n. 1—16;

Lega M., *De delictis et poenis*, 230, n. 165;

²² Por. c. 31, X, V, 39;

sankcję karną za popełnione przestępstwo.²³ D'Annibale oraz szereg innych uczonych nie podzielało powyższego poglądu w tym ostatnim wypadku.²⁴

„*Humile*” oznacza, że każdy zależny i podwładny może przestawać ze swoimi zwierzchnikami i chlebodawcami wyklętymi i odwrotnie. Jeżeli panujący był „*vitandus*”, to wierni powinni uznawać swą zależność i spełniać wszystkie obowiązki wobec kraju.²⁵

²³ Por. Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 248, n. 167; Lega M., *De delictis et poenis*, 230, dop. 1.

Por. także c. 34, X, V, 39;

²⁴ Por. D'Annibale J., *Summula*, I, n. 362.

²⁵ Por. Suarez F., *De censuris*, disp. XV, sect. V, n. 1—24; sect. VI, n. 1—10;

Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 248, 249, n. 167: „*Humile* wskazuje, że każdy zależny i poddany może przestawać z swoimi chlebodawcami i zwierzchnikami wyklętymi, i odwrotnie. Dlatego dzieci własne, przybrane (*adoptivi*), czy pasierby, dopóki pod opieką żyją rodziców, mogą z nimi we wszystkich sprawach obcować. Dzieci samodzielne (*emancipati*), które z pod opieki rodziców były wyszły, zięciowie i synowie mogą z rodzicami mieć stosunki i winni im szacunek, miłość i posłuszeństwo. To samo trzeba powiedzieć o wnukach i prawnukach względem dziadów i pradziadów. Również słudzy, niewolnicy, najemnicy mogą panu służyć, jeżeli przed jego popadnięciem w ekskomunikę znajdowali się w służbie i zależności; jeżeli zaś pomimo popadnięcia pana w ekskomunikę służbę u niego przyjęli, przekroczyli przepisy kościelne i nie mogą liczyć na uwzględnienie, chyba że w dobrej wierze działali. Zakonnicy z przełożonymi, żołnierze z dowódcą, wierzyciele z dłużnikiem mogą utrzymywać stosunki i załatwiać swoje sprawy i interesa. — Jeżeli cesarz, król lub książę panujący jest *vitandus*, wierni mogą i powinni uznawać swą zależność i wszystkie wobec kraju i monarchy spełniać obowiązki; dlatego winni płacić podatki, zachowywać wierność z posłuszeństwem w rzeczach godziwych i okazywać cześć panującemu należną; bo ekskomunika sama przez się nie pozbawia władcy kraju i praw korony, a poddanych nie zwalnia od posłuszeństwa, wierności i innych powinności”.

Por. 34, X, V, 39: *...et ab excommunicatis exigi possit et recipi quod debetur ... Praetera, si paterfamilias domus excommunicationis sententia fuerit innodatus, a participatione illius familia excusatur. Licet ergo dux Venetorum dominus navium tanquam paterfamilias domus in excommunicatione persistat, vos tamen, tanquam illius fa-*

„*Res ignorata*” znaczy nieświadomość prawa bądź faktu. Dopóki ktoś nie wie, że ten drugi jest „*vitandus*” może z nim śmiało przestawać. To samo dotyczy wątpliwości, czy ktoś jest „*vitandus*”. Wówczas nie potrzeba zrywać stosunków, bo „*lex dubia non obligat*”.²⁶

„*Necesse*” odnosi się do nieodzownej potrzeby dotyczącej duszy lub ciała albo rzeczy doczesnych ekskomunikowanego lub bliźnich. Taką potrzebę i konieczność wywołują: przymus, groźba lub bojaźń duża.²⁷

W tych wyjątkowych i wyżej podanych przypadkach mogli wierni obcować z ekskomunikowanymi nietolerowanymi. We wszystkich innych sprawach dotyczących powszedniego życia przestawanie z ekskomunikowanymi nietolerowanymi było wzbronione.²⁸ Uzasadnienia powyższego zakazu dopatrywać

miliam, dum in navibus eius fueritis, ipsius excommunicatione non contiget, et excusabiles eritis apud Deum, si in excommunicatorum navibus existens cum dolore cordis sub spe poenitentiae communicaveritis ipsis, in quibus eorum communionem non potueritis evitare

Właściwie pod wyrażeniem „*humile*” — rozumiano wszystkie osoby, którym zezwala papież Grzegorz VII na obcowanie z ekskomunikowanymi.

Por. c. 103, C. XI, q. 3: „... Apostolica itaque auctoritate ab anathematis uinculo hos subtrahamus, uidelicet uxores, filios, seruos, ancillas seu mancipia, nec non rusticos et seruiantes, nec non omnes alios, qui non adeo curiales sunt, ut eorum consilio scelera perpetrentur...”

Suarez F., *De censuris*, disp. XV, sect. 5, n. 1.

²⁶ Por. Suarez F., *De censuris*, disp. XV, sect. 3, n. 1—7;

²⁷ Por. Suarez F., *De censuris*, disp. XV, sect. 3, n. 8;

Lega M., *De delictis et poenis*, 230, n. 165;

Kober F., *D. Kirchenbann*, 387 sq.;

Wernz F., *Jus decretalium*, VI, 204, n. 196: „Nihilominus in casibus a iure exceptis („*utile, lex, humile, res ignorata, necesse*) etiam fidelibus et excommunicatis vitandis communicatio civilis est permissa”.

Engel L., *Collegium universi iuris canonici*, Venetis 1723, I, V, tit. 39, 47;

Pirhing H., *Jus canonicum*, I, V, tit. 39, n. 21.

²⁸ Czy zakaz powyższy obowiązywał wiernych pod grzechem ciężkim, czy lekkim? W odpowiedzi na to pytanie zdania kanonistów były podzielone. Jedni dopatrywali się tutaj grzechu ciężkiego a to z uwagi

się należy w istocie ekskomuniki, której zasadniczym celem jest, ażeby przez wykluczenie przestępcy ze współuczestnictwa wiernych, nawet w życiu codziennym, poprawić go, uchronić wiernych od zarazy i dotkliwością kary odstraszyć i powstrzymać ich od podobnych wykroczeń. Cele te ekskomunika może osiągnąć, jeśli wśród skutków, jakie ona wywołuje, dopatrzeć się będziemy mogli i zakazu utrzymywania jakichkolwiek stosunków w życiu prywatnym z ekskomunikowanymi. Ekskomunikowany „vitandus” widząc się opuszczonym i unikany przez wszystkich, rychlej myśleć pocznie o pokucie i pojednaniu się z Kościołem. Wierni natomiast, przez zerwanie wszystkich węzłów życia powszedniego z ekskomunikowanym, zabezpieczeni są od ujemnych jego wpływów, a patrząc, jak wszyscy od niego stronią, silną w tym znajdują ochronę, ażeby nie popełnić przestępstwa karanego ekskomuniką. Z tych samych względów apostołowie zabraniali już pierwszym chrześcijanom obcować nie tylko z formalnie ekskomunikowanymi, ale także i z publicznymi grzesznikami. Św. Paweł upomina Koryntian temi słowy: „Napisałem wam w liście: nie przestawajcie z rozpustnikami. Nie miałem na myśli rozpustników tego świata, ani skąpców, ani zdzierców, ani bałwochwalców, bo inaczej musielibyście opuścić ten świat. Lecz napisałem wam, abyście nie przestawali (w tym zna-

na to, że łatwe przekraczanie powyższego zakazu uniemożliwiałoby osiągnięciu celu, jaki prawodawca wyznaczył ekskomunice. Inni odróżniali tu ekskomunikę „ab homine” od ekskomuniki „a iure”. Przekroczenie pierwszej stanowiło grzech ciężki, drugiej — lekki. Pogląd ten zwalczą Suarez. Por. w tej sprawie: Suarez F., *De censuris*, disp. XV, sect. 2, n. 1—18; Alphonus L. (S.), *Theologia moral.*, VII, n. 198.

Cappello F., *De censuris*, 152, n. 161: „Jure antiquo non pauci auctores docebant communionem civilem cum vitando prohibitam esse sub gravi et ab ea non nisi causas graves excusare”.

Wielu kanonistów dopatrywało się tutaj tylko grzechu lekkiego. Pogląd powyższy wypowiadał Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 26, n. 167: „Ekskomunikowany vitandus jeszcze dziś wykluczony jest od *communicatio civilis*, lecz prawdopodobnie tylko małego grzechu staje się winnym ten, co przekracza ten zakaz.”

czeniu, że jeśli ten, który się bratem waszym mieni, jest rozpustnikiem albo skąpcem, albo bałwochwalcą, oszczercą, opojem lub grabieżcą, abyście z takim nawet pokarmu nie spożywali".²⁹ W drugim liście do Tesaloniczan Apostoł Narodów pisze: „Jeśli kto nie będzie postuszny naszemu pouczeniu w tym liście, tego sobie zaznaczcie i nie wdawajcie się z nim, aby się zawstydził”.³⁰ W drugim liście św. Jana Apostoła, skierowanym do grup wiernych, znajdujemy następujące ostrzeżenie: „Jeśli kto przychodzi do Was, a nauki tej nie przynosi, nie przyjmujcie go do domu ani też pozdrawiajcie. Bo kto go pozdrawia, uczestniczy w złych uczynkach jego”.³¹

2. Sankcja karna

1. Za niedozwolone utrzymywanie stosunków prywatnego życia z ekskomunikowanym wymierzano rozmaite kary. Można tu odróżnić trzy okresy. W okresie pierwszym ciągnącym się od początku chrześcijaństwa aż do Grzegorza VII, to jest do XI wieku, ustawodawstwo kościelne przewiduje sankcję ekskomuniki większej „*latae sententiae*” *. W myśl c. 28, C. XI, q. 3, kto przestawał z ekskomunikowanym ściągał na siebie ekskomunikę większą, ponieważ poczytywany był za współnika grzechu.³² O sankcji powyższej dotychczas obowiązującej wspomina papież Grzegorz VII, oraz Urban II.³³

²⁹ I. Kor. V, 9, 11;

³⁰ II. Thes. III. 14;

³¹ II. Jan 10, 11.

* W §3 niniejszej rozprawy (Polonia Sacra 1958, Nr 1, strona 81[31] w ostatnim wierszu omyłkowo wydrukowano „ekskomuniki mniejszej” zamiast większej.

Tak samo i na stronie 82[32] w wierszu 7 od góry powinno być: ekskomuniki większej zamiast mniejszej. Błędy te tutaj prostuję.

³² Por. c. 28, C. XI, q. 3: „Si quis frater aut palam, aut absconse cum excommunicato fuerit loctus ,aut iunctus communione, statim cum eo excommunicationis contraxat penam.”

³³ Por. c. 103, C. XI, q. 3: „...ab anathematis vinculo hos subtrahimus...”

2. W okresie drugim, jaki zapoczątkował papież Grzegorz VII a trwającym do XIX wieku, ściśle mówiąc, do wydania konst. „*Apostolicae Sedis*” przez papieża Piusa IX w 1869 roku, nastąpiło złagodzenie sankcji karnej do tych osób, które w sposób zawiniony utrzymywały stosunki z ekskomunikowanym, ale nie brały udziału w przestępstwie, za które wymierzono mu ekskomunikę. Karane one były ekskomuniką mniejszą. Natomiast, kto świadomie uczestniczył z wyklętym „*in crimine criminoso*”, to znaczy w zbrodni, z powodu której ktoś został ekskomunikowany, służąc mu pomocą lub okazując przychyłność, ażeby dłużej mógł trwać w złości i uporze, ten zaciągał ekskomunikę większą, zastrzeżoną temu, kto wymierzył powyższą karę przestępcy.³⁴

c 110, C. XI, q. 3: Sanctis quippe canonibus cautum constat, ut quicumque excommunicatis communicaverit excommunicetur.”

c. 2, X, V, 27: „Et quicumque cum eo communicaverit, se sciat esse excommunicatum”.

³⁴ Por. c. 102, C. XI, q. 3: „Excellentissimus rex Karolus apostolatum nostrum consulit, quid sit agendum de his, qui communicant cum his, qui cum Engiltruda sepe dampnata communicant femina, quoniam eam cum communicatoribus suis et fautoribus pari uinculo anathematis constat esse astrictam. Quapropter nunc beatitudini tuae iniungimus, ut super hoc nostra auctoritate fretus, curam de his sumere studeas, et quia docta diuinius sanctitas tua ualde nouit, aliud, quod studio deliquitur, istudque posterius duobus prioribus strictius esse puniendum, idcirco sollerter inuigilet, et cauta distinctione singulorum modos diiudicet, quatinus hi qui ex necessitate uel ignorantia delinquent auctoritate nostra per te absoluantur: si tamen ipsa eorum ignorantia, uel necessitas uera, et non simulata, uel non ex uoluntate processerit, quia ut bene nosti, sunt plerique qui possunt quidem, sed nolunt recta nosse. Unde Psalmista de huiusmodi „Noluit”, „inquit, intelligere, ut bene ageret”. Illos autem, qui studio suo obligantur, et contemptu interdicta nostra postponunt, non nisi digna satisfactione preueniente uolumus a te prorsus absolui”.

c. 103, C. XI, q. 3;

c. 110, C. XI, q. 3: „Sanctis quippe canonibus cautum constat, ut quicumque excommunicatis communicaverit excommunicetur. Ipsius tamen poenitentiae atque absolutionis modos eo moderamine decernimus, et quicumque seu ignorantia seu timore, seu necessitate negotii cuiusquam maximi et maxime necessarii eorum se conuictu, oratione,

O ekskomunice mniejszej, ściąganej za przestępstwo przekroczenia zakazu obcowania wiernych z wyklętym, wspomina papież Innocenty III (1198—1216),³⁵ wyjaśniając jakie ona spowodza skutki. Ekskomunika mniejsza była zawsze karą „*latae sententiae*”. Zaciągali ją wszyscy wierni, którzy utrzymywali łączność z obłożonym ekskomuniką większą, aczkolwiek nie współdziałali z nim w przestępstwie, za które nastąpił wymiar ekskomuniki większej. Pozbawiała ona prawa przyjmowania sakramentów św. Do zaciągnięcia jej wystarczył fakt świadomego gawędzenia z ekskomunikowanym, pozdrowienia go itp. Zwolnić z niej mógł każdy spowiednik, mający aprobatę do słuchania spowiedzi od ordynariusza.³⁶

Za współdziałal w przestępstwie karany ekskomuniką większą obowiązywała sankcja ekskomuniki większej. Tutaj nie nastąpiło złagodzenie karność kościelnej. Wyrazem tego jest przepis papieża Innocentego III skierowany do biskupa Wrocławia (*Wratislaviensi episcopo*), w którym tenże papież zaznacza, że za uwięzienie duchownego grozi zawsze kara ekskomuniki większej.³⁷ Ponadto, ci, którzy świadomie współ-

salutatione, osculoue contaminauerit, cum minoris poenitentiae medicina societatis nostrae participium sortiantur; eos uero, qui aut spontanee, aut negligenter, sub ea uoluntate disciplinae coercione suscipi, ut ceteris metus incuciatur”.

³⁵ Por. c. 2, X, II, 25: „A nobis ex parte tua fuit quaesitum, utrum is, qui excommunicato in locutione vel oratione scienter communicat, excommunicatum ipsum a sua possit accusatione repellere, quum ille communionem huiusmodi replicet contra eum. Nos igitur inquisitioni tuae taliter respondemus, quod ipse ab accusatione illius poterit removeri, quum primus a communione fidelium sit exclusus, secundus uero tantum a sacramentorum participatione sit remotus”.

³⁶ Por. Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 195, n. 136.

³⁷ Por. c. 29, X, V, 39: „...Nos igitur inquisitioni tuae taliter ex ordine respondemus, quo in primo consultationis articulo non credimus laicos poenam excommunicationis evadere, quamvis per eorum factum corporali laesio non fuerit subsecuta, citra quam uolentia saepius circa clericos nequiter perpetratur. In secunda uero quaestione credimus distinguendum, an is, qui nominatim excommunicato communicat, scienter in crimine communicet criminoso, ei consilium impe-

działali z ekskomunikowanym „*in crimine criminoso*”, udzielając mu pomocy, rady albo okazywali przychylność w stosunku do niego, zaciągają ekskomunikę większą, zastrzeżoną temu, kto wymierzył ekskomunikę większą przestępcy. Z tej racji nie mogą być zwolnieni z tejże ekskomunikacji przez zwykłego spowiednika. Ci zaś, którzy utrzymywali stosunki z ekskomunikowanym, zaciągają ekskomunikę mniejszą, z której jako kary niezastrzeżonej mogą być uwolnieni przez zwykłego spowiednika, mającego aprobatę do słuchania spowiedzi.³⁸

Papież Innocenty IV (1243—1254), na pierwszym soborze Lionskim w 1245 roku — postanawia, że żaden sędzia nie może bez uprzedniego upomnienia karać ekskomuniką większą tych, którzy naruszyli zakaz obcowania z ekskomunikowanymi, ściągając tym samym na siebie ekskomunikę mniejszą. Inaczej natomiast przedstawia się sprawa osób, które były uczestnikami przestępstwa karanego ekskomuniką większą. Są one zawsze karane ekskomuniką większą.³⁹ Papież,

dendo, auxilium vel favore, aut alias in oratione vel osculo, aut orando secum, aut etiam comedendo. In primo quidem articulo, quum talis communicet crimini, et participet criminoso, ac per hoc ratione damnati criminis videatur in eum delinquere, qui damnavit, ab eo vel eius superiore merito delicti tunc erit absolutio requirenda, quum iuxta canonicas sanctiones factentem et consententem per poena constringat. In secundo vero casu a suo episcopo vel a proprio sacerdote poterit absolutionis beneficium obtinere. Quamvis enim et tunc non iudicis, sed iuris sententia excommunicato communicans sit ligatus, quia tamen conditor canonis eius absolutionem sibi specialiter non retinuit, eo ipso concessisse videtur facultatem aliis relaxandi. Is autem, qui iuxta primum modum excommunicato communicat, cum iuramento debet absolvi; qui vero iuxta secundum modum illi participat, reconciliari poterit sine iuratoria cautione. Verum si difficile sit aliqua iusta causa, quod ad ipsum excommunicatorem absolvendus accedat: concedimus indulgendo, ut praestita iuxta formam ecclesiae cautione, quod excommunicatoris mandato parebit, a suo absolvantur episcopo vel proprio sacerdote”.

³⁸ Por. Myrcha M., *Zwalnianie z cenzur*, w „*Polonia Sacra*”, Warszawa 1957, Nr 1, 97—107.

³⁹ Por. c. 3, V, 11, in VI-o: „Statuimus, ut nullus iudicum participantes cum excommunicatis ab eo in locutione et aliis, quibus ligatur participans excommunicatione minori, ante monitionem cano-

przeciwstawiając się nadużyciom karania ekskomuniką większą bez uprzedniego upomnienia sprawcy, wspomina ubocznie o sankcjach karnych za przestępstwo obcowania wiernych z ekskomunikowanymi.

3. W okresie trzecim, jaki zapoczątkowała konstytucja Piusa IX (1846—1878) „*Apostolicae Sedis*” z 1869 r., nastąpiła dalsza zmiana omawianych sankcji karnych. Zniesiona została ekskomunika mniejsza, a tym samym uchylona została sankcja karna za naruszenie zakazu obcowania z ekskomunikowanymi. Pozostała nadal sankcja karna, jaką była ekskomunika większa, zastrzeżona w zwykły sposób papieżowi, za obcowanie z imiennie wyklętym przez papieża „*in crimine criminoso*”, to jest w przestępstwie, za które ta osoba została imiennie ekskomunikowana przez papieża, okazując wyklętemu przychylność lub udzielając pomocy.⁴⁰ Sankcja ta obowiązywała aż do wejścia w życie Kodeksu prawa kanonicznego.

B. Kodeks prawa kanonicznego

Kodeks prawa kanonicznego w kanonie 2267 postanawia: „*Communione in profanis cum excommunicato vitando fideles vitare debent, nisi agatur de coniuge, parentibus, liberis, famulis, subditis, et generatim nisi rationabilis causa excuset*”.

Wierni powinni unikać obcowania z ekskomunikowanymi nietolerowanymi także w sprawach świeckich, chyba że cho-

nicam excommunicare maiori excommunicatione praesumat, salvis constitutionibus contra illos legitime promulgatis, qui in crimine praesumunt participare damnato. Quodsi ex locutione et aliis, quibus participans labitur in minorem, excommunicatus fortius indurescat: poterit iudex post monitionem canonicam huiusmodi participantes consimili damnare censura. Aliter autem in participantes excommunicatio prolata non teneat, et proferentes poenam legitimam poterunt formidare”.

⁴⁰ Por. Const. „*Apostolicae Sedis*”, Pius IX, 12 oct. 1869, n. XVI, Gasparri P., *C.J.C. Fontes*, III, 28, n. 552: „*Cum communicantes cum excommunicato nominatim a Papa in crimine criminoso, ei scilicet impediendo auxilium, vel favorem praebentes*”.

Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 250, 251, n. 168.

dzi o małżonka, rodziców, dzieci, służbę, poddanych lub rozumna zachodzi przyczyna.

1. Przepisy dotyczące ekskomunikowanych

Ekskomunikowani nietolerowani (vitandi) obowiązani są unikać obcowania w sprawach świeckich z wiernymi, chyba że zachodzić będzie poważna i usprawiedliwiająca przyczyna. Zasada i wyjątek są wynikiem postanowień zawartych w kanonie 2267. Skoro prawodawca zabrania wiernym obcowania z ekskomunikowanymi nietolerowanymi, to „*a contrario*” zakaz ten obowiązuje tychże.

Ponieważ w kanonie 2267 mówi prawodawca o ekskomunikowanych nietolerowanych, to zgodnie z zasadami interpretacyjnymi zawartymi w kan. 19 i 2219 §1: „*In poenis benignior est interpretatio facienda*”, zdawałoby się, że zakaz powyższy nie dotyczy ekskomunikowanych tolerowanych. Takie rozumowanie byłoby słuszne, gdyby nie ogólny przepis zawarty w kanonie 2257 §1, w myśl którego *wszyscy ekskomunikowani wykluczeni są ze współuczestnictwa z wiernymi*, do którego, jasnym jest, zaliczyć należy i obcowanie w sprawach świeckich. Konsekwencją tego jest, że zasada ogólna wyrażona w kanonie 2257 §1 nie została uchylona przepisom kanonu 2267 i wobec tego zakaz utrzymywania stosunków z wiernymi, nawet w sprawach świeckich, dotyczy *wszystkich ekskomunikowanych*, chyba, że będzie uwalniać od niego jakaś racjonalna przyczyna.⁴¹

2. Przepisy dotyczące wiernych

1. Wierni zobowiązani są bezwzględnie i to pod sankcjami karnymi, przewidzianymi w Kodeksie prawa kanonicznego, do odmówienia jakiegokolwiek pomocy lub okazania życzliwości i sprzyjania ekskomunikowanemu nietolerowanemu w prze-

⁴¹ Por. Roberti F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 409, n. 343: „*Vitandi tenentur communionem cum fidelibus evitare (c. 2267), nisi gravis excusat causa*”.

stępstwie, za które wymierzono mu powyższą karę. W wypadku naruszenia powyższego zakazu, wierni popełniają przestępstwo, które prawodawca ściga sankcją karną ekskomuniki „*latae sententiae*”, zastrzeżonej w zwykły sposób Stolicy Apostolskiej. Kanon 2338 §2: „*Impedentes quodvis auxilium vel favorem excommunicato vitando in delicto propter quod excommunicatus fuit... ipso facto incurrunt in excommunicationem Sedi Apostolicae simpliciter reservatam*”. Ci, którzy ekskomunikowanemu nietolerowanemu w jakikolwiek sposób pomagają lub popierają go w przestępstwie, z powodu którego został ekskomunikowany, podlegają tym samym ekskomunice „*latae sententiae*”, w zwykły sposób zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej.

Przestępstwo powyższe określano dawniej mianem „*communicatio in crimine criminoso*”.⁴² Stanowi je nie pomoc w czynie przestępnym, z powodu którego przestępca jest ekskomunikowanym nietolerowanym, lecz pomoc udzielona przestępcy po wymierzeniu mu kary. Pomocy lub poparcia udziela ten, kto przestępcę z powodu jego przestępstwa wspomaga materialnie, kto słowem czy pismem broni przestępstwa lub je usprawiedliwia i w ten sposób przestępcę utwierdza w uporze.⁴³

Pomoc okazana przez wiernych w przestępstwie trwałym, ciągłym lub nawykowym (*in crimine habituali vel continuato vel permanenti*), jeżeli jest warunkiem koniecznym dalszego trwania przestępstwa (*conditio sine qua non*) powoduje, że zgodnie z kanonem 2209 §1, 3 są oni uznawani za współsprawców i wobec tego podlegają tym samym karom, co główny sprawca. Kanon 2209 §1. „*Qui communi delinquendi*

⁴² Por. c. 29, X, V, 39: „...qui nominatim excommunicato communicat scienter in crimine communicet criminoso, ...”

Const. „*Apostolicae Sedis*” n. XVI: „Communicantes cum excommunicato nominatim a Papa in crimine criminoso, ei scilicet impediendo auxilium vel favore”. Gasparri P., *C.J.C. Fontes*, III, 28, n. 552.

⁴³ Por. 29, X, V, 39: „...ei consilium impediendo, auxilium vel favore”.

consilio simul phisice concurrunt i delictum, omnes eodem modo rei habentur, nisi adiuncta alicuius culpabilitatem augeant vel minuant". Ci, którzy w porozumieniu wzajemnym chcą pewnego przestępstwa i w dokonaniu go fizycznie współdziałają, są współsprawcami i równą ponoszą odpowiedzialność, chyba że okoliczności zmniejszają lub zwiększają czyjaś poczytalność. Kan. 2209 §3. „*Non solum mandans qui est principalis delicti auctor, sed etiam qui ad delicti consumationem inducunt vel in hanc quoquo modo concurrunt, non minorem, ceteris paribus, imputabilitatem contrahunt, quam ipse delicti executor, si delictum sine eorum opera commissum non fuisset*". Mocodawca, podżegacz i pomocnik ponoszą nie mniejszą niż sprawca odpowiedzialność, jeżeli bez zlecenia, podżegania lub pomocnictwa przestępstwo nie zostałoby dokonane.⁴⁴

Ponadto nie wolno wiernym „sub gravi” komunikować się z ekskomunikowanymi, jeśli z tego powstaje zgorszenie lub odstępstwo od wiary (*periculum perversionis*). Zakaz ten wynika z mocy prawa naturalnego (*ex natura rei*).⁴⁵

⁴⁴ Por. w tej sprawie Michiels G., *De delictis et poenis*, Lublin 1934, I, 295—329;

Roberti F., *De delictis et poenis*, I, 207—220, n. 178—190.

Sadowski A., *Przestępstwo ciągłe*, Lublin 1949, 3: „Codex juris canonici nie podaje wprawdzie definicji przestępstwa ciągłego, lecz uznaje jego byt przez stwierdzenie w can. 1705 §3, że zarówno tego rodzaju przestępstwo (*delictum continuatum*), jak i nałogowe (*delictum habituale*) przedawnia się z ostatnim aktem. Nauka prawa kanonicznego wypracowała kontury omawianego przestępstwa, wymagając do jego istoty wielości działań przestępnych, w różnych czasach popełnionych, naruszających ten sam przepis prawny, względnie to samo dobro prawne, a będących wynikiem jednego zamiaru (*unicus dolus*), w swej treści zmierzających do tego samego celu (*eundem scopum delictuosum*). Działania te traktowane są jako „*actio unica moraliter continuata*”, pociągająca za sobą jedną karę, lecz sroższą, w przeciwieństwie do przestępstwa pojedynczego. Należać tu będzie czytanie zakazanych książek (can. 2318 §1), sprzedaż lub rozdział fałszywych relikwi (can. 2326). Przetrzywanie zaś zakazanych książek (can. 2318 §1) względnie oddawanie przez rodziców dzieci na wychowanie w wierze katolickiej (can. 2319 §1, n. 4) przedstawia typ przestępstwa trwałego”.

⁴⁵ Por. Roberti F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 410, m. 343.

W pozostałych wypadkach cywilne stosunki są wiernym zabronione „sub levi” (k. 2267). Stosunki te mogą być różnego rodzaju. Zwykle się na ogół wymieniać następujące: a). prywatne współuczestnictwo w modlitwie (in divinis) np. prywatne odmawianie godzin kanonicznych, modlitw prywatnych; b). współczestnictwo w życiu domowym: wspólność stołu, mieszkania; c). wspólność zajęć, umów, spółek itd.; okazywanie oznak przyjaźni, honoru, poważania itd.

W kanonie 2267 zaznacza prawodawca, że jakakolwiek racjonalna przyczyna usprawiedliwia wiernych i zezwala im na utrzymywanie stosunków (communicatio) z nietolerowanymi ekskomunikowanymi (vitandi k. 2267). Do takich przyczyn zwykle się zaliczać: a). stosunki rodzinne, dlatego wolno obcować z ekskomunikowanymi nietolerowanymi rodzicom, małżonkowi, dzieciom i służbie. Wolno jednak małżonkowi prosić o separację, zgodnie z kan. 1131 §1, z powodu haniebnego życia współmałżonka.⁴⁶ Służba, o ile to możliwe, powinna postarać się o zajęcie w innym miejscu. b). Stosunek zależności jaki zachodzi między przełożonymi i podwładnymi. Tego rodzaju stosunki łatwiej są uzasadnione i wobec tego dopuszczalne, jeśli one mogą się przyczynić do nawrócenia ekskomunikowanego.⁴⁷

⁴⁶ Por. kan. 1131 §1. „Si alter coniux sectae acatholicae nomen dederit; si prolem acatholice educaverit; si vitam crimosam et ignominiosam ducat; si grave seu animae seu corporis periculum alteri facessat; si saevitiis vitam communem nimis difficilem reddat, haec aliaque id genus, sunt pro altero coniuge totidem legitimae causae discendendi, auctoritate Ordinarii loci, et etiam propria auctoritate, si de eis certo constet, et periculum sit in mora”.

⁴⁷ Por. Roberti F., *De delictis et poenis*, 410, n. 343;

Cappello F., *De censuris*, 151, 152, n. 160, 161;

Coronata M. C., *Institutiones iuris canonici*, IV, 226, n. 1781;

Hyland F., *Excommunication.*, 47;

De Meester A., *Juris canonici et juris canonico-civillis compendium*, ed. 2, Brugis 1928, III, 201, 202, n. 1766;

Blat A., *Commentarium textus iuris canonici*, lib. V, 141, n. 94;

Péllé P., *Le droit pénal de l'Eglise*, 146—148, n. 94;

Berutti Ch., *Institutiones iuris canonici*, VI, De delictis et poenis,

Porównując, w tej materii" dawne prawo z obecnie obowiązującym zauważyć należy, że Kodeks w zasadzie przyjmuje dawne prawo, które, jak widzieliśmy wyżej, przewidywało — z jednej strony zakaz komunikowania się wiernych z ekskomunikowanymi „vitandi” i ujmowało go w wierszu: os, (orare), vale, communico, mensa negatur”⁴⁸.

Niemniej jednak znało ono i wyjątek, który w wypadkach przewidzianych przez prawo (utile, lex, humile, res ignota, necesse)⁴⁹ zezwalał wiernym na komunikowanie się z ekskomunikowanymi nietolerowanymi.⁵⁰

Zauważyć należy, że Kodeks w kan. 2267, zabraniając wiernym w sprawach świeckich komunikowania się z ekskomunikowanymi, nie wymienia ekskomunikowanych tolerowanych. Wynika stąd, że wiernym wolno jest utrzymywać z nimi łączność w sprawach świeckich. W tej materii Kodeks prawa Kan. idzie konsekwentnie po linii wytkniętej już w dawnym prawie. Według tego ostatniego, ekskomunikowani tolerowani nie byli wykluczeni ze współuczestnictwa w sprawach cywilnych z wiernymi.⁵¹

VI. Jurysdykcja w sprawach świeckich

A. Dawne prawo

Dawniej ekskomunikowani pozbawieni byli także jurysdykcji w sprawach świeckich (iurisdictio civilis). Papież

182, 183, n. 65, VII;

Jombart E., *Excommunication*, w *Dictionnaire de droit canonique*, V, fasc. XXVII, col. 627;

Vermeersch - Creusen, *Epitome*, III, 284, 285, n. 469, 4-o.

⁴⁸ Por. Glossa ad v. „aliis”, c. 3, V, 11, in VI-o.

⁴⁹ Por. Glossa ad v. excommunicationis, c. 15, X, V, 39; S. Congr. S. Off., 2 Aug. 1893, *Gasparri P.*, Fontes, IV, 482, n. 1166.

⁵⁰ Por. Wernz F., *Jus decretalium*, VI, 204, n. 196;

Legu M., *De delictis et poenis*, 229, 230, n. 165;

Hyland F., *Excommunication...*, 39 sq.;

⁵¹ Por. Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 245, 246, n. 166.

Wernz F., *Jus decretalium*, VI, 204, n. 196;

Hilarius a Sexten, *De censuris*, 62.

Aleksander IV (1254—1261) postanawia: „*Decernimus ut iudices saeculares per censuram ecclesiasticam ab ecclesiasticis iudiciis, canonica monitione praemissa, repellere, excommunicatos ab agendo, patrocinando et testificando in suis curiis et iudiciis compellantur*”.⁵² Zarządzamy, ażeby sędziowie świeccy usunęli wszystkich ekskomunikowanych i nie pozwolili im na czynności prawne, pozbawili ich prawa wykonywania opieki i czynienia testamentów w swoich kuriach. Do wypełnienia powyższego zarządzenia sędziowie świeccy mogą być zmuszeni sankcjami cenzury wymierzonej przez sędziów duchownych, po uprzednim upomnieniu.

Powyższy przepis uzasadniano pośrednią władzą Kościoła (potestas indirecta), jaka przysługuje Kościołowi we wszystkich sprawach ziemskich, o ile odnoszą się do celu duchowego.⁵³

B. Kodeks prawa kanonicznego

Kodeks prawa kanonicznego podobnego przepisu nie zawiera. Niemniej jednakże, możemy zauważyć ślady dawnych skutków cywilnych, odnośnie ekskomunikowanych, w konkordatach zawartych między Stolicą Apostolską i państwami, a zawierających pozbawienie prawa nauczania na wydziałach teologicznych i filozoficznych uniwersytetów państwowych, jak też wykładania religii w publicznych szkołach państwowych, osobom, którym Kościół odmawia misji kanonicznej.⁵⁴

⁵² Por. c. 8, V, 11 in VI-o.

⁵³ Por. Roberti F., *De delictis et poenis*, 410, n. 343;

Suarez F., *De censuris*, disp. XV, s. sect. 1;

Wernz F., VI, 204, n. 196;

⁵⁴ Por. Roberti F., *De delictis et poenis*, I, 411, n. 343.

W konkordacie, zawartym pomiędzy Stolicą Apostolską a Bawarią 29 marca 1924 roku, w artykule 3 zaznaczone jest, że nominacja profesorów lub doktorów na wydziały filozoficzno-teologiczne w uniwersytetach lub akademiach, jak też i nauczycieli religii w wyższych szko-

lach dokonana może być przez państwo po uzyskaniu od biskupa diecezjalnego oświadczenia, że przeciwko wymienionemu kandydatowi nie zgłasza żadnych zastrzeżeń. W wypadku, gdy wykładowca uznany zostanie przez biskupa diecezjalnego za niezdolnego do dalszej pracy z powodu poważnej przyczyny dotyczącej wiary lub obyczajów, państwo powierzy powyższy urząd nowej osobie posiadającej kwalifikacje wyżej podane. Do nauczania religii w katolickich szkołach potrzebne jest uprzednie uzyskanie misji kanonicznej od biskupa diecezjalnego.

AAS, XVII, (1925), 41; Restrepo J. M., *Concordata regnante Sanctissimo Domino Pio PP. XI inita et notis illustrata, editio completa*, Romae 1934, 40—82.

Art. 3 §1. „Nominatio aut admissio professorum vel doctorum in facultatibus theologicis Universitatis aut in Academiis philosophico-theologicis, sicut et magistrorum religionis in scholis superioribus, non prius ab Statu fiet quam ei compertum sit nullam contra candidatos objectionem opponi a competenti Episcopo dioecetano”.

§2. „Si quis ex praedictis docentibus inhabilis ab Episcopo dioecetano declaretur ob gravem causam doctrina aut more respicientem, Gubernium, salvis eius iuribus tamquam officialis Status, statim in eis locum et officium aliam personam idoneam substituendam curabit”.

Art. 5 §1.: „Puerorum instructio et educatio in scholis elementaribus catholicis unice magistris concredetur qui apti sint et parati ad eos secure instruendos in doctrina catholica et ad educandos in spiritu fidei catholicae”.

§2. Magistri et magistrae qui ad scholas catholicas adscribi exoptent, antequam ad eas assumuntur probare debent se eam formationem accepisse quam officii natura requirit tum circa instructionem religiosam, tum circa eas materias quae fidei et morum praecipue intersunt. Ad tradendam religiosam instructionem necessaria est praevia missio canonica Episcopi dioecetani”.

W konkordacie zawartym pomiędzy Stolicą Apostolską a Republiką Niemiecką, w dniu 20 lipca 1933 roku, znajdujemy następujący przepis. Art. 22: Nauczycieli religii katolickiej powoływać będzie państwo, z pomiędzy kandydatów uzgodnionych uprzednio z biskupem.

Nauczyciele, którzy ze względu na zastrzeżenie doktrynalne lub obyczajowe uznani zostali przez biskupa na niezdatnych do nauczania religii, nie mogą pełnić tych funkcji tak długo, jak długo istnieje powyższa przeszkoda.

AAS, XXV (1933), 389; Restrepo, 550—606.

„Art. 22. Magistri religionis catholicae concordii consilio inter Episcopum et Gubernium Status particularis assumentur.

Magistri quos Episcopus, ob eorum doctrinam aut mores, non amplius idoneos ad instructionem religiosam impertiendam declaraverit, ad tale magisterium, durante eodem impedimento, assumi nequeunt”.

Por. także konkordat zawarty z Rumunią w dniu 10 maja 1927 roku, art. 20. AAS, XXI, (1929), 441;

Śladów pozbawienia ekskomunikowanych jurysdykcji świeckiej, dostrzec się możemy także w umowie zawartej między Stolicą Apostolską a rządem włoskim, w dniu 11 lutego 1929 roku. W art. 23 wymienionej umowy, państwo włoskie, przyznaje moc prawną w stosunkach cywilnych wyrokom i zarządzeniom administracyjnym kościelnym, wydanym przeciwko osobom duchownym, świeckim, jak i zakonnym w sprawach karnych i dyscyplinarnych.

Na podstawie konkordatu zawartego między Stolicą Apostolską a rządem włoskim, w dniu 11 lutego 1929 roku, wszyscy, będący w cenzurach kościelnych, nie mogą przyjąć ani zatrzymać obowiązków nauczania lub innych publicznych urzędów, a to z powodu tego, że przy spełnianiu publicznych urzędów muszą utrzymywać stosunki z wiernymi.

Podobnie tę kwestię reguluje konkordat zawarty z Austrią, w dniu 5 czerwca 1933 roku. W myśl art. 22 tegoż konkordatu, państwo przyznaje pełną moc prawną wyrokom i zarządzeniom kościelnym, wydanym przez władze kościelne w sprawach dotyczących osób lub rzeczy kościelnych.

Restrepo, 375—420.

AAS, XXI, (1929), 209;

Restrepo, 204—361.

Art. 23. „Executio sententiarum a tribunalibus Civitatis Vaticanae prolatum fiet in Regno iuxta normas iuris internationalis.

Plenam tamen sortientur vim iuridicam, etiam quoad ad omnes effectus civiles in Italia, sententiae et ordinationes auctoritatum ecclesiasticarum, ex officio auctoritatibus civilibus communicatae, circa personas ecclesiasticas aut religiosas, quaeque materias spirituales aut disciplinarias respiciunt”.

AAS, XXI, (1929), 275. Restrepo, 262—361.

Art. 5. „Nullus ecclesiasticus ad munus quodvis aut officium Status italici aut entium ab eo dependentium assumi potest aut in eo remanere sine nihil obstat Ordinarii dioecesanis.

Revocato nihil obstat, ecclesiasticus eo ipso privatur capacitate ut munus aut officium adimplere pergat.

Sacerdotes autem apostatae aut censura irretiti assumi omnino non poterunt ad docendum neque ad officium aut munus in quo publice convensari debeant, neque in illis retineri”.

AAS, XXV, (1934), 249;

Restrepo, 620—659.

Art. 22. „Omnes aliae materiae quae ad personas et res ecclesiasticas referuntur, de quibus in articulis praecedentibus actum non sit, secundum ius canonicum vigens ordinabuntur”.

§ 6. Skutki pośrednie ekskomuniki

Poza skutkami bezpośrednimi ekskomuniki, o których mowa była wyżej¹, prawo kanoniczne przewiduje jeszcze inne, nadzwyczajne skutki ekskomuniki. Są one następstwem wymienionej kary, a powstają z upornego pozostawiania w karze ekskomuniki przez ściśle określony czas w ustawie. Uporne pozostawianie w ekskomunice określano w dawnym prawie mianem „*insordescientia*”.²

A. Dawne prawo

Zgodnie z prawem Dekretaów „*insordescientia*” czyli uporne pozostawianie w ekskomunice występowało wówczas, gdy ktoś imiennie ekskomunikowany lub po publicznym ogłoszeniu

¹ Por. Suarez F., *De censuris*, disp. XVII, sect., n. 1;

Wernz F., *Jus decretalium*, VI, 204, n. 197;

Legu M., *De delictis et poenis*, 230, n. 167;

Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 251, n. 169: „Skutki dotąd wyliczone następują zawsze ipso facto, ilekroć i skoro kto w ekskomunikę popada, a które dlatego nazywają się skutkami bezpośrednimi. Skutki te dotyczą wszystkich ochrzczonych, nie tylko osoby prywatne, ale także mężów stanu, a nawet tych, co najwyższą godność i władzę na ziemi dzierżą, t.j. książąt, królów i cesarzy. Wszyscy bowiem bez różnicy w kwestiach moralności stoją pod jurysdykcją Kościoła i należą przed forum jego, a Kościół wszystkich jedną miarą mierzy i nie robi różnicy między przewinieniami popełnionymi przez osoby prywatne, czy przez osoby stojące na publicznych stanowiskach. Jak więc wszyscy wierni porówno i bez różnicy cenzurą podlegają, tak też skutki cenzur prawem określone dla wszystkich są jedne i te same”.

² Por. Suarez F., *De censuris*, disp. XVII, sect. 1, n. 5 sq.;

Kober F., *D. Kirchenbann*, 433 sq.;

Thesaurus, De poenis ecclesiasticis, v. Insordescientia.

ekskomuniki pozostawał w tejże karze przez dłuższy okres czasu, a ściśle określony w ustawie, przyczym pozostawanie to w ekskomunice było uporne (*pertinaciter*), to jest sprawca z zatwardziałym sercem, mimo udzielanych mu upomnień, nie starał się o zwolnienie z ekskomuniki.

Według prawa Dekretalów pośrednimi skutkami ekskomuniki były: pozbawienie beneficjum,³ podejrzenie o herezję,⁴ wezwanie na pomoc władzy świeckiej.⁵

1. *Podejrzenie o herezję.* Sobór Trydencki, na sesji XXV, cap. 3 de ref⁶ postanowił, że uporne pozostawanie w ekskomunice przez cały rok powoduje podejrzenie o herezję. Podejrzenie owo zasadniczo było lekkim (*levis*), dostatecznym jednak do nałożenia oczyszczenia kanonicznego (*purgatio ca-*

³ Arg. c. 8, X, I, 14;

Wernz F., *Jus decretalium*, VI, 204, n. 197: „*privatio beneficij per sententiam*”.

Suarez F., *De censuris*, disp. XVII, sect. 1, n. 7 sq.;

Kober F., *D. Kirchenbann*, 435 sq.;

Lega M., *De delictis et poenis*, 233, n. 167;

Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 255, n. 170.

⁴ Por. Conc. Trident., Sess. XXV, cap. 3 re ref.;

⁵ Por. c. 2, X, 27: „*Si quis presbyter... hic modis excommunicetur et ab ecclesia expellatur. Et quicumque cum eo communicaverit, similiter se sciat esse excommunicatum. Similiter de clericis, laicis vel feminis excommunicatis observandum est. Quodsi aliquis ista omnia contempserit, et episcopus minime emendare potuerit, regis iudicio ad requisitionem ecclesiae exsilio damnetur*”.

Kober F., *D. Kirchenbann*, 439 sq.;

Hinschius P., *Das Kirchenrecht...*, V, 48, 140, 373 oraz 45, gdzie tenże autor fałszywie przypisuje pap. Grzegorzowi VII pogląd, o wyższości władzy kościelnej nad świecką, w sprawach duchowych i świeckich.

Wernz F., *Jus decretalium*, VI, 205, dop. 335.

⁶ Por. Conc. Trident., sess. XXV, cap. 3 de ref.: „*Excommunicatus vero quicumque si post legitimis monitionibus non resipuerit, non solum ad sacramenta et communionem fidelium... non recipiatur; sed si obdurato animo censuris annexus in illis per annum insorduerit, etiam contra eum, tamquam de haeresi suspectum, procedi possit*”.

nonica). W wypadku, gdy ekskomunikowany nie chciał się poddać oczyszczeniu kanonicznemu, to należało go upomnieć powtórnie i jeżeli przez cały rok następny uporczywie będzie trwał w ekskomunice, wówczas może być uważany za herezyka i karany sankcjami karnymi, przewidzianymi przeciwko heretykom. Dotyczy to także wypadków, gdy pozwany nie zdołał się oczyścić z podejrzania o herezję i dowieść swej niewinności. Podejrzanie to oparte było na przypuszczeniu, że ekskomunikowany albo odpadł od wiary, albo przynajmniej ma błędne pojęcia odnośnie artykułów wiary, o władzy Kościoła wymierzania i zwalniania z kar (związkiwania i rozwiązywania) i o świętości sakramentów. Podstawą takiego przypuszczenia było lekceważenie przez ekskomunikowanego wymiaru najcięższej kary kościelnej, obojętne ustosunkowanie się tegoż do wykluczenia go ze współuczestnictwa wiernych oraz pozbawienia go wszystkich łask i dobrodziejstw Kościoła, zwłaszcza sakramentów św. potrzebnych do uświęcenia i zbawienia.⁷

Schmalzgrueber, D'Annibale,⁸ wyjaśniając wyrażenie soboru Trydenckiego: „*Excommunicatus vero quicumque*”, dochodzą do wniosku, że obejmuje ono tylko ekskomunikę „*ab homine*”. Pogląd ten zbija Lega oraz Wernz.⁹

Lega zaznacza, że prawodawca wyraża się tu ogólnie — „*excommunicatus vero quicumque*”, a więc przez to chce zaznaczyć, że wyrażenie to dotyczy ekskomuniki „*ab homine et a iure*”. Skoro bowiem prawo nie rozróżnia, a więc i my nie powinniśmy rozróżniać — „*si lex non distinguit nec nos*

⁷ Por. Lega M., *De delictis et poenis*, 231, n. 167: „*Quare haec suspicio de haeresi ex insordescencia promanat ex quadam praesumptione; seu illum non bene sentire in fide qui tam facile Ecclesiae spernit auctoritatem; ipsaque bona spiritualia tam parvi facit*”.

Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 254, n. 170.

⁸ Por. Schmalzgrueber F., *Jus eccleasticum*, I.V, tit. 39, n. 195;

D'Annibale J., *Summula*, I, n. 362, dop. 18.

⁹ Por. Lega M., *De delictis et poenis*, 231, n. 167;

Wernz F., *Jus decretalium*, VI, 205, dop. 336.

distinguere debemus". Zarzut przeciwników, że złośliwy upór (contumacia ex obdurato animo) da się ustalić tylko wtedy, gdy sprawca wzgardzi wyrokiem sądowym, co znowu może mieć miejsce tylko przy karach „*ferendae sententiae*”, łatwo obalić, ponieważ przy ekskomunikach „*a iure*” wydany zostaje dekret deklarujący upór, który w myśl soboru Trydenckiego powinno poprzedzać upomnienia. Prowadzi to do wniosku, że w kwestii ustalenia uporu, cenzury „*a iure*” upodobniają się do cenzur „*ab homine*”.¹⁰ Suarez oraz Thesaurus¹¹ nie wprowadzają tu żadnego rozróżnienia między cenzurami, co zdaniem Legi, potwierdza jego pogląd.

Kanoniści ograniczali to podejrzenie do tych jedynie ekskomunikowanych, co są „*publice et nominatim denuntiati*”.¹²

Zasadniczo było ono lekkim, lecz wystarczającym, ażeby winowajcę pozwać przed sąd i nałożyć mu obowiązek oczyszczenia się z niego. W wypadku, gdy sprawca nie mógł się oczyścić z zarzutu lub nie chciał, uznawany był wówczas za heretyka, lecz nie mógł być karany wszystkimi sankcjami karnymi przewidzianymi dla heretyków, jeśli popełnił inne przestępstwo, a nie herezję, za które mu wymierzono ekskomunikę. Inaczej natomiast, gdy był ekskomunikowany z powodu herezji. Wówczas, po rocznym i upornym trwaniu w ekskomunice powstawało duże podejrzenie, które, gdy nie zostało usunięte, stanowiło silne domniemanie, równające się pełnemu dowodowi. Sprawca uznawany był za heretyka

¹⁰ Por. Lega M., *De delictis et poenis*, 190, n. 139.

¹¹ Suarez F., *De censuris*, disp. XVII, sect. 1, n. 6 sq.;

Thesaurus, *De poenis ecclesiasticis*, P. II, § Inordescentia.

¹² Por. Wernz F., *Jus decretalium*, VI, 205, n. 197, dop. 336: „*Merito notat Lega l. c. n. 144. cum Suarez l. c. n. 6 sq. et Thesauro l. c. P. II. v. Inordescentia Contra Schmalzgr. h. t. n. 195. et D'Annibal l. c. n. 362. not. 18. praesertim in cit. loc. Conc. Trid. publice denuntiatum esse aequiparandum nominatim excommunicato*”.

Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 254, n. 170: „*Uczeni to podejrzenie ograniczają do tych jedynie ekskomunikowanych, co są publice i nominatim denuntiati*”.

i ścigany sankcjami karnymi, przewidzianymi dla tego rodzaju przestępców.¹³

Kary za herezję wylicza bulla Mikołaja III (1277—1280) „*Noverit universitas*”, z dnia 3 marca 1280 roku, która pierwotny swój tekst zawdzięcza papieżowi Innocentemu III, na soborze Laterańskim IV w 1215 roku, a przez późniejszych papieży bywała potwierdzana i ogłaszana.¹⁴

2. Dalszym pośrednim skutkiem ekskomuniki było *przyznanie się do przestępstwa* przez sprawcę, z powodu którego został ekskomunikowany. Kto w sprawie cywilnej albo karnej przez sędziego został ekskomunikowany i w tej ekskomunice przez rok uporczywie trwał, a pozwany przed sąd kościelny nie stawił się lub nie udowodnił swojej niewinności domniemywa się, że on popełnił to przestępstwo. Upór taki „*fictione iuris*” poczytuje się za przyznanie do winy.¹⁵

3. Trzecim skutkiem trwania przez pełny rok w ekskomunice było *pozbawione beneficjum*. Kara ta według Suareza,

¹³ Por. c. 7, V, 2, in VI-o: „Quum contumacia, in causa praesertim fidei, suspicioni praesumptionem adiiciat, vehementem; si suspectus re haeresi, vocatus a vobis, ut de fide respondeat, excommunicationis vinculo pro eo, quod parere subterfugit, aut contumaciter se absentat, per vos fuerit innodatus, quam si per annum animo sustineat pertinaci, extunc velut haereticus condemnetur”.

Leg. M. *De delictis et poenis*, 232, n. 167.

Schmalzgrueber, I. V, tit. 39, n. 195.

¹⁴ Por. c. 13, X, V, 7;

¹⁵ Por. c. 36, C. XI, q. 3: „Rursus constitutum est, ut quociens clericis conuictis uel confessis in aliquo crimine, uel propter eorum quorum uerecundiae parcitur, uel propter ecclesiae obprobrium, aut insultationem hereticorum atque gentilium, si forte causae suae adesse uoluerint et innocentiam suam assere, intra annum excommunicationis hoc faciant. Si uero intra annum causam suam purgare contempserint, nulla eorum uox penitus audiatur”.

c. 37, C. XI, q. 3: „Quicumque intra anni spatium ciuilliter siue publice causam suam coram suis excommunicatoribus non peregerint, ipsi sibi additum audientiae clausisse uideantur. Quod si obstinato animo sine communionem defuncti fuerint, nos, illorum causam iuxta B. Leonis predecessoris nostri sententiam diuino iudicio reseruantes,

Wernza¹⁶ jest „*ferendae sententiae*” i mogła być wymierzona wówczas, gdy przestępstwo, do popełnienia którego na podstawie domniemania, przyznał się sprawca, trwając uporczywie przez cały rok w ekskomunice, było tego rodzaju, że można było pozbawić sprawcę beneficjum. W innych wypadkach należało karać innymi sankcjami karnymi, a nie pozbawieniem beneficjum. Pogląd ten podzielał także D’Annibale oraz Lega,¹⁷ twierdząc, iż innego wniosku nie można wyprowadzić z c. 8, X, I, 14, w którym, co prawda papież Celestyn III (1191—1198) mówi o suspensie, ale skutek ten odnieść należy i do ekskomuniki, a to z tej racji, że suspensa jest częścią ekskomuniki.¹⁸ W związku z tym, za niesłuszny uważają wymienieni kanoniści pogląd wypowiedziany przez Covarruviasa, że utrata beneficjum jest karą „*latae sententiae*”. *Glossa* do c. 8, X, I, 14 przychyła się także do poglądu, że jest to kara „*ferendae sententiae*”. Niektórzy z kanonistów,

quibus uiuis non communicauimus nec mortuis communicare debemus”.

Schmalzgrueber F., *Jus ecll.*, 1.V, tit. 39, n. 196;

Suarez F., *De censuris*, disp. XVII, sect. 1, n. 9;

Wernz F., *Ius decretalium*, VI, 205; n. 197;

Lega M., *De delictis et poenis*, 232, n. 167: „Quare alius effectus indirectus insordescientiae est, ut insordescens habeatur quoque convictus de eo crimine cuius causa fuit excommunicatus”.

Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 255, n. 170.

¹⁶ Por. Suarez F., *De censuris*, disp. XVII, sect. 1, n. 7;

Wernz F., *Jus decretalium*, VI, 205, n. 197.

¹⁷ Por. D’Annibale J., *Summula*, I, n. 361;

Lega M., *De delictis et poenis*, 233, 234, n. 167.

¹⁸ Por. c. 8, X, I, 14: „...in eos fecit per... episcopum sententiam suspensionis promulgari, in qua, sicut dicitur, triennio permanentes, quidam ex ipsis suspensi aliud beneficium ecclesiasticum sunt adepti. Et quia, utrum beneficia sic recepta possint rationabiliter retinere, nos consulere uoluisti, significationem tibi praesentium respondemus, quod non licet eis nec illa, quae habuerunt beneficia, vel quae postmodum sunt adepti aliquatenus retinere... Deinde .. archiepiscopo dedimus in mandatis, ut eos pro tanta pertinacia et contemptu apostolico beneficiis, quae habent, non differat spoliare, ea tamdiu in suis manibus detenturus, donec quid super his facere debeat, litteras nostras accipiat et mandatum”.

jak np. Opieliński¹⁹ mniemali, że czasokres do pozbawienia beneficjum winien być dłuższy, niż rok. Opieliński w tej sprawie pisze: „Kto w ekskomunice uporczywie trwa przez jeden rok, tego sędzia duchowny z beneficjum kościelnego wyzuć może, ale nie potrzebuje, bo takiego obowiązku nigdzie prawo nie nakłada; kto zaś przez trzy lata w ekskomunice pozostaje, tego powinien sędzia duchowny wszystkich pozbawić beneficjów, bo niegodny jest pobierać dochody Kościoła ten, co się przeciwko niemu w ten sposób buntuje. Prawo kanoniczne nie mówi wprawdzie nigdzie wyraźnie o takich skutkach pośrednich ekskomuniki; natomiast wyraźnie rozporządza, aby każdy, co w suspensie przez trzy lata trwa, pozbawiony był swego beneficjum. Ponieważ kara suspensy jest częścią ekskomuniki i nią jest objęta, dlatego słusznie uczeni jednoznacznie utratę beneficji post sententiam iudicis także do ekskomuniki przywiązują, luboć ona zwykle się nie nakłada, fieri non solet, mówi D'Annibale”. Lecz i ta opinia, zdaniem Legi, jest niesłuszna. W cytowanym przepisie jest mowa o pozbawieniu beneficjum za tak wielki upór i pogardę Stolicy Apostolskiej — „pro tanta pertinacia et contemptu Apostolico”. Dotyczy to więc uporu złośliwego w najwyższym stopniu. Nie można więc z tak szczególnego przepisu wyprowadzać normy ogólnej.²⁰ Pogląd Legi, zdaniem moim, uznać należy za słuszny.²¹

4. Innym jeszcze skutkiem, jaki powoduje ekskomunika, była *nieprawidłowość* (irregularitas). Nieprawidłowość stanowi przeszkodę do wstąpienia do stanu duchownego, przyjęcia jakiegokolwiek ordo oraz wykonywania przyjętych święceń.

¹⁹ Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 255, n. 170.

²⁰ Por. Legi M., *De delictis et poenis*, 233, n. 167.

²¹ Dawne prawo kanoniczne poza uporem rocznym przewidywało upór krótszy, to jest 4 miesięczny, pozostawania w ekskomunice, za przestępstwa ściśle określone w 66 Regule Canc. Apost. We wszystkich wypadkach odmawiano przywileju „absolutionis ad effectum”, jak to zwykło się czynić w pismach apostolskich. Por. Wernz F., *Jus decretalium* VI, 205, dop. 337;

Legi M., *De delictis et poenis*, 233, dop. 1.

Przeszkodę tę ściągał na siebie ekskomunikowany „vitandus” i „toleratus” za pogwałcenie cenzury, przez publiczne i uroczyste, to znaczy w świętych szatach, wykonywanie czynności wyższych święceń duchownych (ordo sacer). Czynność ta powinna być taką, do której ważności konieczne jest posiadanie święceń wyższych, np. konsekracja, lub gdy nie chodzi o ważność zastrzeżoną tym, co posiadają święcenia wyższe. Karę tę zaciągał sprawca tyle razy, ile razy wykonywał czynność należącą do „ordo maior”, a zabronioną mu pod grzechem ciężkim. „Irregularitas” nie zachodzi za wykonywanie czynności „ordinis”, ilekroć ekskomunika niesłusznie jest ferowana, albo ilekroć wyklęty bez popełnienia grzechu wykonywać je może, a zatem: 1. jeżeli „toleratus” albo „vitandus” spełnia czynności ordinis w naglącej potrzebie własnej lub cudzej; np. gdy udziela Sakramentu św. umierającemu, albo gdy ich ominąć nie może bez narażenia się na niebezpieczeństwo śmierci, okaleczenia, niesławy, lub utraty majątku, byleby groźby nie z wyraźną intencją wzgardzenia cenzury były czynione; 2. jeżeli „toleratus” (nie vitandus) przez wiernych jest proszony”.²²

B. Kodeks prawa kanonicznego

Kodeks prawa kanonicznego mówi o następstwach ekskomuniki w kanonie 985, 7-o i 2340 §1. Są nimi: nieprawidłowość (irregularitas) oraz podejrzenie o herezję (suspicio de haeresi).

Kanon 985. „*Sunt irregulares ex delicto: 7-o Qui actum ordinis, clericis in ordine sacro constitutis reservatum, ponunt, vel eo ordine carentes, vel ab eius exercitio poena canonica sive personali, medicinali aut vindicativa, sive locali prohibiti*”.

²² Por. Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 253, n. 170; Lega M., *De delictis et poenis*, 230, n. 167; Suarez F., *De censuris*, disp. XVII, sect. 1, n. 5, 6.

Kan. 2340 §1. „*Si quis, obdurato animo, per annum insorderit in censura excommunicationis, est de haeresi suspectus*”.

1. W myśl kanonu 2340 §1, kto upornie przez rok cały pozostaje w ekskomunice, nie troszcząc się o uwolnienie od niej, jest podejrzany o herezję. O skutkach, jakie są następstwem podejrzenia o herezję, mówi prawodawca w kanonie 2315. „*Suspectus de haeresi, qui monitus causam suspicionis non removeat, actibus legitimis prohibeatur, et clericus praeterea, repetita inutiliter monitione, suspendatur a divinis; quod si intra sex menses a contracta poena completos suspectus de haeresi sese non emendaverit, habeatur tamquam haereticus, haereticorum poenis obnoxius*”. Jeżeli podejrzany o herezję, mimo upomnienia, nie usunie przyczyny podejrzenia, należy mu zabronić wykonywania kościelnych aktów prawnych; jeżeli podejrzanym jest duchowny, należy go zasuspendować a divinis; jeżeli podejrzany o herezję nie poprawi się w ciągu sześciu miesięcy, licząc od dnia, w którym uległ karze, należy uważać go za heretyka, podległego karom przewidzianym przez Kodeks prawa kanonicznego na heretyków. O karach owych jest mowa w kanonie 2314.

Zgodnie z kanonem 2315, ekskomunikowany, którego władza pozbawiła wykonywania kościelnych aktów prawnych oraz zasuspendowany, gdy jest duchownym, po dwukrotnych i bezskutecznych upomnieniach, dokonanych po rocznym i uporczywym trwaniu w ekskomunice, winien być upomniany po raz trzeci. Po upływie sześciu miesięcy od ostatniego upomnienia podejrzenia o herezję ekskomunikowanego jest silniejsze i równające się z uznaniem go za heretyka. Jeżeli ktoś był ekskomunikowany z powodu herezji, po dokonaniu upomnień, o których była mowa wyżej, zgodnie z kanonem 2314 §1, 2-o winien być jeszcze raz upomniany i jeśli pomimo ponownego upomnienia nie nawrócił się, wówczas powinien być ukarany pozbawieniem beneficjów, godności, pensji, urzędów lub innych obowiązków, jakie ma w Kościele, a także należy

ogłosić go infamisem; jeżeli jest duchownym, to po powtór-
nym bezskutecznym upomnieniu ma być deponowany.²³

Podkreślić tu należy, że ekskomunikowany nietolerowany (vitandus), zgodnie z kanonem 2266, pozbawiony jest już godności, urzędów, beneficjów, pensji i innych obowiązków jakie posiadał w Kościele.

2. W myśl kanonu 985, 7-o duchowni ekskomunikowani zaciągają *nieprawidłowość*, ilekroć w sposób zawiniony wykonywują czynności zastrzeżone duchownym posiadającym święcenia wyższe, a zabronione im na skutek wymierzenia lub zaciągnięcia ekskomuniki.²⁴

Papieże w średnich wiekach częstokroć z ekskomuniką wymierzaną na cesarzy, królów, książąt, łączyli utratę władzy i królewskiego berła oraz zwolnienie poddanych od przysięgi wierności. Powstaje pytanie, czy tego rodzaju sankcje karne były następstwem ekskomuniki, czy stanowiły one odrębne kary, nakładane na tych, którzy nie chcieli podporządkować się karze ekskomuniki, a w szczególności nie czynili żadnych starań o uwolnienie się z niej? W odpowiedzi na to pytanie, zdania kanonistów były podzielone. Niektórzy sądzili, że wyżej wymienione sankcje karne były następstwem ekskomuniki, a więc zaliczali je do skutków ekskomuniki przynajmniej pośrednich. W uzasadnieniu powoływano się na papieża Grzegorza VII, który poddanych cesarza Henryka IV

²³ Kan. 2314 §1. Omnes a christiana fide apóstatae et omnes et singuli haeretici aut schismatici:

1-o Incurrunt ipso facto excommunicationem;

2-o Nisi moniti resipuerint, priventur beneficio, dignitate, pensione, officio aliove munere, si quod in Ecclesia hebeant, infames declarentur, et clerici, iterata monitione, deponantur;

²⁴ Por. Roberti F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 411, 412, n. 344;

Wernz-Vidal, *Jus canonicum*, VII, 318, 319, n. 290;

Pelle P., *Le droit pénal de l'Église*, 128, n. 83;

De Meester A., *Juris canonici ... Compendium*, III, 202, n. 1767;

Jombart E., *Excommunication*, w *Dictionnaire de droit canonique*, V, Fasc. XXVII, col. 628;

zwołnił z obowiązku wierności, w stosunku do tegoż cesarza,¹ jak też i papieża Urbana II. Papież zabrania zaprzysiężonym żołnierzom odbywania służby u hrabiego Hugona, jak długo tenże będzie pozostawał w wymierzonej mu ekskomunice. W uzasadnieniu przytacza papież rację, że raczej należy służyć Bogu niż ludziom; z tej racji nie obowiązuje przysięga wierności złożona na ręce księcia, z której zwalnia ich papież. Do takiego kroku zmusza papieża postępowanie księcia, który sprzeciwiając się Bogu i świętym, łamie Jego przykazania. Pozbawić papieża wymienionego uprawnienia nie może żadna władza ludzka.² Nie mają natomiast zastosowania tutaj przepisy łagodzące dawną surowość prawa w kwestii utrzymywania stosunków przez wiernych z ekskomunikowanymi,³ a wydane przez wyżej wymienionych papieży, ponieważ przestępstwa popełnione przez zwierzchników są o wiele cięższe od przestępstw, których się dopuszczają ich poddani.⁴

Suarez i wielu innych kanonistów przeciwstawiało się wyżej wymienionemu pogładowi. Zdaniem ich następstwa te nie można zaliczyć do skutków ekskomuniki, lecz stanowią one tylko obostrzenie kary i dlatego wyraźnie i z osobna do ekskomuniki dodawane być musiały. Stanowią więc one odrębne środki prawne.⁵

¹ Por. c. 4, C. XV, q. 6: „Nos sanctorum predecessorum nostrorum statuta tenentes, eos, qui excommunicatis fidelitate aut sacramento constricti sunt, apostolica auctoritate a sacramento absolvimus, et ne sibi fidelitatem obseruent modis omnibus prohibemus, quousque ipsi ad satisfactionem ueniant”.

² Por. c. 5, C. XV, q. 6: „Iuratos milites Hugoni Comiti, ne ipsi, quam diu excommunicatus est, seruiant, prohibeto. Qui si sacramenta praetenderint, moneantur, oportere Deo magis seruire quam hominibus. Fidelitatem enim, quam Christiano principi iurarunt, Deo eiusque sanctis aduersanti, et eorum praecepta calcanti, nulla cohibentur auctoritate persolvere.”

³ Por. c. 103, C. XI, q. 3; c. 110, C. XI, q. 3.

⁴ Por. Suarez F., *De censuris*, disp. XV, sect. 6, n. 1—2.

⁵ Por. Suarez F., *De censuris*, disp. XV, sect. 6, n. 3: „Ut excommunicatus princeps dominio et omni jure in subditos provetur, necesse est, ut speciali poena et sententia declaretur aut imponatur”.

Suarez zaznacza, że jak ekskomunika sama przez się nie dotyka mienia prywatnego człowieka, tak też nie pozbawia króla kraju ani władzy nad poddanyymi. Stąd, ażeby cesarz, król lub książę mógł być pozbawiony władzy i swego królestwa, koniecznym jest, ażeby prawo przewidywało taką karę i ta kara została wymierzona odrębnym aktem sądowniczym, jeśli to jest kara „ferendae sententiae”, lub wydany wyrok deklaracyjny, gdy jest karą „latae sententiae”. Zarzut, że heretycy ekskomunikowani pozbawiani są władzy, jaką sprawują nad podwładnymi, nie obala niniejszego rozumowania, ponieważ pozbawienie to nie jest skutkiem ekskomuniki, ale odrębną karą, którą przewiduje prawodawca obok ekskomuniki. Podobnie rzecz się ma i z zarządzeniem wydanym przez papieża Urbana II. Papież nie pozbawia władzy księcia, ale tylko zwalnia z przysięgi jego podwładnych i to nie na zawsze, ale na czas ściśle określony — dopóki książę będzie pozostawał w ekskomunice. Pomiedzy pozbawieniem władzy a czasowym zwolnieniem z przysięgi wierności, zachodzi istotna różnica. Z tej racji, nie można tych dwóch pojęć łączyć ze sobą,⁶ jak to czynią zwolennicy poglądu przeciwnego.

Pogląd wypowiedziany przez Suareza i innych kanonistów⁷ uznać należy za słuszny. Przemawiają za nim wyżej przytoczone postanowienia prawne, wydane przez papieża Grzegorza VII na synodzie Rzymskim, na którym sam papież przewodniczył oraz Urbana II. Są to nowe sankcje prawne zastosowane do opornych ekskomunikowanych, w celu zmuszenia ich do podporządkowania się zarządzeniom kościelnym. Jeszcze wyraźniej uwidacznia się to na tle przepisu prawnego, wydanego przez papieża Honoriusza III (1216—1227). Papież, odpowiadając na przedłożoną mu do rozstrzygnięcia kwestię zaznacza, że aczkolwiek pewien hrabia słusznie został ekskomunikowany przez delegatów apostolskich, ponieważ dopuszczał się ciężkich przestępstw i pozostając ponad dwa lata

⁶ Por. Suarez F., *De censuris*, disp. XV, sect. 6, n. 4, 5.

⁷ Por. Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 257, 258.

w ekskomunice nie czynił żadnych starań, ażeby pojednać się z Kościołem, przez co wyrządził wielką zniewagę papieżowi i spowodował tym zgorzenie, co stanowi dość znaczny dowód poszlakowy o jego heretyckim usposobieniu, to jednak poleca jego biskupowi, ażeby go powtórnie upomniał i wyznaczył mu dwutygodniowy okres do poprawy i pojednania się z Kościołem. W razie dalszego uporu i nieposłuszeństwa zaleca tenże papież zastosować dodatkowe kary: interdymu lokalnego, obejmującego cały teren podległy władzy ekskomunikowanego księcia oraz miejsca, w których on będzie przebywał i zwolnienie wiernych z przysięgi wierności, na czas dalszego uporczywego pozostawania tegoż w ekskomunice. Zaznacza przy tym papież, że ekskomunika ma moc wiążącą w dalszym ciągu, a wymienione kary są pomyślane jako obostrzenie sankcji karnej, jako kary dodatkowe do ekskomuniki⁸. Stąd wniosek prosty, iż nie są one skutkami ekskomuniki.⁹

⁸ Por. c. 13, X, V, 37: „Gravem dilectorum filiorum capituli Lund. recepimus quaestionem, quod quum nobilis vir comes Registrensis pro multis iniuriis, quas irrogaret eisdem, per iudices a sede apostolica delegatos excommunicationis vinculo fuerit innodatus, idem, iam per duos annos et amplius in excommunicatione persistens, iuri parere pertinaciter renuit, claves ecclesiae in suae salutis dispendium et plurimorum scandalum contemnendo. Licet igitur huiusmodi pertinacia non careat scrupulo haereticae pravitatis: volentes tamen nobilitati parcere comitis supra dicti, si forsitan ad cor revertens a suo respiscat errore, discretioni vestrae mandamus, quatenus, si comes praedictus a vobis diligenter commonitus, infra quindecim dies post commotionem vestram non paruerit plene iuri, vos excommunicationis sententiam latam in eum, sicut rationabiliter est prolata, facientes usque ad condignam satisfactionem inviolabiliter observari, et totam terram ipsius ac loca, in quibus idem comes fuerit commoratus, supponentes ecclesiastico interdicto, ecclesias, in quibus aliquod ius habere dignoscitur, ab eius debito sublato cuiuslibet contradictionis et appellationis obstaculo absolventes, fideles ipsius, quamdiu in excommunicatione perstiterit, ad eius fidelitatis iuramento denucietis penitus absolutos.”

⁹ Por. Suarez F., *De censuris*, disp. XV, sect. 6, n. 10.

§ 7. Zwolnienie z ekskomuniki

Uwolnienie z ekskomuniki może nastąpić jedynie przez absolicję, a to z tej racji, że ekskomunika jest cenzurą, a zniesienie powyższych kar, zgodnie z kanonem 2248 §1, może być dokonane wyłącznie po przez akt przełożonego zwany absolicją. Kanon 2248 §1. „*Quaelibet censura, semel contracta, tollitur tantum legitima absolutione*”. Na konieczność absolicji w tym wypadku wskazuje także i kanon 2236 §1. „*Remissio poenae sive per absolutionem, si agatur de censuris, sive per dispensationem, si de poenis vindicativis, concedi tantum potest ab eo qui poenam tulit, vel ab eius competente Superiore aut succesore, vel ab eo cui haec potestas commissa est*”. Kodeks prawa kanonicznego pod tym względem jest zgodny z dawnym prawem.¹

W związku z powyższym mają tu zastosowanie przepisy zawarte w kanonach 2248—2254, regulujące zwalnianie z cenzur w zwykłych i nagłych wypadkach oraz w niebezpieczeństwie śmierci. Przepisy te omówiłem w artykule pt. „Zwalnianie z cenzur w świetle przepisów prawa kanonicznego”, ogłoszonym w „Polonia Sacra” 1957, Nr 1. Artykuł ten jest uzupełnieniem niniejszej pracy dlatego P. T. Czytelnika odsyłam do niego.²

Dodać tu należy, że absolicja z ekskomuniki może być udzielona przez kompetentnego przełożonego, zgodnie z kanonem 2236 §1, w zwykłej formie, jak też i uroczystej, to

¹ Por. c. 6, X, I, 31; c. 15, 28, 30, 38, 41, 58, X, V, 39; c. 4, V, 10 i Clem.: „*Si Summus Pontifex scienter etiam excommunicato participet literis, verbo vel osculo seu alio quovis modo: ipsum per hoc absolvere nulla ratione censetur, nisi se velle forsitan exprimat, illum ex hoc pro absoluto haberi.*”

Clemens XIII, const. „*Inexhaustum*”, 3 sept. 1762, §5, Gasparri P., C.J.C. Fontes, II, 600, n. 457;

S.C.S. Off., decr. 18 mart. 1666, prop. 44, damn., Gasparri P., C.J.C. Fontes, IV, 19, n. 735: „*Quoad forum conscientiae, reo correcto, eiusque contumacia cessante, cessant censurae*”.

² Por. Myrcha M., *Zwalnianie z cenzur w świetle przepisów prawa kanonicznego*, „Polonia Sacra” 1957, Nr 1, 87—210.

jest przy zachowaniu specjalnych przepisów zawartych w Pontyfikale Rzymskim.³ W tym ostatnim wypadku, biskup, ubrany w szaty pontyfikalne, przyjmuje penitenta przed głównym wejściem do kościoła i po nałożeniu odpowiednich warunków odmawia szereg modlitw, podczas których uderza z lekka ekskomunikowanego i po odmówieniu nowych modłów, chwyciwszy pod rękę penitenta, wprowadza go do kościoła. W wypadku, gdy ekskomunika była wymierzona w formie anathemy, biskup odmawia dłuższe modlitwy w asyście dwunastu kapłanów.⁴

³ Por. *Pontificale Roman.*, tit. Ordo suspensionis, reconciliationis, depositionis, dispensationis, degradationis, et restitutionis sacrorum ordinum.

Roberti F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 412, n. 345;

Wernz-Vidal, *Jus canonicum*, VII, 319, n. 291;

Wernz F., *Jus decretalium*, VI, 206, n. 198;

Suarez F., *De censuris*, disp. XIX;

Kober F. D. *Kirchenbann*, 447 sq.;

Hinschius P., *Das Kirchenrecht...*, V, 144 sq., 360 sq.;

Lega M., *De delictis et poenis*, 188—212, n. 138—152;

Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 107—166;

Coronata M. C., *Institutiones iuris canonici*, IV, 180, n. 1753—1764;

Co się tyczy kwestii zwalniania z cenzur zastrzeżonych Stolicy Apostolskiej lub ordynariuszowi, por.:

Hinschius P., *Das Kirchenrecht...*, V, 360 sq.;

Kober F., *D. Kirchenbann*, 473 sq.;

Bucceroni J., *Commentarius de casibus reservatis*;

Thomassinus L., *Vetus et nova ecclesiae disciplina*, Paris 1668, P. I, lib. 2, cap. 13, 14;

Haussmann M., *Geschichte der päpstlichen Reservatsfalle*, Regensburg 1868.

⁴ Por. kan. 2257 §2. „Dicitur quoque anathema, praesertim si cum sollemnitatibus infligatur quae in Pontificali Romano describuntur”. c. 106, C. XI, q. 3: „Debent duodecim sacerdotes episcopum circumstare, et lucernas ardentes in manibus tenere, quas in conclusione anathematis uel excommunicationis proicere debent in terram et conculeare pedibus; deinde epistola per parrochias mittatur, continens excommunicatorum nomina et causam excommunicationis”.

C. 1. V, 8 in Clem.;

§ 8. Obowiązujące ekskomuniki z prawa powszechnego

Ekskomuniki obowiązujące z prawa powszechnego są różnego rodzaju. Jedne są *zastrzeżone papieżowi*, inne *ordynariuszowi*, a jeszcze inne nikomu *niezastrzeżone*. Z zastrzeżonych papieżowi jedne są zastrzeżone „*specialissimo*”, inne „*speciali*”, a jeszcze inne „*simpliciter modo*”.

I. Ekskomuniki zastrzeżone papieżowi

A. Ekskomuniki *specialissimo modo* zastrzeżone są papieżowi za następujące przestępstwa:

1. *Zniewaga Eucharystii*. Kto postaci konsekrowane, chleba czy wina, rozsypuje, względnie wylewa w miejscu, gdzie są narażone na zniewagę, albo je w złym celu, np. dla czarów lub zniewag zabiera, przechowuje (zatrzymuje) podlega tym samym ekskomunice „*latae sententiae*” zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „*specialissimo modo*” (k. 2320).

2. *Czynne znieważenie papieża*. Kto czynnie znieważa papieża, podlega tym samym ekskomunice „*latae sententiae*” zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „*specialissimo modo*” i jest nietolerowany (k. 2343 §7, 1-o).

3. *Rozgrzeszenie współnika z grzechu przeciw czystości*. Kapłan, który rozgrzesza lub udaje, że rozgrzesza współnika w grzechu przeciw czystości, podlega tym samym ekskomunice zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „*specialissimo modo*” (k. 2367 §1). Podlega tej karze nawet wówczas, gdy rozgrzeszenia udziela współnikowi będącemu w niebezpieczeństwie śmierci, jeżeli spowiedzi umierającego, bez niebezpieczeństwa niesławy lub zgorzenia, może wysłuchać inny kapłan, nawet nie mający władzy spowiadania, chyba, że umierający nie chce się u niego spowiadać (k. 2367 §1).

Tej samej ekskomunice podlega kapłan rozgrzeszający lub udający, że rozgrzesza współnika, który grzechu wspólnego jeszcze nieodpuszczonego nie wyznaje, ale dlatego się z niego nie spowiada, że został do tego przez spowiednika, współnika grzechu, wprost czy ubocznie, namówiony (k. 2367 §2).

4. *Naruszenie tajemnicy spowiedzi.* Spowiednik, który się ośmiela naruszyć wprost (directe) tajemnicę spowiedzi, podlega tym samym ekskomunice zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „specialissimo modo” (k. 2369 §1).

B. Ekskomuniki speciali modo zastrzeżone są papieżowi za następujące przestępstwa.

1. *Odstępstwo od wiary, herezja, schizma.* Wszyscy odstępcy od wiary chrześcijańskiej, jako też razem wzięci i poszczególni heretycy i schizmatycy podlegają „ipso facto” ekskomunice zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „speciali modo” (k. 2314 §1).

2. *Wydawanie, bronienie, czytanie, przechowywanie ksiąg heretyckich.* Kto wydaje książki napisane przez apostatów, heretyków lub schizmatyków broniące apostazji, herezji lub schizmy, podlega tym samym, z chwilą oddania książki do użytku publicznego, ekskomunice, zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „speciali modo”.

Kto broni lub świadomie bez należytego pozwolenia czyta, przechowuje książki, wyżej wymienione, oraz inne, które pismem papieskim imiennie zostały potępione, podlega tym samym tej samej, co wyżej, karze (k. 2318 §1).

3. *Uzurpacja święceń kapłańskich.* Kto nie mając święceń kapłańskich udaje odprawianie Mszy św., tj. spełnia zwykle czynności Mszy św., tak iż obecnych w błąd wprowadza lub słucho spowiedzi sakramentalnej, podlega tym samym ekskomunice zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „speciali modo” (k. 2322 §1).

4. *Apelacja od papieża do soboru.* Wszyscy razem i każdy z osobna bez względu na stan, stopień i stanowisko (conditio) nawet królewskie, biskupie, czy kardynalskie, którzy od ustaw, dekretów lub rozporządzeń (mandata) rządzącego papieża (nie kongregacji) apelują do odbywającego się lub przyszłego soboru powszechnego są podejrzani o herezję i podlegają tym samym ekskomunice zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „speciali modo” (k. 2332).

5. *Odwoływanie się do władzy świeckiej, celem spowodowania zakazu pism lub jakichkolwiek innych aktów (ustaw,*

dekretów, reskryptów, wyroków), wydawanych przez Stolicę Apostolską i jej delegatów (k. 2333).

Ci, którzy odwołują się do władzy świeckiej (*recurrentes*), ażeby spowodować zakaz pism lub jakichkolwiek innych aktów (ustaw, dekretów, reskryptów, wyroków), wydawanych przez Stolicę Apostolską lub jej delegatów; ci, którzy bezpośrednio lub pośrednio, mocą swej władzy, zabraniają (*prohibentes*) ogłaszania lub wykonywania tych pism lub aktów; ci, którzy z okazji tych pism wyrządzają krzywdę (*laudentes*) na ciele czy majątku lub takową grożą osobom, np. posłańcom czy wykonawcom, podlegają tym samym ekskomunice *latae sententiae*, zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „*speciali modo*” (k. 2333).

6. *Naruszenie wolności Kościoła.* Ci, którzy wydają ustawy, rozporządzenia lub dekryty przeciwko wolności lub prawom Kościoła oraz ci, którzy bezpośrednio lub pośrednio przeszkadzają wykonywaniu jurysdykcji kościelnej zakresu zewnętrznego lub wewnętrznego, uciekają się w tym celu do jakiegokolwiek władzy świeckiej, podlegają tym samym karze ekskomuniki „*latae sententiae*” zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „*speciali modo*” (k. 2334, 1-o, 2-o).

7. *Przestępstwo naruszenia przywileju sądu kościelnego.* Kto wbrew przepisowi kan. 120 ośmiela się pozwać przed sąd świecki bądź kardynała lub legata Stolicy Apostolskiej, bądź wyższego urzędnika Kurii rzymskiej z powodu spraw do jego zajęć należących, bądź własnego ordynariusza, podlega tym samym ekskomunice zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „*speciali modo*”.

8. *Przestępstwo naruszenia przywileju kanonu, czyli czynna zniewaga wyrządzona kardynałom legatom papieskim, arcybiskupom i biskupom nawet tytularnym.* (k. 2343): Kto czynnie znieważa kardynała lub legata papieskiego, patriarchę, arcybiskupa lub biskupa nawet tytularnego, podlega tym samym ekskomunice „*latae sententiae*” zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „*speciali modo*” (kan. 2343 §2—3).

9. *Przestępstwo uzurpacji dóbr i praw Kościoła rzymskiego.* Kto przywłaszcza sobie (*usurpantes*) lub zatrzymuje (*detinen-*

tes), osobiście lub przez innych, dobra lub prawa należące do Kościoła rzymskiego, podlega ekskomunice „*latae sententiae*” zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „*speciali modo*” (k. 2345).

10. *Przestępstwo fałszowania pism, dekretów i reskryptów Stolicy Apostolskiej.* Wszyscy, którzy pisma, dekrety lub reskrypty Stolicy Apostolskiej podrabiają (*fabricatores*) lub przerabiają (*falsarii*), oraz ci, którzy podrobionych lub przerobionych pism, dekretów, reskryptów świadomie jako autentycznych używają, podlegają tym samym ekskomunice zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „*speciali modo*” (k. 2360 §1).

11. *Przestępstwo fałszywej denuncjacji spowiednika o solicytację.* Kto osobiście lub za pośrednictwem innych składa fałszywe doniesienie do przełożonych na spowiednika o solicytację, podlega tym samym ekskomunice zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „*speciali modo*” (k. 2363).

C. *Ekskomuniki zastrzeżone w zwykły sposób Stolicy Apostolskiej* (*excommunicationes simpliciter reservatae Romano Pontifici*).

1. *Zarobkowanie odpustami* — „*quaestum facere ex indulgentiis*”. Kto ciągnie zyski z odpustów, podlega tym samym ekskomunice zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „*simpliciter*” (k. 2327).

2. *Przynależność do związków potępionych.* Wpisujący się do sekty masońskiej lub do innych tego rodzaju stowarzyszeń, które przeciw Kościołowi lub prawowitym władzom świeckim spiskują (*machinantur*), podlegają ekskomunice „*latae sententiae*” zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „*simpliciter*” (k. 2335).

3. *Rozgrzeszenie z cenzur zastrzeżonych.* Ci, którzy bez należytej władzy ośmielają się dać rozgrzeszenie z ekskomuniki „*latae sententiae*” zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „*speciali vel specialissimo modo*”, podlegają tym samym ekskomunice „*latae sententiae*” zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „*simpliciter*” (k. 2338 §1).

4. *Udzielenie pomocy wyklętemu nietolerowanemu.* Ci, którzy ekskomunikowanemu nietolerowanemu w jakikolwiek

sposób pomagają lub popierają go w przestępstwie, z powodu którego został ekskomunikowany, podlegają tym samym ekskomunice zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „simpliciter” (k. 2338 §2).

Tej samej karze podlegają duchowni (nawet biskupi), którzy świadomie i samorzutnie (sponte) uczestniczą z nietolerowanymi w obrzędach religijnych (in divinis) lub dopuszczają go do nich (in divinis officiis, kan. 2338 §2).

5. *Naruszenie przywileju sądu kościelnego.* Kto ośmiela się przed sąd świecki pozwać innego biskupa, nie będącego ordynariuszem własnym lub tylko tytularnego, albo opata lub prałata udzielnego lub najwyższego przełożonego zakonu na prawie papieskim, podlega tym samym ekskomunice zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „simpliciter” (k. 2341).

6. *Naruszenie klauzury papieskiej.* Wszyscy, bez względu na pochodzenie, stanowisko lub płeć, którzy wchodzą do klauzury mniszek (monialium) bez należytego pozwolenia, jako też ci, którzy bezprawnie wprowadzają lub wpuszczają tam osoby nieuprawnione, podlegają tym samym ekskomunice zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „simpliciter” (k. 2342, 1-o).

Kobiety, które wchodzą do klauzury zakonów męskich o ślubach uroczystych (regularium), jako też przełożeni i wszyscy inni, którzy bezprawnie tam wprowadzają lub wpuszczają jakiegokolwiek wieku kobietę, nawet poniżej 7 lat, podlegają tej samej karze.

Mniszki, które wychodzą z klauzury wbrew przepisowi kan. 601, podlegają również tej samej karze ekskomuniki (k. 2342).

7. *Przywłaszczenie majątku kościelnego.* Kto majątek kościelny jakiegokolwiek rodzaju, ruchomy czy nieruchomy, zmysłowy czy niezmysłowy, osobiście, czy przez innych, świadomie na swój własny obraca użytek i uzurpuje albo przeszkadza, by owoców czy dochodów z niego nie pobierali ci, do których one należą, podlega tym samym ekskomunice tak długo, aż dobra te w całości zwróci, przeszkody usunie, a potem uzyska od Stolicy Apostolskiej absolicję (k. 2346).

8. *Pojedynek*. Wszyscy, jakiegokolwiek byliby godności, którzy się pojedynkują, na pojedynek wyzywają, albo go przyjmują, jako też ci, którzy przy pojedynku pomagają, pojedynkowi sprzyjają, umyślnie mu się przypatrują, nań pozwalają, albo też, w miarę możliwości, go nie zabraniają, podlegają tym samym ekskomunice zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej, „simpliciter” (k. 2351).

9. *Zawarcie małżeństwa mimo przeszkody wyższych święceń lub ślubu czystości zakonnej*. Duchowni z wyższymi święceniami, zakonnicy i zakonnice po uruczystym ślubie czystości, oraz ci wszyscy, którzy z powyższymi osobami ośmielają się zawrzeć małżeństwo, choćby tylko cywilne, podlegają tym samym ekskomunice zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „simpliciter” (2388 §1).

10. *Przestępstwo simonii przy nadawaniu urzędów, beneficjów i godności kościelnych*. Ci, którzy dopuszczają się symonii, przy jakichkolwiek urzędach, beneficjach lub godnościach kościelnych, podlegają tym samym ekskomunice zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „simpliciter” (2392, 1-0).

11. *Usuwanie, niszczenie lub fałszowanie dokumentów kurii biskupiej*. Wikariusz kapitułny i wszyscy inni, tak członkowie kapituły, jak i obcy, którzy jakikolwiek dokument, należący do kurii biskupiej, osobiście lub przez innych usuwają (wykradają), niszczą, ukrywają lub istotnie przerabiają, podlegają tym samym ekskomunice zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej „simpliciter” (2405).

II. Ekskomuniki zastrzeżone ordynariuszowi

1. *Zawarcie małżeństwa mieszanego przed duchownym akatolickim i wychowanie dzieci w religii akatolickiej*. Katolicy, którzy zawierają małżeństwa przed ministrem akatolickim, wbrew przepisowi kan. 1063 §1, którzy zawierają małżeństwo z wyraźną lub milczącą umową, że wszystkie lub niektóre dzieci będą wychowywane poza Kościołem, którzy świadomie ośmielają się dzieci swoje oddać do chrztu duchownemu akatolickiemu, rodzice lub zastępcy rodziców, którzy świadomie

oddają swe dzieci na wychowanie lub wykształcenie w religii akatolickiej, podlegają ekskomunice „*laetae sententiae*” zastrzeżonej ordynariuszowi (k. 2319 §1).

2. *Handel fałszywymi relikwiami*. Kto wyrabia fałszywe relikwie, czyli kto przedmioty, o których wie, że prawdziwymi relikwiami nie są, tak sporządza, iż uchodzić mogą za prawdziwe relikwie, albo kto je sprzedaje, rozdaje lub ku czci publicznej wystawia, podlega tym samym ekskomunice zastrzeżonej ordynariuszowi (k. 2326).

3. *Czynna zniewaga duchownych, czyli naruszenie przywileju kanonu*. Kto czynnie znieważa duchownych nie posiadających godności kardynała czy biskupa lub zakonników, nawet nowicjuszków, obojga płci, oraz członków stowarzyszeń prowadzących życie wspólne bez ślubów publicznych, podlega tym samym ekskomunice zastrzeżonej własnemu ordynariuszowi (k. 2343 §4).

4. *Spędzanie płodu (abortus)*. Wszyscy, nie wyłączając matki, którzy spędzają płód, podlegają tym samym z chwilą, w której skutek nastąpił, ekskomunice „*laetae sententiae*” zastrzeżonej ordynariuszowi (kan. 2350 §1).

5. *Apostazja z zakonu*. Zakonnik odstępcą od zakonu (apostata a religione) podlega ekskomunice zastrzeżonej w zakonie kleryckim wyjętym wyższemu przełożonemu, w zakonie laickim lub niewyjętym — ordynariuszowi miejsca, w którym przebywa (k. 2385).

6. *Zawarcie małżeństwa mimo ślubu czystości zakonnej*. Profesi lub profeski po zwykłych ślubach zakonnych wieczystych, w zakonie ścisłym lub zgromadzeniu oraz ci wszyscy, którzy ośmielają się zawrzeć z nimi małżeństwo, choćby tylko cywilne, podlegają tym samym ekskomunice zastrzeżonej ordynariuszowi (K. 2388 §2).

III. Ekskomuniki nikomu niezastrzeżone

1. *Wydanie Pisma św., objaśnień i komentarzy do niego bez pozwolenia*. Autor, który bez należytego pozwolenia po-

starał się o wydanie drukiem ksiąg Pisma św., objaśnień lub komentarzy do niego, mających objętość książki, podlega tym samym ekskomunie niezastrzeżonej. Tej samej karze podlega tem samem wydawca, dający nakład bez pozwolenia do druku (k. 2318 §2).

2. *Wymuszenie lub bezprawne sprawienie pogrzebu kościelnego.* Kto ośmiela się nakazać czy wymusić (mandare seu cogere) pogrzeb kościelny dla osób nieochrzczonych, odstępców od wiary, heretyków, schizmatyków oraz ekskomunikowanych lub interdyktem dotkniętych po wyroku skazującym lub stwierdzającym, podlega tym samym niezastrzeżonej ekskomunie „*latae sententiae*” (k. 2339).

3. *Bezprawna alienacja dóbr kościelnych bez pozwolenia Stolicy Apostolskiej.* Jeżeli przy alienacji kosztowności lub rzeczy, której wartość przenosi 30000 lirów, świadomie pominięto pozwolenie Stolicy Apostolskiej, to wszyscy winni, którzy te dobra alienowali lub je nabyli, albo dali swe pozwolenie na alienację, podlegają tym samym niezastrzeżonej ekskomunie (k. 2347, 3-o).

4. *Przymus do wstąpienia do stanu duchownego lub zakonu.* Wszyscy, jakąkolwiek posiadaliby godność, którzy siłą fizyczną lub groźbami, natarczywymi prośbami i t. p., pośrednio czy bezpośrednio, a skutecznie zmuszają mężczyznę do przyjęcia stanu duchownego, t. j. tonsury a nie święceń (k. 108 §1), mężczyznę lub kobietę bądź do wstąpienia do zakonu (lecz nie do stowarzyszenia bez ślubów publicznych), bądź do złożenia profesji zakonnej, uroczystej czy zwykłej, wieczystej czy czasowej, podlegają tym samym niezastrzeżonej ekskomunie (k. 2352).

5. *Zaniechanie doniesienia spowiednika winnego solicytacji.* Wierny, który wbrew przepisowi kan. 904 świadomie zaniebuje donieść w ciągu miesiąca winnego spowiednika, który go solicytował, podlega niezastrzeżonej ekskomunie „*latae sententiae*”, z której rozgrzeszenia nie może otrzymać, dopóki obowiązkowi temu nie uczyni zadość lub spełnienia go szczerze nie przyrzeknie (k. 2368 §2).

§ 9. Ekskomunika w dawnym polskim ustawodawstwie synodalnym

1. *Wymiar ekskomuniki.* Dawne synody prowincjonalne, jak i diecezjalne, domagają się, ażeby przy wymiarze ekskomuniki przestrzegano przepisy prawa powszechnego, w szczególności postanowienia papieża Innocentego III (1198—1216), wydane na soborze Lateraneńskim IV (1215), w sprawie uprzednich upomnień sprawcy oraz wymiaru tejże kary tylko za ciężkie przestępstwa.¹ Synod prowincjonalny Gnieźnieński, odbyty w 1621 roku za Wawrzyńca Gembickiego, w księdze IV, tytule „*De Sententia excommunicationis. Ex Antiquis*”, postanawia, zaznaczając, że przepis ten jest powtórzeniem dawnych uchwał synodalnych: „*Statuimus, et praesentis Concilii autoritate inuiolabiter praecipimus obseruari, quod in ferendis sententiis per Iudices Jus commune teneatur, et praesertim Capitulum, Sacro: de sententia Excommunicationis*”.²

Na synodzie Przemyślskim w 1641 roku powzięto uchwałę, w myśl której, przy wymiarze ekskomuniki ma być zawsze zachowywany przepis prawa powszechnego, wydany przez papieża Grzegorza X (1271—1276) na drugim soborze Liońskim w 1274 roku. Papież domaga się, ażeby wymiar ekskomuniki poprzedziły potrójne upomnienia, przedzielone między sobą zwłoką kilkudniową, chyba że okoliczności wymagać będą krótszego okresu czasu oraz przypomina, że karą tą

¹ Por. c. 48, X, V, 39: „*Sacro approbante concilio prohibemus, ne quis in aliquem excommunicationis sententiam, nisi competenti admonitione praemissa, et personis praesentibus idoneis, per quas, si necesse fuerit, possit probari monitio, promulgare praesumat... Caveat etiam diligenter, ne ad excommunicationem cuiusquam absque manifesta et rationabili causa procedat...*”

² Por. Wężyk J., *Constitutiones synodorum Metropolitanae Eccl. Gnesn. provincialium autoritate synodi provincialis Gembiciana per Deputatos recognitae*, Cracoviae 1630, 343.

można ścigać tylko ciężkie i publiczne przestępstwa³ wyrażnie przewidziane przez prawo.⁴

Synody: Gnieźnieński z 1720 roku oraz Łucki z 1726 roku przypominają o obowiązku zachowywania przepisów soboru Trydenckiego, wydanych na sesji 25 c. 3 de reform. Przyczyną powyższych zarządzeń były zarzuty szlachty, podnieszone na sejmikach powiatowych, wojewódzkich, a także i sejmach, a stwierdzające pochopny a nawet i lekkomyślny wymiar ekskomunik osobom świeckim,⁵ a w związku z tym podważające sądownictwo duchowne.

Synod prowincjonalny Gnieźnieński odbyty za Jana Wężyka w 1628 roku postanawia, że do ogłoszenia przestępcy jako upornego konieczne jest uprzednie wręczenie mu upomnie-

³ Por. c. 9, V, 11 in VI-o;

⁴ Por. *Zbiór Żórawskiego K.*, — w wydaniu Chodyński Z., i Likowski E., *Decretales Summorum Pontificum pro regno Poloniae et constitutiones synodorum provincialium et dioecesanum regni ejusdem ad Summam collectae*, Posnaniae 1883, tomus III, 246: Titulus XXXIX. De sententia excommunicationis, suspensiones et interdicti, cap. 1. „*Promisliensis an 1641. In ferendis sententiis excommunicationis c. Sacros. Extra De sent. excom. et c. Constitutionem eod. tit. in 6-to observetur, quo praecipitur, ne sine praevia monitione eaque trina, etiam eodem instrumento contenta, et nonnisi ex causa rationabili et in jure expressa ad fulminationem ejusdem procedatur*”.

⁵ Por. *Zbiór Żórawskiego*, lib. V, tit. 39, cap. 2: Chodyński — Likowski, *Decretales*, III, 246: „*Gnesnensis an. 1720. Ad averteudas querimonias et acclamationes in statu equestri, quas in comitiis Regni generalibus et in comitiolis palatinatum ac terrarum particularibus contra statum spiritualem ratione censurarum ecclesiasticarum facere solet, et ad solidandam justitiae administrationem, quae in dubium plerumque vocatur, statuit Synodus praesens, ut omnia officia tam ordinaria quam subordinata in jure dicendo et justitia administranda ac censuris ecclesiasticis, praecipue contra DD. saeculares publicandis, observent dispositionem S. Concilii Trid. ses. 25 c. 3 de Ref. Concordat Luceorensi an. 1726, dicens: Cum excommunicatio multa mala affert homini, statuit praesens Synodus, ut in ea praecipue contra saeculares fulminanda Sacri Concilii Trid. ses. 25 c. 3 de Reform. nec non V Constitutionum provincialium dispositio observetur. Legatur bene ac servetur huius capituli tenor, scilicet Trid. sess. 25 cap. 3 de Reformat.*”

nia. Przepis ten w praktyce widocznie nie był zachowywany, bo o przestrzeganiu tegoż przypomina synod Gnieźnieński z roku 1720 oraz Łucki z 1726 roku.⁶

W zbiorze Żórawskiego⁷ pod rubryką: „*Reformationes generales*” znajdujemy przepis sankcjonujący starodawny zwyczaj Konsystorza Krakowskiego, w myśl którego, do wymierzenia ekskomuniki nie jest konieczne powtórne wezwanie oskarżonego celem usprawiedliwienia się, dlaczego nie należy go ekskomunikować lub dla oczyszczenia się z uporu przed publikacją ekskomuniki. Zgodnie ze starodawnym sty-

⁶ Por. *Zbiór Żórawskiego*, lib. V, tit. 39, cap. 3 = Chodyński—Likowski, *Decretales*, III, 247: „Gnesnensis an. 1720. Omnia Officia observent constitutionem Synodi Wężykianae Archidioecesanae an. 1628 die 10 Maji latam, neque in contumaciam decernatur monitorium non viso robore, nisi prius certo constet iudicio de personali intimatione ad manus citati citationis seu monitorii simplicis, alias secus obtinens processum contumacialem actor, cadat ab eo, et taliter excommunicatus absolvatur. Idem iisdem verbis statuit Luceoriensis an. 1726.”

⁷ Por. *Zbiór Żórawskiego*, lib. V, tit. 39, cap. 6 = Chodyński—Likowski, *Decretales*, III, 247, 248: „*Reformationes Generales*. Antiquam consuetudinem Consistorii Cracoviensis retinere volentes, decernimus et declaramus, non esse necessarium id, quod a practicis inducitur, ut contumaces ante excommunicationem citentur ad dicendum causam, quare non debeant excommunicari, et ad videndum excommunicari et pro excommunicatis denunciari, vel ad purgandam contumaciam ante publicationem excommunicationis; sed sufficit juxta styllum Consistorii antiquum, si reus uno edicto pro tribus et peremptorie citatus non compareat in termino sibi rite praefixo et assignato. Satis enim manifesti juris est, contumacem posse sine alia citatione excommunicari, cum facile possit juxta consuetudinem dioecesanam habere remedium citando eum, ad cujus instantiam fuit excommunicatus, ad videndum se absolvi, processus reponi et de bene obtento doceri, deinde quia satis manifestum est de impedimento et constitutionibus regni, propter quas nullo modo potest in causis ecclesiasticis devenire iudex ecclesiasticus ad executionem realem et personalem faciendam juxta Concilii Trid. praescriptum sess. 25 c. 3 de Reform. Contrafacientes et praxim communem dioecesanam oppugnantes, novosque processus inducentes arbitrio Episcopi vel Officialium Nostrorum punientur. Quandoquidem etiam delegatus Apostolicus non Curiae Romanae sed consuetudinem Consistorii vel dioecesis observare tenetur, ubi in ordinatoriis iudicii proceditur”.

lem Konsystorza wystarczy wezwanie oskarżonego jednym edyktem zastępującym potrójne i peremptoryjne wezwanie. Jeżeli wezwany nie stawia się w miejscu i w czasie określonym w edykcie, wówczas uznany może być za upornego i ekskomunikowany. Wszyscy, którzy występują przeciwko powyższemu zwyczajowi i zwalczają go wprowadzając nowe procesy, mają być karani karą arbitralną według uznania biskupa lub oficjała. Do przestrzegania powyższego zwyczaju zobowiązany jest także i delegat Stolicy Apostolskiej, o ile występuje przed sądem diecezjalnym. Jako rację przytacza się, że przepisy soboru Trydenckiego sess. 25 c. 3 de ref. nie mogą być przestrzegane w Polsce z powodu ustaw państwowych. Co się tyczy formy wymiaru ekskomunikacji to synod Łucki z roku 1726 postanawia, że mają tu być zachowane przepisy prawa powszechnego zawarte w c. 106, C. XI, q. 3, jak też wydane przez papieży: Bonifacego VIII i Jana XXII. W przepisach tych jest mowa o wymiarze uroczystej ekskomunikacji czyli anathemy, o czym była mowa wyżej.⁸

Dawne synody prowincjonalne nakładały na biskupa, który wymierzył ekskomunikę, obowiązek powiadomienia biskupów sąsiednich o fakcie wymiaru ekskomunikacji oraz polecały tymże biskupom podanie do publicznej wiadomości imion i nazwisk ekskomunikowanych, ażeby wierni nie utrzymywali z nimi żadnej łączności. Synod prowincjonalny z 1621 roku, przypominając powyższy obowiązek, powołuje się na sobór Nicejski, na którym postanowiono, że ekskomunikowany przez jednego biskupa nie może być dopuszczony do współuczestnictwa z wiernymi przez innego biskupa. Wypełnienie powyższego obowiązku przez biskupów sąsiednich poparte było sankcją ekskomunikacji częściowej „*latae sententiae*”; biskup bowiem, który z niedbalstwa nie publikował ekskomunikowanych lub

⁸ Por. Zbiór Żórawskiego, lib. V, tit. 39, cap. 4 = Chodyński—Likowski, *Decretales*, III, 247, cap. IV: „*Luceoriensis an. 1726. In publicandis censuris modus SS. Canonum in c. Debet 106 11 q. 2, tum a Bonifacio VIII in Extravag. Comm. de Decim. c. unico in fine, tum a Joanne XXII eodem loco in Extravag. Unica de furt. circa medium praescriptum, observari volumus*”.

z nimi utrzymywał łączność, pozbawiony był tym samym prawa komunikowania się z kanonikami kościoła katedralnego tak długo, jak długo nie zadość uczynił powyższemu nakazowi prawnemu.⁹

2. *Skutki ekskomuniki.* Przy omawianiu skutków, jakie wywołuje ekskomunika, starodawne synody prowincjonalne rozróżniają między ekskomunikowanymi imiennie, to jest tymi, których kara ekskomuniki została podana do publicznej wiadomości oraz nieogłoszonymi publicznie ze ekskomunikowanych, chociażby przestępstwo, za które wymierzona została powyższa kara było notoryczne. Z pierwszą grupą nie wolno było utrzymywać żadnych stosunków, nawet w sprawach cywilnych. Obowiązek ten dotyczył wszystkich wiernych nie wyłączając zakonów wyjętych. Po ogłoszeniu ekskomuniki w kościołach parafialnych lub innych, jak przewidywało prawo, nikt nie mógł powołać się na nieświadomość (*ignorantia*), gdyż istniało domniemanie znajomości powyższego faktu u wszystkich wiernych. Drugą grupę ekskomunikowanych ustawodawstwo synodalne traktowało łagodniej. Byli to ekskomunikowani tolerowani, z którymi wolno było utrzymywać stosunki. W uzasadnieniu powoływano się na bullę papieża

⁹ Por. *Zbiór Żórawskiego*, lib. V, tit. 39, cap. 9 = Chodyński—Likowski, *Decretales*, III, 249, cap. 1: „*Provinciales antiquae. Si Episcopus excommunicat aliquem ex certa causa, denunciēt vicinīs Episcopis per suas patentes litteras, ut excommunicatum faciant denunciari, et tunc sine difficultate aliqua Episcopi vicini excommunicatum facient publice nunciari, et in dioecesisibus suis arctius evitari. Si vero Episcopi fuerint in hoc negligentēs vel excommunicatis communicaverint, tamdiu cathedralium ecclesiarum canonici sibi non communicent, quamdiu huic salubri statuto praesumpserint obviare. Habetur: Const. prov. lib. 4 hoc tit. Conformiter ad Can. Si quis et Can Servetur. Caus. 11, qu. 3 et cap. Ad reprimendum de Officio Ord. Judic.*”

„*Innovatum a Provinciali an. 1621 de jurisdictione spirituali cap. 3, ubi dicit: Pie et prudenter Concilium Nicaenum primum statuit, ut excommunicatus ab uno Ordinario ad communionem ab altero non recipiatur...*”

Leona X z roku 1515,¹⁰ wydaną dla prowincji polskiej a rozpoczynającą się od słów: „*Sacrosanctae...*”

3. *Zwolnienie z ekskomuniki.* W myśl postanowień dawnych synodów prowincjonalnych, ekskomunikowany mógł uzyskać zwolnienie z tej kary tylko od tego przełożonego, który mu wymierzył ekskomunikę. Z tej racji ekskomunikowany przez papieża, mógł otrzymać absolucję z ekskomuniki tylko od Stolicy Apostolskiej. Niżsi przełożeni, posiadający jurysdykcję zwyczajną lub delegowaną w Kościele, nic w tej sprawie nie mogli zdziałać. Wyjątek stanowił wypadek niebezpieczeństwa śmierci, w którym nie tylko niżsi przełożeni, lecz także każdy kapłan posiadał prawo uwolnienia ekskomunikowanego z tej kary. Warunkiem udzielenia absolucji w niebezpieczeństwie śmierci było złożenie przez ekskomunikowanego przysięgi, że podporządkuje się on poleceniom Kościoła w szcze-

¹⁰ Por. *Zbiór Żórawskiego*, lib. V, tit. 39. cap. 8 = Chodyński—Likowski, *Decretales*, III, 248, cap. VIII: „Leo X an. 1515 „*Sacrosanctae etc.*” Decernimus ac declaramus, quod excommunicati non publicati seu denunciati vitari non debeant. Expositum fuit (teste eadem Bulla in proemio) a Joanne de Lasco Archiep. Gnesn., quod, an excommunicati non tamen denunciati seu publicati vitandi sint, a nonnullis haesitaretur. Habetur: Const. prov. lib. 4 lit. de Privileg.

Synodus vero Premisliensis an. 1641. Illos, inquit, qui non fuerint denunciati et declarati, evitare non debunt juxta Bullam provincialem a Leone X specialiter concessam”.

Por. „*Bulla Apostolica Prouincialis. Leo Episcopus, Servus seruorum Dei: ad perpetuam rei memoriam...* Quodque excommunicati, non publicati seu denunciati, vitari non debeant: ...

Wężyk J., *Constitutiones synodorum metropolitanae ecclesiae gnesnen. provincialium autoritate synodi provincialis gembiciana per deputatos recognitae.* Cracoviae 1630, 322.

Bulla ta przyjęta została na pierwszym synodzie Łęczyckim (Lancicensi). Por. Wężyk J., dz. cyt. 317: „*Bulla provincialis, suscepta in Synodo Lancicensi prima. Ex eisdem. Item haec Sacra Synodus suscepit Bullam Prouincialem, per Rmum Dnum Archiepiscopum, a Sede Apostolica Concilio generali Lateranensi obtentam, in qua continentur multae bonae Constitutiones, et Indulta, huic Provinciae congruentia, quam voluit et decrevit observari in omnibus punctis et clausulis, prout in ea continentur. Cuius Bullae tenor de verbo ad verbum sequitur, et est talis: Bulla Apostolica Prouincialis...*”

gólności przełożonego, który go ekskomunikował oraz zwróci wszystkie koszty związane z wymiarem tej kary. Powyższe zarządzenie dotyczyło wypadku, gdy ekskomunikowany z powodu swego uporczywości nie chciał się podporządkować zarządzeniom przełożonego. Jeżeli natomiast wymierzono mu ekskomunikację za wyrządzoną zniewagę sądom kościelnym lub za niepodporządkowanie się wyrokom sądowym, wówczas oprócz złożenia przysięgi, o której mowa była wyżej, zobowiązywał się natychmiast poporządkować się wyrokom kościelnym i wynagrodzić sędziów lub arbitrów za wyrządzoną im zniewagę. Jeżeli zainteresowane osoby nie mogły się stawić z powodu racjonalnych przyczyn, wówczas ekskomunikowany, przed udzieleniem mu absolucji, winien deponować sumę pieniężną, której wysokość ustalał kapłan oraz arbiter powołany w tej sprawie. Depozyt ten należało złożyć w kościele lub u zaufanych mężów; stanowił on zadośćuczynienie za wyrządzone zniewagi tym osobom, którym naprawić tej szkody obecnie ekskomunikowany nie był w stanie z powodu ich nieobecności. W wypadku, gdy ekskomunikowany nie był zdolny do złożenia wyznaczonej mu kaucji, wówczas musiał dać jakiś przedmiot w zastaw, a gdy i tego nie mógł uczynić pozostawało mu tylko znaleźć poręczycieli, którzy zareczyli za niego. Jeśli dla słusznych powodów nie mógł ekskomunikowany wypełnić wyżej omówionych warunków, to kapłanowi wolno było udzielić mu absolucji z ekskomunikacji tylko w tym wypadku, gdy złożył on dodatkową przysięgę, że w ciągu miesiąca po dojściu do zdrowia stawi się osobiście przed przełożonym, który go ekskomunikował i we wszystkich sprawach, których dotyczyła powyższa kara, okaże posłuszeństwo Kościołowi i sędziom.¹¹

Co się tyczy sposobu zwalniania z ekskomunikacji w zakresie zewnętrznym (in foro externo), to w Zbiorze Żórawskiego

¹¹ Por. Chodyński — Likowski, *Decretales*, III, 249, cap. 10, 11: „Provinciales antique. Statuendum duximus, quod nullus excommunicatus a Dno Papa aut quocunque ordinariam aut delegatam jurisdictionem habente absolvere debeat, nisi forte im mortis periculo constitutum, quia tunc excommunicatus huiusmodi, etiam a quovis

znajdujemy następujące zarządzenia, w rubryce „Reformationes Generales”: nakazujemy zachowywać, co dawniej było zawsze przestrzegane, a obecnie z powodu nadużycia jest pomijane, ażeby mający być zwolniony z cenzury uprzednio złożył przysięgę na św. Ewangelię, że podporządkuje się rozkazom Kościoła. Na obowiązek złożenia przysięgi odnośnie wypełnienia poleceń Kościoła, wskazują synody: Przemyski z roku 1641 oraz Żmudzki z 1752 r.¹²

Na synodzie Chełmskim w roku 1694 postanowiono, że z ekskomuniki może uwolnić tylko Wikariusz Generalny zasacerdote, juxta formam Ecclesiae potest absolvi. Habetur: Const. prov. lib. 4 hoc. tit.

Innovatum etiam a Reformationibus Generalibus. Vide praeterea in Trident. sess. 14 cap. 7 de Poenit.

Cap. XI. Provinciales antiquae Forma autem Ecclesiae haec est: quod excommunicatus pro contumacia praestito juramento, quod Ecclesiae et illius, qui eum excommunicavit, parebit mandatis, et quod expensas taxandas restituet, potest in tali casu absolvi. Si vero pro offensa vel re judicata excommunicatus fuerit, tum praestito juramento, ut supra, ante omnia debet rei judicatae parere et judicis seu boni viri arbitrio satisfacere de offensa. Quod si ille vel illi, pro quo vel pro quibus huiusmodi sententia lata fuerit, aut cui seu quibus est satisfactio exhibenda, forsitan absque infirmi periculo inveniri aut haberi non possint, nihilominus sacerdotis et bonorum arbitro pareat, sicut potest et ipsorum arbitrio pecuniam pro satisfactione illius nomine, quem offendit, in aede sacra vel penes honestos viros deponat; quodsi parere vel satisfacere forte non possit, pignora praedicto modo pro satisfactione deponat. Quodsi facere hoc non possit, fideijussores idoneos ponat. Quodsi forte horum nihil facere possit, praecipiat sibi absolvens sub debito praestiti juramenti, quod infra mensem, postquam fuerit restitutus sanitati, praesentiam sui excommunicatoris adibit et pro causis, pro quibus excommunicatus fuerat, sive extitit, Ecclesiae et judicis reverenter parebit mandatis.

Habetur *ibidem* conformiter ad cap. A Nobis 2 et cap. Quamvis hoc tit. et cap. Alma Mater in 6 hoc tit.

Innovatum a Reformationibus Generalibus, a Kijoviensi an. 1762 et Luceoriensi an. 1597.”

Por. Wężyk J., *Constitutiones synodorum*, lib. IV, De sentent, Excom. 343, 344.

¹² Por. Chodyński — Likowski, *Decretales*, III, 259, cap. 13: „Reformationes generales. Praecipimus observari id, quod antea semper

chowując przepisy podane „*in Libro Agendorum*”. Ceremonii tej dokonać może tylko w kościele, wobec licznie zgromadzonego ludu. Przyczyną wydania powyższego przepisu było usiłowanie zapobieżenia zgubnej praktyce zwalniania z ekskomuniki, bez zachowywania przepisanej formy, co siłą konieczności pociągało za sobą nie liczenie się z tą karą i lekceważenie jej.

Starodawne synody prowincjonalne przewidywały sankcję karną na tych, którzyby się ośmielili zwalniać z ekskomuniki bez zachowywania przepisanej formy. Sankcją tą było zwrócenie szkód wyrządzonych przez ekskomunikowanego pokrzywdzonemu, a w wypadku jego śmierci — spadkobiercom, a ponadto danie także zadośćuczynienia przełożonemu wymierzającemu tę karę. Oprócz tego przełożony mógł wymierzyć inną surową karę¹³ według własnego swobodnego uznania.

Znamiennym jest zarządzenie synodu Gnieźnieńskiego z roku 1720 w sprawie włościan. Wymieniony synod zabrania eks-
 observatum fuit, nunc autem per abusum omittitur; ut absolvendus a censuris prius juret ad SS. Dei Evangelia, se Ecclesiae mandatis paritulum ac obtemperaturum esse.

Premisliensis an. 1641. Excommunicationes in contumaciam latae ad partis comparitionem refisis duntaxat expensis officiose liquidatis, dummodo tamen non in contemptum jurisdictionis Nostrae ordinariae id accidisse qualitercunque constet, relaxentur, et injuncta pro modo culpa poenitentia salutari excommunicati huiusmodi a censuris ecclesiasticis in forma Ecclesiae consueta absolvatur.

Samogitiensis an. 1752. Sublevationes, inquit, a censuris non dentur, nisi excommunicatus det sponsonem de parendo judicatis.”

¹³ Por. Chodyński — Likowski, *Decretales*, III, 250, cap. 12: „Provinciales antique. Si vero aliquis, quem ex causis praedictis excommunicatum non servata in suis casibus forma praefata absolvere praesumpserit, et damna et interesse excommunicatori et adversario vel ejus haeredibus rependere teneatur, et alias nihilominus per Dioecesanum vel alium Praelatam seu Superiorem suum acriter erit argendus.

Innovatum a Reformationibus Generalibus.

Chelmensis an. 1694. Gravi cum dolore cernimus, quod excommunicationis fulmen contemnatur ex iis rationibus potissimum, quia ab eiusmodi excommunicatione sine debitis solemnitatibus absolvantur

komunikować chłopów za niewywiązywanie się z ciężarów wobec Kościoła, przed uprzednim zbadaniem tej sprawy z ich panami, czy rzeczywiście nie są w stanie spłacić należności.¹⁴

4. *Następstwa ekskomuniki*. Według dawniejszych prowincjonalnych synodów w Polsce, kto trwał w ekskomunice przez sześć miesięcy, karany miał być według swobodnego uznania przełożonego ekskomunikującego go (ad arbitrium excommunicatoris).¹⁵ Synod Żmudzki z roku 1752 nakazywał karać grzywną tego, kto będąc w ekskomunice, z ludźmi przedstawiał.¹⁶ Synod prowincjonalny za Łaskiego uchwalił, ażeby opaci i duchowni, tak świeccy jak i zakonni, jeżeli przez rok trwali w ekskomunice, jako podejrzani o herezję, z urzędu byli złożeni. Apostatów mnichów i braci zakonnych mieli prałaci chwycić i na chłosty skazywać.¹⁷ Uporczywe trwanie

poenitentes. Proinde omnino ordinamus, ut Dnus Vicarius Noster nonnisi in Ecclesia coram frequenti populo juxta praescriptum in Libro Agendorum excommunicatos absolvat."

¹⁴ Por. Chodyński - Likowski, *Decretales*, III, 252, cap. 16: „Gnesnensis an. 1720. Rustici pro debitis ecclesiasticis nullatenus excommunicentur, nisi prius Dominis eorum per actores requisitis, utrum non per eos stet indebita et illicita ecclesiasticorum debitorum retentio."

¹⁵ Por. Chodyński - Likowski, *Decretales*, III, 251, c. 14: „Provincionales antique. Quicumque excommunicationis sententiam ex justa causa in se latam infra spatium sex mensium a die prolatae in eum sententiae computandum animo sustinuerit indurato ad arbitrium excommunicatoris pro huiusmodi pertinacia puniatur."

¹⁶ Por. Chodyński — Likowski, *Decretales*, III, 251, cap. 14: „Si quis excommunicatione innodatus communioni hominum sese ingresserit, is propter contemptum anathematis post absolutionem multa pecuniaria statim locis piis in decreto exprimentis applicanda afficiatur."

¹⁷ Por. Chodyński — Likowski, *Decretales*, III, 252, cap. 15: „Provincialis sub Łaski. Abbates et clerici saeculares et regulares sustinentes censuras ecclesiasticas ultra annum deponantur ut suspecti de haeresi. Apostatae autem monachi et fratres capiuntur per suos Praelatos castigenturque"

Powyższy przepis jest powtórzeniem rozporządzenia wydanego na pierwszym synodzie Łęczyckim. Por. Wężyk J., *Constitutiones synodorum provincialium*, Cracoviae 1630, 347 (liber IV, tit. de sententia excommunicationis): „In synodo Lanciensi Prima. Ex novis Constituit

w ekskomunice przez cały rok od jej wymierzenia powodowało domniemanie prawne przyznania się przez sprawcę do popełnionego przestępstwa, za które wymierzono mu karę ekskomuniki. W związku z tym, jeżeli duchowny popełnił przestępstwo, za które prawo przewidywało karę pozbawienia beneficjum, mógł być pozbawiony tegoż, jeżeli przez cały rok uporczywie pozostawał w ekskomunice. Przepis tego rodzaju wydany został na synodzie Żmudzkiem w roku 1752. Podkreślić tu należy, że nawet jednomiesięczne, ale uporczywe, złośliwe i połączone z pogardą dla władzy wymierzającej karę, pozostawanie w ekskomunice dawało podstawę do wymierzenia kar pieniężnych.¹⁸

Sacra Synodus, ut Abbates et Clerici saeculares et regulares, sustinentes censuras Ecclesiasticas ultra annum, deponat ut suspecti de haeresi. Apostolatae autem Monachi et Fratres, capiuntur per suos Praelatos, castigenturque: et similiter illi, qui per falsas narrationes dispensationes obtinent".

Por. Conc. Trident. sess. XXV, c. 19 de regularibus et monialibus: "... Quod si antea habitum sponte dimiserit, nullatenus ad allegandam quamcumque causam admittatur, sed ad monasterium redire cogatur, et tamquam apostata puniatur; ..."

¹⁸ Por. Chodyński — Likowski, *Decretales*, III, 251, cap. 14 (lib. V, tit. 39, cap. 14): „Samogitiensis an. 1752. Declaramus, ait, quod quicumque perseveraverit in excommunicatione per annum, pro convicto et confesso habeatur de eo (scil. crimine), cuius causa citatus venire noluit, et pro contumacia excommunicatus fuit. Can. Rursus, can. Quicumque caus. 11, q. 3. Unde clericus, qui delictum commisit, beneficii privationem inducens, elapsa anno (ut praefertur) insordescit, poterit beneficio privari”.

Powyższy przepis nawiązuje do zarządzenia wydanego na synodzie Kartagińskim V (c. 12), a zamieszczonego przez Gracjana w c. 36, C. XI, q. 3: „Rursus constitutum est, ut quociens clericis conuictis uel confessis in aliquo crimine, uel propter eorum, quorum uerecundiae parcutur, uel propter ecclesiae obprobrium, aut insultationem haereticorum atque gentilium, si forte causae suae adesse uoluerint et innocentiam suam assere, intra annum excommunicationis hoc faciant. Si uero intra annum causam suam purgare contempserint, nulla eorum uox penitus audiat”.

Por. także c. 37, C. XI, q. 3: „Quicumque intra anni spatium ciuili-ter siue publice causam suam coram suis excommunicatoribus non peregerint, ipsi sibi aditum audientiae clausisse uideantur.”

„Kościół pamiętając o swoim obowiązku czuwania nad zbawieniem wszystkich i każdego z osobna, nie zadawała się celem nawrócenia wyklętego karami, które z jego władzy i prawodawstwa wypływały, ale w potrzebie wzywał nadto ramienia świeckiego i żądał, aby ono siłą i przemocą zwracało się przeciwko tym, co jego karami gardzili”.¹⁹ W Dekretach Grzegorza IX znajdujemy postanowienie synodu Antiocheńskiego, w myśl którego, jeśli ekskomunikowany nie reaguje na zarządzenia władzy duchownej i nie chce się jej podporządkować należy wezwać na pomoc władzę świecką, która siłą wymusi posłuch dla wyroków kościelnych i w ten sposób przyczyni się do poprawy przestępcy.²⁰ Synody w Polsce nawiązują do wyżej wymienionego przepisu prawa powszechnego. Na mocy uchwał starodawnych prowincjonalnych synodów, kto przez rok uporczywie w ekskomunice obstawał, tego dobra ruchome i nieruchome miały być konfiskowane przez władze świeckie; jeżeli władze świeckie wykazały zaniedbanie pod tym względem, miały być do tego zagnalone cenzurami kościelnymi.²¹

¹⁹ Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 256: „Dopóki rządy świeckie nie tylko z imienia, ale w rzeczy samej były chrześcijańskie, nie odmawiały Kościołowi tej pomocy, upatrując w ekskomunikowanym wroga nie tylko Kościoła, ale i państwa zarazem”.

²⁰ Por. c. 2, X, V, 27: „...Et quicumque cum eo communicaverit, similiter se sciat esse excommunicatum. Similiter de clericis, laicis vel feminis excommunicatis observandum est. Quodsi aliquis ista omnia contempserit, et episcopus minime emendare potuerit, regis iudicio ad requisitionem ecclesiae exsilio damnetur”.

²¹ Por. Chodyński — Likowski, *Decretales*, III, 251 (lib. V, tit. 39, c. 14), cap. 14: „... Si vero in ea infra spatium unius anni obstinatione damnabili praesumpserit perdurare, anno elapso dominus ipsius temporalis sive supremus sive haereditarius bona ipsius mobilia et immobilia teneatur confiscare, ea in usus proprios convertendo. Quodsi Dominus ipse in his exequendis negligens inventus fuerit aut remissus, ad id exequendum per Loci Dioecesani censuram ecclesiasticam compellatur”.

Por. Wężyk J., *Constitutiones synodorum provincialium*, Cracoviae 1630, 345 (lib. IV, tit. De sententia excommunicationis).

W statucie Władysława Jagiełły z roku 1433, a potwierdzonym przez Kazimierza III w roku 1458 czytamy, że do wydania powyższego zarządzenia zmusza złośliwość ludzka; skoro ani bojaźń Boża, ani kara kościelna nie powstrzymuje niektórych ludzi od czynienia zła, należy sięgnąć po karę doczesną. Z tej racji, po zasięgnięciu opinii prałatów i baronów królestwa naszego oraz po wyrażeniu przez nich jednomyślnej zgody zarządzamy, że ktokolwiek z powodu zabrania dziesięcin lub innych dóbr kościelnych, bądź za jakiegokolwiek inne wykroczenia popadnie w ekskomunikę i w tejsze karze przez rok trwać będzie, nie troszcząc się o powrót na łono Kościoła, tegoż wszystkie dobra ruchome i nieruchome przez starostów mają być konfiskowane i tak długo zatrzymane, aż nie naprawi krzywd wyrządzonych. Dobra mogą być zwrócone dopiero po uzyskaniu abszolucji z kary ekskomuniki. Do wykonania powyższego zarządzenia królowie zobowiązują starostów we wszystkich wypadkach, gdy będą oni o to proszeni lub upomnieni przez władze kościelne. Starostowie opieszali w wykonywaniu powyższego statutu mają być karani ekskomuniką przez ordynariuszów.²²

²² Por. Chodyński — Likowski, *Decretales*, III, 251, cap. 14 (lib. V, tit. 39 De sententia excommunicationis, cap. 14): „In statutis Regni Nostri vol. I. f. 193 et apud Herburtum t. Decimae habetur sancitum Vladislai Jagellonis an. 1433, a Casimiro III an. 1458 confirmatum, quod sonat: Ex quo quos timor Dei et mucro spiritualis a malo non revocat, temporalis poena debet coercere, prasenti Nostro regio decreto et consilio et unanimi praelatorum et baronum Nostrorum voto, scientia et assensu volumus, decernimus et firmissime et irrefragabiliter perpetuo observari pollicemur. Statuimusque et ordinamus per praesentes, ut dum aliquis indigena Regni Nostri, cuiuscumque status et conditionis existat, propter raptum decimarum vel aliarum rerum ecclesiasticarum occupationem, aut ratione excessum quoruncunque sive etiam in contumaciam, de non parendo juri et mandatis S. Ecclesiae, sententia excommunicationis juste fuerit innotatus, ipsamque intra annum legem pertinaciter sustinuerit nec curaverit ad gremium S. Matris Ecclesiae redire, et pro excessu debitam emendandam exhibere, extunc anno huiusmodi elapso omnia bona ejusdem excommunicati mobilia et immobilia, quae tunc possideret, debent recipi per locorum Capitaneos, quibus subjacent, et apprehendi;

Według uchwał synodu w Łucku z roku 1726, każdy kto imiennie był ekskomunikowany i przez rok trwał świadomie w tej karze, winien być pozwany przed sądy świeckie i jako podejrzany o herezję sądzony na mocy praw krajowych przewidzianych w konstytucji.²³

Z powyższych rozważań wynika jasno, że kary na ekskomunikowanych, uporczywie trwających przez cały rok, przewidziane w ustawodawstwie polskim, były surowe. W porównaniu z ustawodawstwem ościennych państw wykazywały dość dużą dozę łagodności. We Francji, w Niemczech istniały w tej materii o wiele surowsze rozporządzenia władz świeckich. Zatwardziali w ekskomunice, w myśl powyższych ustaw, karani byli: grzywnami, więzieniem, banicją, konfiskatą majątku, a heretycy nawet karą śmierci.²⁴ W Niemczech naj-

tenenda et possidenta tamdiu per Capitaneos, huiusmodi, quousque per eosdem excommunicatos vel Capitaneos memoratos de huiusmodi bonis vel injuriam passis plenarie exsolvantur. Quibus solutis bona praelibata praefatis excommunicatis, nonnisi absolutis, decernimus, vice versa restituenda per Capitaneos praenotatos. Mandamus igitur omnibus et singulis Regni Nostri Capitaneis et vices gerentibus eorundem, quatenus ad compescendam talium excommunicatorum pertinaciam, duritiam et temeritatem, praemissa Nostra aluberrima decreta executioni debitae debeant demandari perpetuo et in aevum, toties quoties per praelatos aliasque personas tam ecclesiasticas quam saeculares super hoc fuerint requisiti et moniti. Quodsi praefati Capitanei tenentariiue Nostri aut loca tenentes eorundem, pro tempore existentes, in executione praemissorum tardi fuerint vel negligentes, extunc ipsos omnes pro huiusmodi negligentia per Loci Ordinarios jaculo anathematis indulgemus feriendos”.

²³ Por. Chodyński—Likowski, *Decretales*, III, 251, cap. 14: Luceoriensis an. 1726. Si quispiam in censuris insordescere praesumpserit (quae tamen insordescencia non incurritur nisi lapso anno integro et continuo a die, quae quis fuit scienter et nominatim excommunicatus), cum uti suspectum de haeresi et ad poenas in iudicium saecularae citandum decernimus, eoque fine Magnificos Capitaneos locorum, ut juxta constitutionem regni cum talibus procedant, per Dei timorem obligamus, alias recusantes et brachium suum Nobis praestare nolentes a Nobis ad id faciendum compelli posse declaramus”.

²⁴ Por. Opieliński J., *O. cenzurach kościelnych*, 257.

cięższą była kara określana mianem „Acht”, następująca po sześciu tygodniach pozostawania w ekskomunice oraz „Aberacht”, wymierzana po roku upornego trwania w tejże karze.²⁵

Na zakończenie powyższego zagadnienia zwrócić należy jeszcze uwagę na uchwałę czwartego prowincjonalnego synodu Piotrkowskiego, odbytego za rządów prymasa Łaskiego. Synod ten zajmował się sprawą chłopów upornie trwających w ekskomunice. Odnośnie ich postanowiono: jeśli wieśniacy z uporem pozostają w cenzurach kościelnych ponad rok czasu, wówczas władze kościelne mogą wystąpić z żądaniem do ich panów, ażeby zmusili podwładnych im chłopów do uiszczenia należnych zobowiązań Kościołowi i uwolnili się od ekskomuniki, albo żeby sami za nich zapłacili należne długi Kościołowi. Wyjątek stanowili biedni wieśniacy, albowiem nierozsądną rzeczą byłoby domagać się od nich spłaty długów. Panowie do wypełnienia powyższego rozporządzenia mogli być zmuszeni sankcją cenzury lub innymi środkami karnymi.²⁶

5. *Przestępstwa za jakie przewidziana była kara ekskomuniki.* Wśród przestępstw jakie ścigane były sankcją ekskomuniki „*latae sententiae*” wymienić należy czynne znieważenie duchownego. Synod Chełmski (Culmensis) z roku 1583

²⁵ Por. Kober F., *Kirchenbann*, 443—447.

Const. Frideric. II, ann. 1220, c. 7: „Et quia gladius materialis constitutus est in subsidium gladii spiritualis, excommunicationem, si excommunicatos in ea ultra sex septimanas perstitisse praedictorum modorum aliquo nobis constiterit, nostra proscriptio subsequetur, non revocanda, nisi prius excommunicatio revocetur”. Pertz, *Monument*, IV. 236.

²⁶ Por. Chodyński-Likowski, *Decretales*, III, 252, 253, cap.16 (lib. V, tit. 39, cap. 16): „Provincialis Petricoviensis quarta sub Łaski. Si coloni seu kmethones ultra annum insordesceant et censuras ecclesiasticas animo indurato sustineant, contra dominos eorundem pro consequendo colonorum delicto agendum erit censuris et aliis juris remediis opportunis, ut vel subditos suos ad solvendum et ex censuris sese liberandum compellant, aut ipsi proeisdem solutionem faciant, pauperibus duntaxat exceptis, cum inanis sit actio, quam excludit inopia debitoris”.

Por. Wężyk J., *Constitutiones synodorum provincialium*, 347.

postanawia, że ilekroć jakiś kapłan lub inny duchowny święceń wyższych, w domu lub poza domem, na polu lub na drodze znieważony zostanie czynnie przez osobę świecką, to sprawca powyższego występku zaciąga „ipso facto” ekskomunikę i natychmiast powinien być ogłoszony imiennie w trzech sąsiednich kościołach, ażeby go wszyscy mogli unikać.²⁷ Synod Żmudzki z roku 1752 nakazuje często wyjaśniać ludowi przepis soboru Laterańskiego: „*Si quis suadente diabolo etc.*”, o czynnym znieważeniu duchownych, zaznaczając, że za niezachowanie tegoż przepisu grożą kary przewidziane w ustawodawstwie powszechnym, w zależności od wielkości przestępstwa i stanu osoby znieważonej, lecz także i kary wyszczególnione w konstytucjach prowincjonalnych.²⁸

Starodawne synody prowincjonalne za przestępstwo uwięzienia, czynnego znieważenia, wygnania arcybiskupa lub biskupa, poza karą ekskomuniki „*laetae sententiae*”, przewidywały zakaz sprawowania obrzędów Bożych i sakramentów świętych w całej prowincji, a w szczególności zakaz udzielenia pogrzebu kościelnego. Wyjątek stanowił sakrament chrztu oraz sakrament pokuty udzielany umierającym. W wypadku zabójstwa arcybiskupa lub biskupa dobra ruchome i nieruchome zabójcy przechodziły na własność kościelną. Jeśli wymienione przestępstwo dokonane zostało na duchownym

²⁷ Por. Chodyński — Likowski, *Decretales*, III, 254: „*Culmensis an. 1583: Statuimus, ut quotiescumque aliquis presbyter sive clericus in sacris ordinibus constitutus in domo vel extra domum, in campo vel in via per laicum invasus vel impignoratus fuerit, non conventus judicialiter coram Nobis vel iudicio Nostro, ipso facto praesumptor sententiam excommunicationis incurrat, et statim in tribus vicinioribus ecclesiis excommunicatus denunciatur ab omnibus evitandus:...*”

²⁸ Por. Chodyński — Likowski, *Decretales*, III, 253, cap. 19: „*Samogitiensis an. 1752. Canonem Concilii Lateranensis: Si quis suadente diabolo etc. saepius pro concione explicent populo curati idque explicando subjungant, quod praeter poenas huius canonis graviore pro qualitate delicti et conditione personarum laesarum incurrant, expressas in constitutionibus provincialibus cap. de Poenis, quas innovamus et pro expressis hic haberi volumus*”.

niższego rzędu należącym do kościoła katedralnego, to jest na prałacie lub kanoniku, zakaz wyżej wyszczególniony odprawiania nabożeństw i udzielania sakramentów św. obejmował całą diecezję. Jeżeli przestępstwo dokonane zostało na osobie należącej do kościoła kolegiackiego lub konwentualnego, kary wymienione obejmowały cały archidiakoniat, w którym dokonana została powyższa zbrodnia. Jeśli znieważono plebana lub jakiegokolwiek kapłana świeckiego lub zakonnego, kary powyższe ograniczone były do terenu dekanatu wiejskiego lub stolicy archipresbytera. Za znieważenie duchownego święceń mniejszych podlegały interdyktowi parafia oraz miejsce dokonania przestępstwa.²⁹

Synody Łucki z roku 1621 oraz Wileński z 1717 roku zabraniają duchownym, bez zgody biskupa, zawierać ugody z osobami, które popełniły przestępstwo czynnej zniewagi duchownych. Synod Łucki przewidywał w tym wypadku sankcję ekskomuniki „*latae sententiae*”, jaką zaciągali duchowni i świeccy ugadzający się, jak również wszyscy, którzy czy to radami lub namowami, czy to pomocą przyczynili się do zawarcia takich umów. Poza karą ekskomuniki synod zezwala biskupom wymierzać i inne arbitralne kary według własnego uznania. Ponadto ugody, jak umowy wszelkiego rodzaju zawarte w tej materii, synod uznaje za nieważne i pozbawione wszelkiego znaczenia prawnego.

Synod Wileński z 1717 roku stwierdza, że rozpowszechniły się tego rodzaju przestępstwa, iż duchowni wzajemnie czynnie się znieważają, zaciągając „*ipso facto*” ekskomunikę. Nie przestają jednak tylko na tym przestępstwie, lecz dopuszczają się jeszcze innych wykroczeń, do których zaliczyć należy zawieranie ugód między sobą, ażeby w ten sposób znieść cenzurę. W takim stanie odprawiają Mszę św., co znowu pociąga za sobą nieprawidłowość. Synod przypomina, że z ekskomuniki sprawy mogą być zwolnieni tylko przez udzielenie im

²⁹ Por. Wężyk J., *Constitutiones synodorum provincialium*, 329, 330. (lib. IV, De poenis).

Chodyński—Likowski, *Decretales*, III, 260, 261, cap. 27.

absolucji przez przełożonego. Synod zabrania na przyszłość zawierania takich ugód, a zawarte w jakim bądź czasie nakazuje przedłożyć biskupowi.³⁰

Na synodzie prowincjonalnym w 1643 roku postanowiono, że za czynną zniewagę duchownego obrządku grecko-katolickiego grozi sankcja karna ekskomuniki „*latae sententiae*” zastrzeżonej papieżowi. Z kary tej przestępcy nie mogą być uwolnieni przez spowiedników obrządku łacińskiego, o ile oni nie mają specjalnych uprawnień od Stolicy Apostolskiej. Synod stał na stanowisku, że duchowni obrządku wschodniego posiadają te same prawa i przywileje, co duchowni obrządku łacińskiego. Przepis ten znalazł potwierdzenie w wyjaśnieniu św. Kongregacji Rozkrzewiania Wiary, z dnia 4 lutego 1767 roku.³¹

³⁰ Por. Chodyński - Likowski, *Decretales*, III, 253, cap. 17 (lib. V, tit. 39, c. 17): „Luceoriensis an. 1621. Nemo ex clero cum eo, a quo vulneribus aut verberibus aliamve atroci contumelia fuerit affectus, transigere aut componere audeat inscio et inconsulto Episcopo. Alioquin excommunicationem pariter latae sententiae tam in clericos quam in laicos transigentes acceperit, interponit consilium et opera ad concordiam constituendam acceperit, interponit Synodus. Ac transactiones, compositiones et concordias sine auctoritate assensusque Episcopi factas nullius roboris et momenti fore decernit, aliasque poenas arbitrio ejus reservat.’

„Vilnensis an. 1717. Devenerunt ad Nostram notitiam quorundam non parvi ausus, quod scilicet viri sacri mutuis se quandoque ictibus contedunt, cumque tuberibus ac vibicibus deformati excommunicationis evidentialia signa dederint, mutua conciliatione censuras auferri putantes, in iis sacrosancta Missarum Sacrificia absolvunt, ac per ad contractis irregularitatibus alligantur. Cui malo sedulo occurrere cupientes hujusmodi transactiones uti de jure nullas nec a censuris et irregularitatibus aliquo modo relevantes rescindimus et pro nullis declaramus, non enim aufertur censura nisi potestatis superioris interveniente absoluteione. Quare, sicut omnes tales transactiones quocumque tempore factas ad Nos Officiumque Nostrum revocamus; ita ne in futurum fiant, serio interdiciamus.”

³¹ Por. Chodyński - Likowski, *Decretales*, III, 253, cap. 18: „Provincialis an. 1643. Ritus Graeci sacerdotum et clericorum percussores in canonem: Si quis etc. incidere, nec a confessariis Latini ritus sine speciali Sedis Apostolicae auctoritate et licentia absolvi

Innym przestępstwem, za które wymierzana była ekskomunika „*latae sententiae*” było pochowanie zwłok w miejscu objętym miejscowym interdyktem. W myśl starożytnych synodów prowincjonalnych, kto świadomie pochował zwłoki zmarłych na cmentarzu objętym interdyktem lokalnym, ten „*ipso facto*” zaciągał ekskomunikę, z której mógł być zwolniony tylko przez metropolitę lub biskupa diecezjalnego. Metropolita, ordynariusz miejsca oraz ich zastępcy mogli udzielić absolucji z wyżej wymienionej ekskomunikacji wówczas, gdy sprawca ekshumował pochowane zwłoki, naprawił zgorzsenie dając satysfakcję osobie, której wyrządził zniewagę oraz naprawił szkody wyrządzone Kościołowi, a także należało uprzednio przeprowadzić rekoncyliację zbeszczeszczonego miejsca.³²

Ponadto obowiązywały ekskomunikacje wyszczególnione w bulli „*Coenae Domini*”. Synod prowincjonalny z roku 1577 nakazywał trzykrotną publikację bulli „*Coenae Domini*”, ażeby spowiednicy dokładnie znali wszystkie wypadki zastrzeżone Stolicy Apostolskiej. Promulgować bullę należało: w Wielki

posse declarat Concilium juxta tamen juris communis dispositionem. Habetur in illa Synodo tit. de Unione Ruthenorum promovenda.

Etiam S. Congregatio de Propaganda Fide, 4 Februar. an 1767 declaravit, percutiens clericos Ruthenos unitos excommunicationem incurrere, cum clerici praedicti iisdem privilegiis canonis et fori et libertatis gaudeant, quibus Latini potiuntur.”

³² Por. Chodyński - Likowski, *Decretales*, III, 260, cap. 26 (lib. V, tit. 39, cap. 26): „*Provinciales antiquae. Quicumque intra coemeterium loci interdicti aliquod corpus seu corpora defunctorum scienter sepelire praesumpserint, excommunicationis sententiam incurrant ipso facto, a quo non nisi per solum Metropolitanum vel Dioecesanum, aut cui super hoc suas commiserint auctoritates, absolvantur. Metropolitanus vero vel ejus Dioecesanus aut eorum in parte Vicarius nequamquam ad imponendum talibus beneficium absolutionis procedat, nisi prius sepultis taliter corporibus exhumatis et locis reconciliatis et Ecclesiae ac personis, quibus ex hoc injuria dignoscitur irrogata, satisfacutum fuerit competenter.*”

Por. Wężyk J., *Constitutiones synodorum provincialium*, 346; (lib. IV, tit. de sententia excommunicationis).

Czwartek każdego roku oraz w pierwszą niedzielę adwentu i postu czterdziestodniowego.³³

O trzykrotnym publikowaniu bulli „*Coenae Domini*” wspomina także *Pastoralna* biskupa Maciejowskiego. Z wielką starannością i pilnością należało ogłaszać ekskomuniki zawarte w zmiankowanej bulli, a w szczególności te, które wymierzane były za pogwałcenie jurysdykcji kościelnej i przywłaszczenie dziesięcin oraz majątku kościelnego. Publikacji bulli dokonać należało poza Wielkim Czwartkiem, jak to przewidywało prawo powszechne, jeszcze w pierwszą niedzielę adwentu i postu czterdziestodniowego.³⁴

Synody Włocławski z roku 1634 i Żmudzki z 1636 roku nakazują, ażeby „*Bulla Coenae*” ogłaszana była nie tylko w Wielki Czwartek, jak to poleca *Stolica Apostolska*, ale jeszcze w czasie, gdy będą odbywać się sądy publiczne lub zjazdy szlachty oraz w święta dedykacji kościoła lub inne, gdy jest większy napływ ludności.³⁵ Wzmiankowane synody

³³ Por. Wężyk J., *Constitutiones synodorum provincialium*, 366 (lib. V, caput 29): „Decernit et statuit Sacra Synodus, ut *Bulla Coenae Domini*, singulis annis primo quoque tempore promulgetur, et deinde Dominica prima adventus, et Quadragesimae, declaretur populo in Sacris Concionibus, ut Confessarii sciant omnes casus Summo Pontifici reservatos.”

³⁴ Por. Chodyński-Likowski, *Decretales*, III, 254, cap. 20: „Ornovavit Pastoralis Maciejoviana dicens: Bullam praeterea *Coenae Dni* bis ad minus in anno primis scilicet dominicis Adventus et Quadragesimae promulgent, zeloque et diligentia majori, qua poterunt, explicent cum omnia alia puncta et anathemata ejus servientia huic Provinciae, tum illa praecipue, quae contra violentes jurisdictionem ecclesiasticam decimasque et bona spiritualium rapientes fulminant.”

³⁵ Por. Chodyński-Likowski, *Decretales*, III, 254, cap. 20: „Vladislaviensis an. 1634 et Samogitiensis an. 1636 decernunt, ut *Bulla Coenae Dni* non tantum feria 5 Majori, prout decreto S. Sedis Apostolicae praecipitur, integra publicaretur, sed etiam quando vel judicia publica et conventus nobilitatis celebrati fuerint vel causa dedicationis seu tituli ecclesiae aliarumve festivitatum major populi concursus, quam alias consuevit, apparuerit, puncta huius Bullae, quae pro his partibus maxime serviunt, per concionatores vernacula lingua populo denunciarentur, sub poenis condignis ex delatione decanorum ruralium arbitrio Episcopi infligendis”.

polecają, ażeby poszczególne punkty omawianej bulli były wyjaśniane w języku ojczystym zebranemu ludowi. O niezachowywaniu powyższego zarządzenia donosić mieli biskupom dziekani wiejscy. Naruszający powyższy przepis ścigani byli karami arbitralnymi według swobodnego uznania biskupa.

Synody Poznański z roku 1689 oraz Przemyślski z roku 1723 powtarzają zarządzenia synodów prowincjonalnych i pastoralnej Maciejowskiego o trzykrotnej publikacji bulli „Coenae”, dodając ze swej strony, że przepis powyższy winien być skrupulatnie przestrzegany, a kaznodzieje świeccy i zakonni powinni wyjaśniać poszczególne punkty wzmiankowanej bulli; dotyczy to także i spowiedników.³⁶

Synody Wileński z roku 1717, Płocki z roku 1733, Kijowski z roku 1762 zawierają tekst bulli „Coenae” w języku polskim; ponawiają obowiązek trzykrotnego publikowania tejże, z zaznaczeniem, że w Wielki Czwartek należy ją podawać do wiadomości zebranemu ludowi w języku ojczystym. Podobny przepis wydany był na synodzie Żmudzkiem w roku 1752. Synod ten zobowiązuje ponadto proboszcza Połagi do ogłoszenia ekskomunik na tych, którzy rabują majątek osób odbywających podróż morską, w szczególności rozbitków morskich.³⁷

³⁶ Por. Chodyński - Likowski, *Decretales*, III, 254, cap. 20. 20.

³⁷ Por. Chodyński - Likowski, *Decretales*, III, 255, cap. 20: 20: „Vilnensis an. 1717, Plocensi an. 1733 et Kijoviensi an. 1762 insertae sunt polonice excommunicationes Bullae Coenae explanatae ad captum populi, qua etiam lingua publicandae sunt populo feria 5 majori.

Samogitiensis an. 1752. Excommunicationes, inquit, Bullae Coenae dictae quod in Coena Dni seu feria 5 sanctioris Hebdomadae promulgari debeant, habent polonico idiomate in Epistola Pastoralis Karpiana, Lituano in Collectaneis Pacovianis, sed satius ut patria lingua Samogitis proponatur et in illis locis, ubi violantur, etiam pro concione curati iterum iterumque explicant, et praecipue parochum Polongoviensem obstringimus, quatenus § 2 saepius saepiusque inculcet, qui est eius tenoris: „Item excommunicamus et anathematizamus omnes et singulos qui christianorum quorumcunque navibus tempestate jactatis vel quoquomodo naufragium passis, sive in ipsis navibus, sive ex eisdem ejecta in mare et litore invecta cuicumque generis bona surripuerint etc. „Nec solum inculcent, sed prae oculis ponat per-

Ekskomuniki wymienione w bulli „*Coenae Domini*” zastrzeżone były Stolicy Apostolskiej. Nikt z nich nie mógł zwolnić poza wypadkiem niebezpieczeństwa śmierci. W Zbiorze Żórawskiego pod rubryką „*Reformationes generales*” zaznaczone jest, że sprawca naruszający powyższy przepis zaciąga ekskomunikę, z której może być zwolniony tylko przez samego papieża, nie wyłączając innych kar przewidzianych na tego rodzaju przestępców.³⁸

Pastoralna Maciejowskiego, jak też synod Przemyślski z roku 1641 polecają proboszczom i zakonnikom pouczać lud w kazaniach, przy okazji promulgacji bulli „*Conneae*”, jak ciężką jest kara ekskomuniki i jak należy chronić się przed popełnieniem przestępstw ściganych tą najsurowszą sankcją karną.³⁹

niciem animae ob miserum lucellum, immite pectus et de Caucaso natum, qui naufragantibus non tantum opem non ferunt, sed mersantes et naufragos bonis omnibus spoliant.”

³⁸ Por. Chodyński - Likowski, *Decretales*, III, 259, cap. 22: „*Reformationes generales. A casibus reservatis Summo Pontifici, praesertim ab his, qui continentur in Bulla „Coenae Dni” nuncupata, nemo absolvere attentet, nisi in mortis articulo, quia absolutio talis vitio nullitatis afficitur, is ipse absolvens sententiam excommunicationis incurrit, a qua non potest absolvi nisi ab ipso Pontifice Romano, salvo nihilominus graviori processu contra absolventes.*”

³⁹ Por. Chodyński - Likowski, *Decretales*, III, 259, 260, cap. 24: „*Pastoralis Maciejoviana. Efficaciam et vim censurarum Ecclesiae, cum hac ipsa occasione (primis scilicet dominicis Adventus et Quadragesimae, dum promulgabunt Bullam Coenae juxta dicta hic. cap. 20) tum alias, ut, si forte quispiam incurrisset eas, denunciandus sit publice, diligenter populo inculcent, doceantque quam merito vitari et metui ab omnibus debeant.*”

Premisliensis an. 1641. Et a parochis, inquit, et a regularibus in concionibus, aut quoties commoda occasio sese obtulerit, admoneri populum volumus, ut ab excommunicatione, a iure vel ab homine lata, poenarum omnium maxima, sibi metuant.”

WYKAZ ŹRÓDEŁ I LITERATURY

I. Ź R Ó D Ł A

1. Acta Apostolicae Sedis, 1909 — 1958.
2. Acta Sanctae Sedis, 1869.
3. Canones et decreta oecumenici concilii Tridentini, Lipsiae 1853.
4. Codex iuris canonici, Romae 1943.
5. Codicis iuris canonici fontes, Gasparri P., Romae 1923—32, (tom I—VI); Seredi J., tom VII, VIII.
6. Corpus iuris canonici, Friedberg Ae., Lipsiae 1879 — 1881.
7. Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum. Denzinger H. et Umberg I. B., Friburgi-Brisingoviae, 1937, 21—23.
8. Enchiridion canonicum seu Sanctae Sedis Responsiones, Sartori C., editio 9 (1917—1953), Romae 1954.
9. Decretales Summorum Pontificum pro Regno Poloniae et Constitutiones synodorum provincialium et dioecesanarum Regni ejusdem ad summam collectae, Chodyński Z. — Likowski E., Tomus III, Posnaniae 1883.
10. Constitutiones synodorum provincialium autoritate Synodi Provincialis Gembicianae per deputatos recognitae; Jussu vero et opera Illmi ac Rndmi Domini D. Joannis Węzyk Archiepiscopi Gnesner. editae, Cracoviae 1630.
11. Pismo św. Nowego Testamentu. Wstęp. Nowy przekład z Wulgaty. Komentarz przez ks. E. Dąbrowskiego, Warszawa 1954.
12. Pontificale Romanum Summorum Pontificum iussu editum a Benedicto XIV et Leone XIII Pontificibus Maximis recognitum et castigatum, Mechliniae 1895.
13. Concordata regnante Sanctissimo Domino Pio PP. XI inita latine et gallice reddita et notis illustrata a P. Joanne M. Restrepo Restrepo, Romae 1934.

II. LITERATURA

A. Autorzy piszący przed Kodeksem prawa kanonicznego.

1. Aichner S., *Compendium iuris ecclesiastici*, Brixinae 1911.
2. Alphonsus De Liguorio (S.), *Theologia moralis*, Romae 1905 — 1912.
3. Altieri M., *De censuris nempe de excommunicatione, suspensione et interdicto cum explicatione bullae Coenae Domini*, Romae 1618.
4. Avanzini P., *De constitutione „Apostolicae Sedis” qua censurae latae sententiae limitantur commentarii*, Romae 1874.
5. Avanzini-Penacchi, *Commentarium in const. „Apostolicae Sedis”*, Romae 1883.
6. Avila (de) St., *De censuris ecclesiasticis*, Lugduni 1608.
7. Aertnys J., *Theologia moralis iuxta doctrinam S. Alphonsi M., de Liguorio*, Tornaci 1896.
8. Ballerini A. — Palmieri D., *Opus theologicum morale*, Prati 1889.
9. Barbosa A., *Opera omnia*, Lugduni 1657—1668.
10. Bargilliat M., *Praelectiones iuris canonici*, Parisiis 1912.
11. Benedictus XIV, *Opera omnia*, Venetiis 1767.
12. Berardi Ae., *De sollicitatione et absolutione complicitis*, Faventinae 1897.
13. Berardi C., *Commentaria in ius ecclesiasticum universum*, Mediolani 1847.
14. Bonacina A., *Censurae latae sententiae nunc vigentes*, 1893.
15. Bonacina M., *Opera omnia*, Venetiis 1721.
16. Bucceroni J., *Commentarii de casibus reservatis, de censuris, de const. „Apostolicae Sedis” etc.*, Romae 1899.
17. Ciolli A., *Commentario delle censura*, Firenze 1902.
18. D'Annibale J., *Summula theologiae moralis*, Romae 1897.
In const. „Apostolicae Sedis” qua censurae latae sententiae limitantur commentarii, Romae 1909.

19. De Angelis Ph., *Praelectiones iuris canonici*, Romae 1891.
20. De Avila St., *De censuris ecclesiasticis tractatus*, Lugduni 1608.
21. De Luca M., *Praelectiones iuris canonici*, Romae 1897.
22. Devoti J., *Institutionum canonicarum libri IV*, Bassani, ed. 6, 1897.
23. Eck E., *De natura poenarum secundum ius canonicum*, 1860.
24. Engel L., *Collegium universi iuris canonici*, Venetiis 1723.
25. Fagnanus P., *Commentaria in quinque libros Decretalium*, Venetiis 1764.
26. Farinacius P., *Praxis et theoria criminalis*, Venetiis 1603—1614. *Tractatus de haeresi*, Lugduni 1621.
27. Felicianus F., *Tractatus de censuris ecclesiasticis*, Ingolstadt 1583. *usticis, Ingol*
28. Ferraris L., *Prompta bibliotheca canonica, iuridica, moralis, theologica*, Parisiis 1866.
29. Ferrari J., *Summa institutionum canonicarum*, ed. 4, Genuae 1889.
30. Fleury M. — Boucher D'Argis M., *Institution au droit ecclesiastiques* Paris 1767.
31. Friedberg E., *Lehrbuch des katholischen und ewangelischen Kirchenrechts*, Leipzig 1909.
32. Gonzales-Tellez, *Commentaria perpetua in singulos textus quinque librorum Decretalium Gregorii IX*, Lugduni 1575.
33. Gibalinus J., *Disquisitiones canonicae et theologicae de sacra iurisdictione in ferendis poenis et censuris ecclesiasticis*, Lugduni 1655.
34. Girardi U., *Expositio iuris pontificii*, Romae 1830.
35. Giribaldi S., *Juris naturalis... et censurarum Ecclesiae moralis discussio*, Bononiae 1717.
36. Gonella E., *De censuris latae sententiae iuxta hodiernam eccl. disciplinam*, 1893.
37. Heiner F., *Die kirchlichen Censuren*, Paderborn 1884.

38. Hilarius a Sexten, *Tractatus de censuris ecclesiasticis*, Montuniae 1898.
39. Henricus a Segusio Cardinalis Hostiensis, *Aurea Summa*, Coloniae 1612.
40. Hergenroether J., *Lehrbuch des Katholischen Kirchenrechts*, Freiburg im Breisgau 1888.
41. Hinscius P., *System des katholischen Kirchenrechts*, Berlin 1895.
42. Hollweck J., *Die Kirchlichen Strafgesetze*, Mainz 1899.
43. Hurtado G., *Tractatus de censuris et matrimonio*, Lugduni 1629.
44. Joannes Andreae, *In II, V, VI Decretalium librum commentaria*, Venetiis 1581.
45. Katz E., *Grundriss des kanonischen Strafrechts*, Berlin 1881.
46. Kahn L., *Étude sur le délit et la peine en droit canonique*, Nancy 1898.
47. Kober F., *Der Kirchenbann*, Tübingen 1863.
48. Kober F., *Die Suspension*, Tübingen 1862.
49. Kober F., *Das Interdict*, w Arch. f. kath. Kirchenrecht, Bd. 21, 1869 i Bd. 22, 1869.
50. Köck J., *Die kirchlichen Zensuren latae sententiae*, Graz 1902.
51. Laurentius J., *Institutiones iuris ecclesiastici*, Friburgi B., 1908.
52. Lancelotti J. P., *Institutiones iuris canonici*, Coloniae Munatianae 1773.
53. Laymann P., *Jus canonicum*, Dilingae 1666—73.
54. Lega M., *Praelectiones in textum iuris canonici, De delictis et poenis*, ed. 2, Romae 1910.
55. Leone A., *De censuris excommunicationis et suspensionis*, Neapoli 1644.
56. Longus F., *De casibus reservatis*, Venetiis 1622.
57. Lupus I., *De casibus et censuris reservatis*, Bergomi 1681.

58. Mansi J., *Tractatus de casibus Episcopo reservatis*, Lucae 1739.
59. Müenchen N., *Das kanonische Gerichtsverfahren und Strafrecht*, Koeln und Reuss 1874.
60. Ojetti B., *Synopsis rerum moralium et iuris pontificii*, Romae 1911—1914.
61. Opatovius A., *De sacramentis, de censuris, de indulgentiis*, Cracoviae 1642.
62. Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, Poznań 1894.
63. Philips G., *Kirchenrecht*, ed. 3, Regensburg 1857.
64. Phillips G. — Vering F., *Compendium iuris ecclesiastici*, Ratisbonae 1875.
65. Pichler V., *Jus canonicum*, Pisauri 1758.
66. Pirhing H., *Jus canonicum nova methodo explicatum*, Dilingae 1674—77.
67. Pennacchi J., *In Const. „Apostolicae Sedis” commentatio*, Romae 1883.
68. Pignatelli I., *Consultationes canonicae*, Venetiis 1736.
69. Reiffenstuel A., *Jus canonicum universum*, Monachii 1714.
70. Sägmüller J., *Lehrbuch des Kath. Kirchenrechts*, Freiburg B., 1909.
71. Santi F., *Praelectiones iuris canonici*, Ratisbonae 1887.
72. Santi-Leitner, *Praelectiones iuris canonici*, Ratisbonae 1905.
73. Sayrus G., *Thesaurus casuum conscientiae continens praxim de censuris ecclesiasticis etc.*, Venetiis 1627.
74. Schmalzgrueber F., *Jus ecclesiasticum universum*, Romae 1844.
75. Schulte J. F., *Lehrbuch des katolischen und ewangelischen Kirchenrechts*, Giessen 1886.
76. Schmitz H. I., *Die Bussbücher und Bussdisziplin der Kirche*, Mainz 1883.
77. Strèmler I., *Traité des peines ecclésiastique*, Paris 1860.
78. Suarez F., *De censuris*, Moguntiae 1606.

79. Thesaurus-Giraldi, *De poenis ecclesiasticis praxis absoluta*, Romae 1760.
80. Ugolinus B., *De censuris R. Pontifici reservatis*, Venetiis 1609.
81. Van Espen Z. B., *Tractatus hist.-canon. de censuris ecclesiasticis*, Opp. P. VI, Coloniae 1748.
82. Wernz F., *Jus decretalium*, Prati 1914.
83. Wiestner I., *Institutiones canonicae, sive ius ecclesiasticum, etc.* Monachii 1705—1706.

B. Autorzy piszący po Kodeksie prawa kanonicznego

1. Augustine Ch., *A commentary on the new Code of Canon Law*, London 1919.
2. Bączkowicz F. — Baron J., *Prawo kanoniczne*, wyd. 2, Kraków 1933.
3. Baddi C., *Institutiones iuris canonici*, Florentiae 1921, 22.
4. Biał A., *Commentarium textus Iuris canonici*, 5 vol. Romae 1921—1927.
5. Berutti Ch., *Institutiones iuris canonici*, vol. VI, *De delictis et poenis*, Taurini—Romae 1938.
6. Cappello F., *De censuris*, ed. 4, Taurini—Romae 1950.
7. Caviglioli J., *De censuris latae sententiae quae in Codice continentur commentariolum*, Taurini 1919.
8. Cerato P., *Censurae vigentes*, Patavii 1921.
9. Chelodi J., *Jus poenale et ordo procedendi in iudiciis criminalibus iuxta Codicem iuris canonici*, ed. 3, Tridentini 1933.
10. Cipollini A., *De censuris latae sententiae iuxta Codicem iuris canonici*, Taurini 1925.
11. Crnica A., *Modificationes in tractatu de censuris per Codicem J. C. introductae*, S. Muritti Agaunensis 1919.
12. Cocchi G., *Commentarium in Codicem iuris canonici*, ed. 2, Taurinorum Augustae 1928.

13. Conte a Coronata M., *Institutiones iuris canonici*, ed 4, Taurini—Romae 1950—1955.
14. De Meester A., *Juris canonici et iuris canonico-civilis compendium*, ed. 2, tomus tertius, pars secunda, Brugis 1928..
15. Eichmann E., *Das Strafrecht des Codex Iuris Canonici*, Paderborn 1920.
16. Grabowski I., *Prawo kanoniczne*, wyd. 4, Warszawa 1948.
17. Grabowski I., *Prawne środki w procesie kanonicznym*, studium historyczno-prawne, Lwów 1913.
18. Grabowski I., *Ekscpepcje w procesie kanonicznym*, studium historyczno-prawne, Lwów 1917.
19. Hyland E. F., *Excommunication its nature, historical development and effects*, Washington 1928.
20. Insadowski H., *Kościelne prawo pogrzebowe*, Włocławek 1930.
21. Jombart É., *Excommunication*, w *Dictionnaire de droit canonique*, Paris 1951, V, fascicule XXVII, col. 615—628.
22. Kurczyński P., *De natura et observantia poenarum latae sententiae*, Lublin 1938.
23. Liuzzi F. A., *De delictis contra auctoritates ecclesiasticas*, Romae 1942.
24. Michiels G., *De delictis et poenis*, Lublin—Brasshaat 1934.
25. Michiels G., *Normae generales iuris canonici*, ed. 2, Parisiis—Tornaci—Romae 1949.
26. Myrcha M. A., *Zwalnianie z cenzur w świetle przepisów prawa kanonicznego*, w *Polonia Sacra* 1957, Nr 1, 87—210.
27. Myrcha M. A., *Administracyjny wymiar kar w kościele*, *Polonia Sacra* 1956, Nr 1—2, 125—149.
28. Myrcha M. A., *Wpływ bojaźni na wymiar kar „latae sententiae”*, *Polonia Sacra* 1956, Nr 3—4, 349—380.
29. Noldin H. — Schoenegger, *De censuris*, Oeniponte 1943.
30. Nowicki J., *Postulacja w prawie kanonicznym*, Lwów 1939.
31. Pellé P., *Le droit pénal de l'Église*, Paris 1939.

32. Pighi J., *Censurae sententiae latae*, Veronae 1919.
33. Pistocchi M., *I canoni penali del Codice ecclesiastico esposti e commentati*, Torino—Roma, 1925.
34. Prümmer D., *Manuale iuris ecclesiastici*, Friburgi B., 1920.
35. Roberti F., *De delictis et poenis*, vol. I, pars II, De poenis in genere, de censuris in genere et in specie, ed. 2, Romae 1944.
36. Roberti F., *De processibus*, ed. 2, Romae 1941.
37. Salucci R., *Il diritto penale secondo il Codice di diritto canonico*, Subiaco 1926—1930.
38. Sole J., *De delictis et poenis*, Romae 1920.
39. Stocchiero G., *Diritto penale della Chiesa e dello Stato*, Vicenza 1932.
40. Szmyd W., *Kary kościelne*, Kraków 1939.
41. Seriski P., *Poenae in iure byzantino ecclesiastico ab initiis ad saeculum XI (1054)*, Romae 1941.
42. Vermeersch A. — Creusen J., *Epitome juris canonici*, tomus III, ed. 6, Mechliniae—Romae 1946.
43. Wernz F. — Vidal P., *Jus canonicum*, ed. 2, VII, Jus poenale ecclesiasticum, Romae 1951.
44. Wernz F. — Vidal P., *Jus canonicum*, ed. 2, VI, De processibus, Romae 1949.
45. Zalba M., *De vi canonis 2254 §1 in ordine ad absolutionem censurarum ab homine*, Periodica de re morali, canonica, liturgica, Romae—Brugis 1953, tom XLII, fasc. III—IV.
46. Torquebiau P. — Naz R. — De Clercq C. — Jombart E., *Traité de droit canonique*, tom IV, Paris 1954.
47. Wiślicki J., *Konkordat. Studjum prawne*, Lublin 1926.

S P I S T R E Ś C I

- §1. Pojęcie i podział ekskomuniki [1—24]
- I. Pojęcie ekskomuniki. [1—15]
 - 1) Nazwa. [1—9]
 - 2) Pochodzenie [9—10]
 - 3) Pojęcie [10—15]
 - II. Podział ekskomuniki [15—25]
 - A. Dawne prawo [16—24]
 1. Ekskomunika w pierwszych wiekach Kościoła [15—17]
 2. Częściowe ekskomuniki [17—21]
 3. Większa i mniejsza ekskomunika. [21—24]
 - B. Kodeks prawa kanonicznego [24—25]
- §2. Podmiot ekskomuniki [25—30]
- A. Dawne prawo [25—27]
 - B. Kodeks prawa kanonicznego [27—30]
- §3. Rodzaje ekskomunikowanych [31—54]
- A. Dawne prawo [31—47]
 1. Od początku chrześcijaństwa do XV wieku [31—34]
 2. Od XV wieku do Kodeksu prawa kanonicznego [35—47]
 - a. Ekskomunikowani tolerowani i nietolerowani [35—36]
 - b. Tekst konstytucji pap. Marcina V „Ad evitanda” [36—47]
 - B. Kodeks prawa kanonicznego [47—54]
 1. Ekskomunikowani nietolerowani [48—52]
 2. Ekskomunikowani tolerowani [52—53]
 3. Ekskomunikowani tolerowani przed lub po wyroku skazującym lub wyjaśniającym. [53—54]
- §4. Wymiar ekskomuniki [55—73]
- I. Wymiar [55—62]
 1. Od założenia Kościoła do papieża Innocentego IV [55—59]
 - a. Uprawnienie Kościoła do wymiaru ekskomuniki [55—56]
 - b. Podstawa wymiaru ekskomuniki [57—59]
 2. Od Innocentego IV do Soboru Trydenckiego [59—62]
 3. Od Soboru Trydenckiego do Kodeksu prawa kanonicznego [59—61]
 4. Kodeks prawa kanonicznego [62]

- II. Forma wymiaru ekskomunikacji [63—68]
 - A. Dawne prawo [63—68]
 - 1. Ekskomunikacja [63—64]
 - 2. Anathema [64—68]
 - B. Kodeks prawa kanonicznego [69—73]
 - 1. Wymiar ekskomunikacji latae sententiae [69—]
 - 2. Wymiar ekskomunikacji ferendae sententiae [69—70]
 - a. Ekskomunikacja [69]
 - b. Anathema [70]
 - III. Ogłoszenie ekskomunikacji [71—73]
 - A. Dawne prawo [71—72]
 - B. Kodeks prawa kanonicznego [73]
- §5. Skutki ekskomunikacji [73—291]
- I. Uwagi ogólne [73—80]
 - II. Przepisy szczególne [80—92]
 - A. Skutki bezpośrednie
 - 1. *Jurysdykcja kościelna* [80—93]
 - A. Dawne prawo [80—87]
 - 1. Ekskomunikowani nietolerowani [80—83]
 - 2. Ekskomunikowani tolerowani [83—87]
 - B. Kodeks prawa kanonicznego [87—93]
 - 1. Uwagi ogólne [87—88]
 - 2. Przepisy szczególne [88—92]
 - 1. Ekskomunikowany nienotoryczny [88—89]
 - 2. Ekskomunikowany faktycznie notoryczny [89]
 - 3. Ekskomunikowany prawnie notoryczny [89—90]
 - 4. Ekskomunikowany nietolerowany [90—92]
 - 3. Uprawnienia przełożonych [92—93]
 - 2. *Władza święceń* [93—126]
 - I. Sprawowanie i udzielanie sakramentów św. i sakramentaliów [94—103]
 - A. Dawne prawo [94—97]
 - B. Kodeks prawa kanonicznego [97—103]
 - 1. Przepisy prawne [97—102]
 - 1) Ekskomunikowani nienotoryczni [97—100]
 - 2) Ekskomunikowani faktycznie notoryczni [100]
 - 3) Ekskomunikowani prawnie notoryczni i nietolerowani [100—102]
 - 2. Sankcja karna [102]
 - 3. Uprawnienia wiernych [102—103]
 - II. Czynny i bierny udział w obrzędach religijnych [104—110]
 - A. Uwagi ogólne [104—105]

1. Pojęcie obrzędu religijnego [104]
2. Podział [105]
- B. Przepisy szczególne [105—126]
 1. Czynny udział w obrzędach religijnych [105—110]
 - A. Dawne prawo [105—107]
 - B. Kodeks prawa kanonicznego [107—110]
 - 1) Przepisy dotyczące ekskomunikowanych [107-108]
 - 2) Przepisy dotyczące duchownych [109—110]
 2. Bierny udział w obrzędach religijnych [111—126]
 - A. Dawne prawo [111—118]
 - B. Kodeks prawa kanonicznego [107—126]
 1. Przepisy dotyczące ekskomunikowanych [118-121]
 2. Sankcja karna [121—124]
 3. Przepisy dotyczące duchownych [124—126]
 3. *Srodki uświęcające* [127—142]
- I. Prawo przyjmowania sakramentów św. i sakramentaliów [127—142]
 1. Sakramenta św. [127—138]
 - A. Dawne prawo [127—132]
 - B. Kodeks prawa kanonicznego [132—137]
 1. Przepisy prawne dotyczące ekskomunikowanych [132—134]
 2. Przepisy prawne dotyczące szafarzy sakramentów św. [134—136]
 3. Sankcje karne [136—137]
 2. Sakramentalia [138—142]
 - a. Pojęcie [138]
 - b. Podział [138—139]
 3. Przepisy prawne dotyczące ekskomunikowanych [139—142]
 - a. Przyjmowanie sakramentaliów [139—141]
 - b. Udzielanie sakramentaliów [141—142]
- II. Święcenia [142—144]
 1. Przepisy dotyczące ekskomunikowanych [139—142]
 2. Przepisy dotyczące przełożonych [143—144]
- III. Odpusty, publiczne modły i wstawiennictwa Kościoła [144—162]
 1. Pojęcie [144—147]
 2. Zasady prawne [147—162]
 - A. Dawne prawo [147—155]
 - B. Kodeks prawa kanonicznego [155—162]
 1. Przepisy dotyczące ekskomunikowanych [155—159]
 2. Przepisy dotyczące szafarzy [159—161]
 3. Przepisy dotyczące wiernych [161—162]

- IV. Pogrzeb kościelny [163—174]
 - 1. Pojęcie [163]
 - 2. Zasady prawne [163—174]
 - A. Dawne prawo [163—169]
 - B. Kodeks prawa kanonicznego [169—174]
 - 1. Przepisy dotyczące ekskomunikowanych [169—172]
 - 2. Przepisy dotyczące duchownych [172—174]
 - 4. *Urzędy — prawa — przywileje — łaski — dyspensy* [174—265]
- I. Urzędy [174—193]
 - 1. Pojęcie [174—178]
 - 2. Przepisy prawne [178—193]
 - 1) Urzędy udzielone przed wymiarem ekskomuniki [178—186]
 - A. Dawne prawo [178—180]
 - B. Kodeks prawa kanonicznego [180—186]
 - 1) Przepisy dotyczące ekskomunikowanych [180—186]
 - 2) Przepisy dotyczące przełożonych [186]
 - 2) Powierzenie urzędów ekskomunikowanym [186—]
 - A. Dawne prawo [186—189]
 - B. Kodeks prawa kanonicznego [189—193]
 - 1) Przepisy dotyczące ekskomunikowanych [190—192]
 - 2) Przepisy dotyczące przełożonych [192—193]
 - II. Prawa [195—201]
 - 1. Prawa wyborcze i nominacji [195—200]
 - 1) Pojęcie [195—196]
 - 2) Przepisy dotyczące ekskomunikowanych [196—198]
 - 3) Przepisy dotyczące przełożonych [198—200]
 - 2. Patronat [200—203]
 - 1) Pojęcie [200—201]
 - 2) Przepisy dotyczące ekskomunikowanych [201—202]
 - 3) Przepisy dotyczące przełożonych [202—203]
 - III. Przywileje [203—216]
 - 1. Pojęcie [203—214]
 - 2. Przepisy dotyczące ekskomunikowanych [214—215]
 - 3. Przepisy dotyczące przełożonych [215—216]
 - IV. Łaski i dyspensy [216—247]
 - 1. Łaski dyspensy Stolicy Apostolskiej [216—239]
 - A. Dawne prawo [216—222]
 - B. Kodeks prawa kanonicznego [222—239]
 - 2. Łaski i dyspensy udzielane przez Ordynariuszów [240—247]
 - A. Łaski udzielane na mocy władzy zwykłej [240—245]
 - B. Łaski udzielane na podstawie władzy delegowanej [245—247]

- V. Prawo skargi [247—253]
 - 1. Uwagi ogólne [247]
 - 1) Pojęcie skargi [248—250]
 - 2) Różnica między skargą a prawem [250—251]
 - 3) Prawo zaskarżania [251—253]
 - 2. Przepisy prawne [253—260]
 - A. Dawne prawo [253—260]
 - 1) Ekskomunikowani nietolerowani [258—260]
 - 2) Ekskomunikowani tolerowani [260]
 - B. Kodeks prawa kanonicznego [260—265]
 - 1) Przepisy dotyczące ekskomunikowanych [262—264]
 - 2) Przepisy dotyczące wiernych [265]
 - 3) Przepisy dotyczące sędziów [265]
- 5. *Obcowanie wiernych z ekskomunikowanymi*
 - A. Dawne prawo [266—276]
 - 1. Od początku chrześcijaństwa do XI wieku [267—268]
 - 2. Od Grzegorza VII do Marcina V: Od XI do XV wieku [268—279]
 - 3. Od XV wieku do Kodeksu prawa kanonicznego [270—271]
 - a) Ekskomunikowani nietolerowani [271—276]
 - 1) Zasada [271]
 - 2) Wyjątek [271—276]
 - b) Sankcja karna [276—289]
 - 1) Od początku chrześcijaństwa do Grzegorza VII [276]
 - 2) Od Grzegorza VII do Piusa IX [277—279]
 - 3) Od Piusa IX do Kodeksu prawa kanonicznego [280]
 - B. Kodeks prawa kanonicznego [280—285]
 - 1. Przepisy dotyczące ekskomunikowanych [281]
 - 2. Przepisy dotyczące wiernych [281—285]
- 6. *Jurysdykcja w sprawach świeckich* [285—291]
 - A. Dawne prawo [285—287]
 - B. Kodeks prawa kanonicznego [287—291]
- §6. Skutki pośrednie ekskomunikacji [291—298]
 - A. Dawne prawo [291—298]
 - Podejrzenie o herezję [292—295]
 - 2. Pośrednie przyznanie się do przestępstwa [295]
 - 3. Pozbawienie beneficjum [295—297]
 - 4. Nieprawidłowość [297—298]
 - B. Kodeks prawa kanonicznego [298—303]
 - 1. Podejrzenie o herezję [299—300]
 - 2. Nieprawidłowość [300—303]

- §7. Zwolnienie z ekskomuniki [303—305]
- §8. Obowiązujące ekskomuniki z prawa powszechnego [306—313]
 - 1. Ekskomuniki zastrzeżone papieżowi [306—311]
 - 2. Ekskomuniki zastrzeżone ordynariuszom [311—312]
 - 3. Ekskomuniki nikomu niezastrzeżone [312—313]
- §9. Ekskomunika w dawnym polskim ustawodawstwie synodalnym [314—335]
 - 1. Wymiar ekskomuniki [314—318]
 - 2. Skutki ekskomuniki [318—319]
 - 3. Zwolnienie z ekskomuniki [319—323]
 - 4. Następstwa ekskomuniki [323—328]
 - 5. Przestępstwa ścigane sankcją ekskomuniki [328—335]